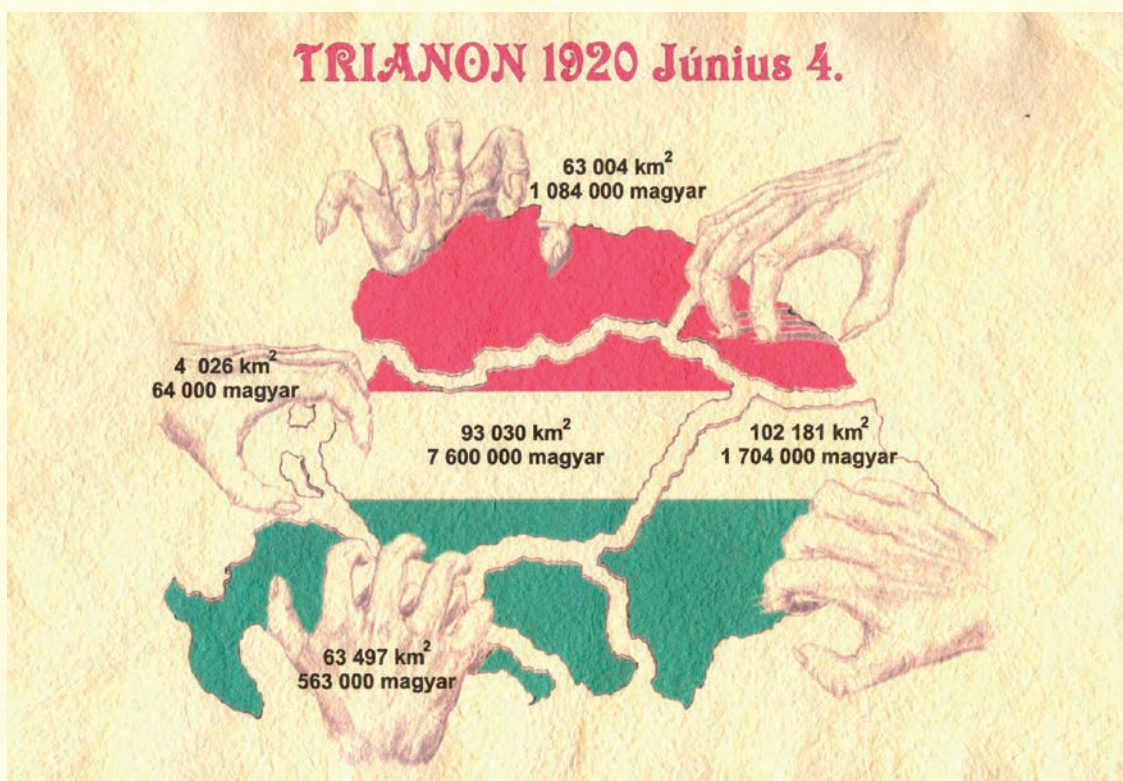

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI

SZEMLE

TÁRSADALOMTUDOMÁNY • IRODALOM • MŰVÉSZET

TRIANON 100

SZABOLCSI DIPLOMÁS NŐK A XX. SZ. ELEJÉN
ÖNVEZETŐ AUTÓ ÉS 5G

2020
•
II.

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI

SZEMLE

TÁRSADALOMTUDOMÁNY • IRODALOM • MŰVÉSZET

A MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

55. ÉVFOLYAM, 2020. II. SZÁM

E számunk megjelenését támogatta:
Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata

Főszerkesztő:

Karádi Zsolt

Szerkesztőség:

Antal Balázs, Babosi László, Béres Tamás, Marik Sándor, Nagy Zsuka

Nyomdai előkészítés, tördelés:

Talpas Design Grafikai Kft., Nyíregyháza

Kiadja:

Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza, Szabadság tér 2.

Felelős kiadó:

Tomasovszki Anita igazgató

A szerkesztőség címe: Nyíregyháza, Szabadság tér 2.

Levél cím: 4401 Nyíregyháza, Pf. 23. Telefon: (42) 598-888, fax: 404-107

E-mail: szabolcsi.szemle@gmail.com

<http://mzsk.hu/szemle>

ISSN: 1216-092X

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,

Budapesten a Hírlap ügyfélszolgálati irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál.

Évi előfizetési díj 2000 Ft.

Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni a Szabolcs-szatmár-beregi Szemle nevet!

A folyóirat Nyíregyházán megvásárolható

a Móricz Zsigmond Megyei és a Városi Könyvtárban,

Budapesten az Írók Boltjában, VI. kerület Andrássy út 45.

Nyomda: IMI Print Kft., Nyíregyháza

Tartalom

TRIANON 100

REMÉNYIK SÁNDOR	
Roland kürtje	3
Búzavirág a magyar határról	4
Mit jelent nekem Trianon? – Nagy Evelin és Nagy Judit írásai	5

TÖRTÉNELEM

HORVÁTH HILDA	
A világ vándora: Gróf Vay Péter (1863/1864–1948)	13
KÜHRNER ÉVA	
Szabolcsi diplomás nők a XX. század elején	32
N. SZABÓ JÓZSEF	
Kisgazdapárti elképzelések a parasztság kulturálódásáról (1945–1946)	47

DIENES ISTVÁN EMLÉKEZETE

KOVÁCS LÁSZLÓ	
Kilenc évem Dienes István mellett 1962–1970	52
HORVÁTH CIPRIÁN	
Dienes István régészeti kutatásai a Nyugat-Dunántúlon	59

IRODALOMTÖRTÉNET

MÁRIÁS JÓZSEF	
A minőség jegyében	
Görömbei András kötetéről – kettős megközelítésben	67
KARÁDI ZSOLT	
In memoriam Görömbei András	77

INTERJÚ

MARIK SÁNDOR	
Az önvezető autó már nem a sci-fi világa	
Beszélgetés Bódi Antal mérnök-fizikussal, infokommunikációs szakemberrel	80

VIDOR FESZTIVÁL 2019

BÉRES TAMÁS	
A felbőszült parasztok Móricz-petíciója	95
CSABAI LÁSZLÓ	
Csáth Géza: Móricz, a betyár	98
GERLICZKI ANDRÁS	
Móricz-dokumentumok I–II.	102
KARÁDI ZSOLT	
Mehemed válasza	105
Török Sophie: Igyunk, Zsiga!	106
KULIN BORBÁLA	
Jegyzőkönyvi vallomás	108
KÜRTI LÁSZLÓ	
bronzolaj, Nelégymá'	110
Parfüm legyél	112
OLÁH ANDRÁS	
Illyés Gyula: Egy mondat az asszonyi zsarnokságról	113
Ady Endre: Rózsafa-vonóként	114
Babits Mihály és Karinthy Frigyes négykezese – Csécsei anix	116

SZÉPIRODALOM

VITÉZ FERENC	
Áprily	117
Weöres	117
Dömdödöm	117
„Aranyos meg édes...”	118
Természetrájk	119
SISKA PÉTER	
Neküia, Profán geometria, Antipász	

NEKROLÓG

MATITS FERENC	
Megemlékezés Vincze László festőművész munkásságáról	120

SZEMLE

VITÉZ FERENC	
A Krúdy-kultusz lokális erővonalai	123
SZILÁGYI LÁSZLÓ	
Egy nyíregyházi diáklány pusztulásra ítélt naplója (1940–1946) és újjászületései	127
ANTAL ATTILA	
Meghitt hangú számvetés	
Oláh András: Visszafelé (válogatott versek)	134

REMÉNYIK SÁNDOR
Roland kürtje

A lelkem, mint Roland kürtje bűg,
Oly rémesen és oly reménytelen.
Rá visszhangozva zendül völgy, halom,
A dermedt honban, csontkemény telen
Búgatja egy magasabb hatalom.

Roland, a hős vezér – így szól a krónika –
Fogván kürtjét, háromszor fűjt belé,
A riadót a Roncevallesi völgy
Vissza ezerszeres hanggal veré,
Hogy körös-körül megremegetnek

A sziklák, mint a nyárfalevelek...

De csak nem jött a felmentő sereg.

1919. február 17.

Búzavirág a magyar határról

Túl Váradon, a róna kapuján,
Ahol a táj a végtelenbe tágul,
Ahol azóta szomorún aratnak,
S nóta se száll a lányok ajakárul,
Ott termett e kis kék búzavirág,
Onnan hozta egy bujdosó magyar
És hozzátette: Nincsenek csodák.

Magyar s magyar közt öles szakadék:
Nekik – ott túl, maradt egy kis hazájok!
Nekünk itt, semmink, semmink se maradt,
Csak az, hogy néha gondolhatunk rájok.

Egy búzavirág a magyar határról...
És ezt *mi* mondjuk így: *magyar határ!*
Kiket az Isten egy néppé teremtett:
Köztünk most véres tilalomfa áll!

Egy búzavirág a magyar határról...
Ott nőtt a véres tilalomfa mellett:
Halálos hűség ő-symboluma;
Aki letépte, annak nagyon kellett.

Aki letépte, nekem hozta el.
Halkan zizegnek száraz szirmai,
Belőlük kalásztenger sóhaját
S szabad szél süvítését hallani.
Halálos hűség symbolumaként
Eltettem – s a szívem fölött hordom:
Hogy itt, az idegenné lett hazában,
Hontalanul is – magyar sors a sorsom.

1920. június 7.

Mit jelent nekem Trianon?*

NAGY EVELIN

1920. június 4. Egy dátum, ami minden magát magyarnak valló és érző ember emlékezetébe beleégett. Egy dátum, mely emberek százazezreinek forgatta fel az életét, vett el tőlük mindent, amit addig magukénak vallottak és magukénak hittek. A trianoni békediktátumhoz több esemény vezetett, s annak aláírását rengeteg körülmény befolyásolta.

A közismert magyar politikusok egyike sem akarta magát kompromittálni a hazánkra nézve végzetes és máig meghatározó békeszerződés aláírásával. Végül ez Benárd Ágoston népjólétügyi miniszterre és Drasche Alfréd rendkívüli követre maradt. Az aláírók számoltak az aláírás következményeivel, nem dédelgettek tovább politikai ambíciókat. A delegáció május 19-én lemondott, miután hazautazott a békeszerződéssel. A szerződés aláírásának napján bezárták az iskolákat, üzleteket, több helyen sztrájkoltak, a harangokat megkongatták, a zászlókat félárbocra eresztették, a lapokat pedig gyászkerettel adták ki. Az első komolyabb reagálás a *Pesti Hírlapé*, munkatársai eljuttatták a magyarok véleményét Trianonról külföldre. A napilap a békefeltételek megismerése után több nyelven jelentetett meg jó pár számot, amelyekben a tervezett országcsönkítés igazságtalanságairól, képtelenségeiről szólt, ezeket a lapszámokat több ezer példányban juttatták el külföldre.

A trianoni határok meghúzásánál a győztesek elsősorban Franciaország érdekeit vették figyelembe. A franciák pedig a németekkel szemben európai nagyhatalmi helyzetüket a Magyarországgal szomszédos új államokra kívánták alapozni. A volt Monarchia nemzetei így nekik tetsző módon alakíthatták ki határaikat. Rengeteg magyar rekedt az újonnan meghúzott határokon túl, ők olyan helyzetbe kerültek, amilyenben sosem voltak korábban az Osztrák-Magyar Monarchia területén belül a csehek, szlovákok, délszlávok vagy románok.

A veszteségekből a megcsonkított Magyarországnak jutott elég. Az I. világháború kitöréséért a Magyar Királyságot nem terhelte felelősség – mint ahogy azt Edvard Beneš állította. Magyarországot rossz színben akarta feltüntetni azzal, hogy kijelentette, az egész világ számára nyilvánvaló, hogy a háborút sokkal inkább Budapesten, mintsem Bécsben készítették elő. Mégis az 1920. évi békediktátum megalkotói leginkább a Magyar Királyságot büntették meg. Területe 325.411 km²-ről 92.863 km²-re csökkent. A nemzeti vagyonnak mintegy 38%-a maradt csak meg. A békeszerződés a lakosság 57%-át ragadta el. Ezen felül pedig még 300 millió dollár kártérítés megfizetésére is kötelezték az országot. Mindent megtettek annak érdekében, hogy Magyarország képtelen legyen egy esetleges katonai visszavágásra – nem engedélyezték harci repülőgépek és hadihajók vásárlását, megtiltották az általános hadkötelezettséget, 35.000 főre korlátozták a hadsereg létszámát.

* A Periférián Alapítvány, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, a MNL SZSZB Megyei Levéltára és a Jósza András Múzeum pályázatot hirdetett középiskolás diákoknak és felsőoktatási hallgatóknak Mit jelent nekem Trianon? címmel. Az alábbiakban két díjnyertes pályaművet közlünk.

Gazdaságilag is súlyos következményei voltak a csonkításnak. Az ország elvesztette többek közt az összes arany-, ezüst- és sóbányáját, a jelentős vasútvonalakat, az egyetlen tengeri kikötőjét, Fiumét, a szénbányák 80%-át. Ipari központok maradtak kihasználatlanul, s mivel a vasútvonalak jelentős része az utódállamokhoz került, az egyes országok közti vasúti kapcsolat megszűnt vagy bonyolódott. Ezenkívül megszűntek a gazdasági kapcsolatok (munkamegosztás, tőke- és munkaerő-áramlás) is a felbomló Monarchia részei közt.

Amit mi, magyarok súlyos szenvedésként éltünk meg, azt a román, szlovák és szerb lakosság örömmel fogadta. Mindenki a jövőbeli államában hitt. A szláv nemzetiségek kihasználták a hatalom meggyengülését, nemzeti tanácsokat alapítottak. Céljuk az volt, hogy saját országukban éljenek saját törvényeik szerint, s szabadon használhassák anyanyelvüket. A hatalmon lévő Horthy-kormány fő külpolitikai törekvése a revízió volt. Voltak, akik a szerződés korrekcióját akarták, mások a teljes revíziót, az összes elragadt terület visszacsatolásáról álmodtak. Reális elképzelés az etnikai revízió lett volna, az országhatárok melletti, többségükben magyarlakta területek visszaszerzése. (Magyarország diplomáciája eredményesnek tűnt, mikor 1938-ban, illetve 1940-ben a német-olasz döntőbíróóság visszaszolgáltatta a főként magyar etnikumú területeket. Ám a II. világháborút követő béke ezt újból felülírta.)

A nemzetközi döntések Felvidéken kifejtett hatását még manapság én magam is testközelből tapasztalom. Nagyszüleimtől, szüleimtől sok fájdalmas múltbeli történetet ismertem meg. Közvetlenül a békediktátum aláírása után az itteni lakosok még nehezen fogadták el, hogy elszakították őket anyaországuktól. Volt, aki akkoriban nem volt hajlandó magát csehszlováknak vallani, s emiatt kirúgták munkahelyéről. A különböző társadalmi rétegeket más-más mértékben érintette a döntés. A falusi lakosságot kezdetben igen kevésbé befolyásolta az új helyzet, azonban akik az állam szolgálatában álltak, azokat annál inkább. Közülük sokan elmenekültek, átmentek Magyarországra, vállalva a nincstelenséget, úgynevezett vagonlakók lettek.

A Pozsonytól az én lakóhelyemig, Királyhalmecig húzóódó terület csehszlovák megszállás alá került Kassával együtt. A helyi lakosság kezdetben nem igazán fogta fel, mi történik, meggyőződésük volt, hogy Magyarországnál maradnak. A csehekről azt hitték, csupán rendfenntartó erők. Azonban amikor az új hatalom elkezdett berendezkedni, felkelések bontakoztak ki. 1919-ben Kassán a március 15-i ünneplés közepette a cseh katonák ledöntötték a honvédszobrot. Arról, hogy a csonkításhoz vezető eseményekben kit terhel a felelősség, eltérő vélemények alakultak ki.

Talán a legextrémebben a felvidéki falucska, Szelmenc élte meg az elszakítást. Mikor először kerítést húztak fel a falu közepén, Nagyszelmenc az új csehszlovák államhoz, Kiszszelmenc Szovjet-Oroszországhoz került. Manapság Nagyszelmenc az Európai Unióhoz tartozik Szlovákia részeként, Kiszszelmenc pedig Ukrajnához. Annak az egyetlen kerítésnek a felhúzásával szakítottak el egymástól családokat, tettek tönkre életeket. Ahogy mesélik, egy kisszelmenci lány, Rebeka a nagyszüleinél vakációzott éppen, majd örökre ott ragadt. A szülei legközelebb menyasszonyként látták viszont; és csak a kerítésen keresztül.

Nagyapám nagyapja világéletében Királyhelmeceen, egy most már határ menti kisvárosban élt. Manapság sok embernek megadatik, hogy utazik, új tájakat fedez fel, esetleg egy varázslatos helyen letelepszik, akár egy másik állam polgárává is válik. Akkoriban ez nem választás kérdése volt. Űknagyapám úgy volt négy ország állampolgára, hogy ki sem tette a lábát szülővároskájából. Királyhelmece először az Osztrák-Magyar Monarchiához, majd Csehszlovákiához, egy rövid ideig Magyarországhoz, aztán újra Csehszlovákiához tartozott, most pedig már több mint 20 éve Szlovákia része. Csoda hát, ha az akkori lakosok összezavarodtak? Ma már persze valamivel jobb a helyzet, mint akkor. Ma, ha a felvidéki magyarok Szlovákián belül utazva magyarul beszélnek, legfeljebb szúrós pillantások és durva sértések járnak érte, ritkábban fizikai erőszak, míg a múltban ez bizony komoly megtorlásokat vont maga után. A munkahely elvesztését, bebörtönzést, kitoloncolást.

Ahányszor Trianon szóba kerül, vagy bármikor eszembe ötlök, elkésérít igazságtalansága. Az, hogy bele sem gondoltak a döntéshozók, mit von maga után egyetlen aláírt dokumentum. Hány ember veszt el a családját, a megszokott életritmusát, és hogy mennyire összezavarhatnak embereket, akiknek a későbbiekben meggyengülhet az identitása. Szerintem ez főleg a jövő generációira igaz. A felvidéki városokban, falvakban manapság egyre több szülő írhatja fiát, lányát szlovák tannyelvű iskolába. Abban reménykednek, hogy a gyermekük így anyanyelvű szinten megtanulja az államnyelvet, s ennek révén sokkal jobban tud majd a jövőben boldogulni. Sajnos, ez legtöbbször visszajára sül el, hisz ezek a fiatalok se szlovákul nem beszélnek helyesen, de ami még szomorúbb, magyarul sem, ami az anyanyelvük. Én rendkívül hálás vagyok, hogy magyar tannyelvű iskolába járhattam, mert az anyanyelvemet helyesen tudom használni, és választékosan ki tudom magam fejezni, miközben az államnyelvvél is jól boldogulok.

A határon túli magyarok sokszor számolnak be a hontalanság érzéséről, ami sokszor teljességgel indokolt. Az államot, melyben élünk, nem valljuk hazánknak, mert nemzetiségünk nem oda köt. Ugyanakkor Magyarországot se nevezhetjük annak, mivel nem vagyunk állampolgárai, nem ott élünk. Valamilyen módon mindenhol idegenek vagyunk. Sokszor kárpótól bennünket fájó, szorongató érzéseinkért a Magyarországon nyújtott vendégszeretet, az emberek kedvessége, nyitottsága és elfogadása, amit a lakhelyünként szolgáló államban általában nem kapunk meg, sőt.

Nem indulunk egyenlő esélyekkel továbbtanulás terén sem. A Felvidéken hiába látogat valaki magyar tannyelvű általános iskolát, az korántsem készít fel eléggé sem a magyarországi, sem a szlovákiai felvételikre, középiskolai elvárásokra. Ha pedig a középiskola, illetve gimnázium idejére is ott maradunk, a felsőoktatási intézmény kiválasztásakor figyelembe kell vennünk: szlovákiai felsőoktatási intézménybe kerüléshez keserves, hosszú órákat kell töltenünk azzal, hogy tökéletesítsük a nyelvtudásunkat, hisz ez elengedhetetlen ahhoz, hogy ott jó eredményeket érjünk el. Ha pedig végül úgy döntünk, hogy a tanulmányaink végső állomásául szolgáló főiskolát vagy egyetemet Magyarországon választjuk, az is sok plusz munkát igényel, fel kell készülnünk az ottani követelményekre. Ha jobban megnézzük, aki határon túli magyarként valamit el szeretne érni, annak dupla annyit kell küzdenie. Ahogy az idősebb, a sokat megélt

emberek mondják sokszor: Magyarországon nagyon könnyű magyarnak lenni. Próbálja meg valaki, milyen a határ túloldalán vállalni nemzeti hovatartozását!

A többségében magyarlakta települések szerencsére ragaszkodnak gyökereikhez, mint például az a kisváros is, ahol szüleimmel élek. Ezekben a falvakban és városokban az emberek a szlovákok minden rosszállása ellenére megemlékeznek a jeles magyar napokról. Szívmelengető látni, amikor, ha nem is egy egész ország, de egy kis település összefog, s közösen koszorúzzák meg Petőfi szobrát, vagy lengetik a magyar zászlót október 23-án. Örömmel tölti el a magyar embereket, amikor egy egész város vonul ki a március 15-ei ünnepségre. Amikor egy futballmeccsen egy magyar és egy szlovák csapat mérkőzik meg, s a magyarok által elfoglalt része a nézőtérnek piros-fehér-zöldbe borul, s mind egy emberként éneklük a *Himnusz*t vagy épp egy ismertebb magyar slágert, akkor látszik igazán a nemzeti összetartás. Az elcsatolt területeken élő magyarok számára óriási öröm a nemzeti összetartozás napja, amit 2010 óta június 4-én ünneplünk. Ilyenkor Ferencváros Önkormányzata meghív minket, királyhelvekiet is több határon túli sorstársunkkal együtt, s csupa olyan programon vehetünk részt, ami erősíti azt, hogy egyek vagyunk.

Nehéz a határon túl megtartani magyarságunkat, de nem lehetetlen. Talán éppen attól nagyobb dicsőség, hogy többet kell érte küzdeni. Mindig mindenhol ki kell állnunk nemzetiségünk mellett, s meg kell azt védeni azokkal szemben, akik emiatt bántanak. 1920. június 4-én nemcsak Magyarország területén esett csorba, hanem a becsületén is. Ezt soha nem szabad elfelejtenünk, és törekednünk kell rá, hogy a lehető legtöbbet tudjuk kihozni a kialakult helyzetből, s a lehető leginkább összetartsunk. Ahogy Juhász Gyula megírta: „Nem kell beszélni róla sohasem, / De mindig, mindig gondoljunk reá...”

Felhasznált irodalom:

<https://people.inf.elte.hu/kthzsolt/Kellekek/Trianon.html>

<https://trianonfilm.com/titkolt-tenyek-trianonrol/>

Történelem tanúi – Trianon 1920.

NAGY JUDIT

Írásomat egy történettel kezdem. Az 1960-as évek legvégén, amikor még nagynéném is gyermek volt, gyakran és sokat kirándultak a hétvégeken a Duna partjára. Kulcsod, az én szülőfalum arról nevezetes, hogy itt szakította át a gátakat a Duna 1965 nyarán, a nagy csallóközi árvíz idején. Azóta már – hogy stílusos legyek – sok víz folyt le a Dunán, megnyugodott a folyó, lassan, méltóságteljesen folyik a medrében. Szóval gyermekként hatalmas kurjantásokat küldtek át a Duna jobb partjára, ahol a nagybajcsiak és a vámoszabadiak legeltették a csordát. Ők sem késlekedtek a válaszal, tisztán, érthetően küldték át jókívánságaikat az itt élőknek.

– Édesapám, miért van az, hogy mi itt Csehszlovákiában ugyanúgy magyarul beszélünk, mint a túlodaliak Magyarországon? Ez a felvetés a gyermeki gondolkodásban hatalmas fejtörést okozott.

– Hosszú történet lenne azt most itt elmesélni, de otthon kérdezd meg nagyapát, aki neked minden kérdésre válaszol.

Többek között így kezdődött, hogy a gyermekek egyre többet érdeklődtek, kérdezősködtek nagyszüleiktől, akik aztán az otthon melengető és ölelő nyugalomban megnyitották szívüket, eleredt a nyelv, szaporodtak a kérdések-válaszok. Olyanok, amik nincsenek benne a történelemkönyvekben, nem tanítják az iskolákban, de le kellett őket porolni.

Nekem a Felvidék az otthonom. Felvidéki magyarként születtem egy olyan különleges hazába, amely megtanít elfogadni, tisztelni, összetartani, de legfőképpen szeretni. Szülőfalum Kulcsod, Csilizköz legkisebb községe. Bár nem én választottam ezt az etnikai labirintust szülőföldemül, mégis nagy büszkeséggel tölt el, hogy magyar lehetek. Ezen a földön születtem, hol őseim vére folyt, Csilizköz dús mezein, értünk, magyarokért. De hiába harcoltak ezer éven át, hiába védtek maguk mellett más népeket és nemzeteket is ősapáink, az 1920. esztendőben kerékbe tört népünk, nemzetünk sorsa. A gyászos Trianonnal elkezdődött a lassú halál, nemzetünk szava egyre halkul, fogyunk minden egyes nappal...

Csallóközi magyarnak születtem egy olyan világba, ahol a nacionalista és a sovinszta eszmék ki tudja, hányadik reneszánszukat élik. Hontalan ember vagyok sok sorstársammal együtt, akikben még ott lángol a magyar öntudat. Hontalanok vagyunk mi mindnyájan Szlovákiában, Szerbiában, Romániában, Ukrajnában rekedt magyarok, akikből százévnnyi kényszerű rabság után kezd kiveszni a magyar öntudat. Mi vagyunk az ország kelletlen mellékszerelői, akik nem tartoznak sehova. Lenne kiút ebből a helyzetből: az elszlovákosodás, vagy Erdélyben az elrománosodás. Nálunk elég a vezeték- vagy személynevedre kibiggyeszteni egy kurta „mekcseny” és máris készen állsz arra, hogy terjeszd Danko százados* ígéjét.

Sajnálatos valóság az, hogy sok-sok magyar gyerek koptatja a szlovák iskolapadot úgy, hogy mire kikerül az életbe, olyan „mintaszlovákot” nevelnek belőle, akinek fo-

* Andrej Danko szlovák politikus, 2012 óta vezeti a Szlovák Nemzeti Pártot. (A Szerk.)

galma sincs Petőfi, Arany, Ady, József Attila, Márai és a többiek kilétéről, viszont Svätoplukot, Pribinát és Jánošíkot a világtörténelem befolyásos nagy személyiségei között emlegetik. Napjainkban is számottevő azoknak a száma, akik az ország határain kívül rekedtek, de vállalva a kisebbségi sors keserveit, emelt fővel vallják magukat magyaroknak, Árpád vezér leszármazottainak. Sokunk véleménye szerint a jelenlegi felvidéki helyzet orvoslására az Európai Unió tehetne lépéseket, de úgy tűnik, hogy a nagy megváltás még várat magára. Sajnos az Európai Uniónak sincs átfogó nemzetiségi politikája. Ilyen körülmények között látnunk kell, hogy megmaradásunk ereje nem másokban, hanem önmagunkban van. Az anyanyelvi közösségekben, egyházi szervezetekben, kulturális egyesületekben, különféle polgári társulásokban. A felvidéki magyarság mind az első, majd a II. világháború utáni üldözések közepette a kis közösségekbe kapaszkodott, ott találta meg a hitet és a reménységet. Történelmünk nagy tanulsága, hogy a legnehezebb történelmi időszakokban a nemzet megtartó oszlopai az anyanyelvi közösségek voltak. Továbbá, hogy a pénznél, rangnál és hatalomnál mindig előbbre való volt a becsület és a tiszta lelkiismeret. Az, hogy most itt lehetünk, mindezekről megemlékezhetünk és beszélgethetünk, azt jelzi, hogy „megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán.”

Száz éve már, hogy megkötöttet a gyalázatos Trianon. Egy téglagyáros és egy biztosítási ügynök hitelesítette aláírásával 1920. június 4-én 16 óra 32-kor. Én sok könyvet átolvastam, írott sajtót átböngésztem, ezek az adatok különböztek, nem tudom melyik a pontos. De az biztos, hogy két teljesen jelentéktelen hatalom- és hivatal nélküli személy írta alá, aki sem előtte, sem utána nem játszott szerepet a magyar történelemben. Mindezeket Nemeskürty Istvánnak a Trianon-filmben elhangzó fogalmazása szerint írtam le. Az aláírásra használt acéltollszárat eldobták, hogy ennek a gyászos eseménynek ne maradjon ereklyéje. A megcsonkított ország és a halálra sebzett nemzet gyászolt. Megszóltak a harangok, a magyarok két óra hosszat tartó harangozással temették a történelmi Magyarországot, Szent István királyunk örökségét. Siratták az elhunytat, az ezeréves Magyarországot.

Hogy miként élték meg mindezt az emberek minálunk itt Kulcsodon? Nos, sok hiteles adat nem maradt fenn, megkérdezni sem lehet már senkit, hiszen legöregebb polgártársunk, aki 96 esztendő, már Trianon után, 1923-ban született. De vannak még emberek, akik nagyszüleiktől őrzik történeteiket, amelyek rögzítésre várnak. Amikor a sarajevói merénylet után nyilvánvalóvá vált, hogy rövidesen elkezdődik a véres küzdelem, Ferenc József kijelentésének hatására a kulcsodiak is abban reménykedtek, hogy mire lehullanak a fák levelei, a győztes hadbavonultak hazatérnek. Így a világháború első hónapjaiban munkás hétköznapjaikat nem nagyon befolyásolták a harci események. Az emberek szántottak, vetettek, segítettek a hadbavonultak családtagjainak az őszi betakarítási munkákban. Nehéz volt az élet, csupa nélkülözés, reményteljes várakozás. A földet művelni kellett, a mindennapi kenyeret akkor is elő kellett teremteni. A gyeplőt, az istrángot, az ostort és az ekeszarvát is azok fogták két marokra, akik éppen otthon voltak. A csordát is ki kellett hajtani naponta a legelőre, s ez a munka itt Kulcsodon is ősidők óta a gyerekek feladata volt. A háború elhúzódása, a hősi halottak és sebesültek számának emelkedése azonban növelte az elkeseredést.

Megdöbbenve hallgatták a frontok poklait megjárta szabadságos katonák beszámolóit, amelyekben már nem a dicső harcokról, győzelmekről, hanem megpróbáltatásairól, nélkülözéseikről, szenvedéseikről szóltak, és baráti összejöveteleken fájdalommal telített, szomorú hangú katonadalokat énekeltek:

Ezerkilencszáztizennégy évbe
Gyászba borult az egész világ népe
Ferenc Jóska ej-haj háborút indított
Sok jó édesanyát de megszomorított.

A háború harmadik, negyedik évében már nagyon várták a békét falunk lakói, és ezt remélték az őszirozás forradalomtól is. A háború befejezésekor örömmel köszöntötték a hazatérő katonákat, és mély fájdalommal gyászolták a hősi halottakat, akiknek neveit a református templomunk előtt 1991-ben felállított emlékműre vészték a II. világháború áldozataival együtt. Magyarország Trianon általi feldarabolását a kulcsodiak sem akarták elhinni még akkor sem, amikor 1918 decemberében Csilizközben is megjelentek a csehszlovák legionisták. Az itt élő őslakosság a trianoni békediktátumot nem tartotta végleges megoldásnak és a határváltozást is csak ideiglenesnek tekintette. A közeli győri piactól megfosztott lakosság terményeit csak nagyon nehezen tudta értékesíteni, az új kereskedelmi kapcsolatok kiépítése pedig hosszabb időt vett igénybe. Dunaszerdahely mégiscsak jóval messzebb van, mint Győr. A Duna ettől kezdve elválasztott, nem összekötött bennünket. Volt, aki ebbe nem könnyen nyugodott bele. A mai napig emlegetik Győri Sanyi esetét, aki 1947 tavaszán, a fergeteges jégzajlás idején, artístákat megszágyenyítő ügyességgel kelt át a Dunán, majd később vissza úgy, hogy az egyik jégtábláról a másikra szökkent. Egyszerűen nem volt előtte lehetetlen. Sanyi igazi betyáros fenegyerek volt. Nagypám mesélte, hogy 1919 tavaszán, a Kulcsodon tartózkodó cseh légiósok, amikor egy éjszaka vízcso bogást hallottak a Dunán, még felszerelésük egy részét is hátra hagyva menekültek el a faluból, mert azt gondolták, hogy magyar katonák kelnek át a folyón. Csak akkor mertek visszatérni, amikor kiderült, hogy egy szigetre átúszó szarvasok okozták a nagy zajt. Szóval ilyen „bátor” seregtől két magyar hadosztály meg tudta volna védeni az egész Felvidéket. Mert ezek a cseh légiósok csak a pozsonyi és más városok fegyvertelen lakosságával szemben voltak bátrak, akiket minden ok nélkül lövöldöztek le és üztek el ősi otthonaikból.

Száz évvel Trianon után bűnösöket keresni balgaság. Nem szabad siránkoznunk az akkori események miatt, hisz a mohácsi vész után is talpra állt a magyarság. Mutasuk meg, hogy hiába szabdalják ezerfelé nemzetünket határokkal, hiába vegyítnek el minket eltérő kultúrával rendelkező népekkel, élni fogunk, mert az Élet él, és élni akar! A magyarság egy nemes múltat, megbecsülendő és példaértékű értékrendet hordoz, melyből bármikor lehet táplálkozni vagy akár gerincet egyenesíteni. Meg kell tanulnunk alkalmazkodni, keménynek lenni és hinni a nemzetünkben, mert lehet, hogy a sors ettől a néptől már sok mindent elvett, de van bennünk egy érzés, amit semmilyen földi erő nem ölhet ki belőlünk. Ez pedig nem más, mint egy ajándék,

mely apáról fiúra száll: a Magyar Öntudat! És a magyar ember mindig büszke származására. Ha fogy az erőnk, Makovecz Imre szavára kell figyelnünk: „A magyarságban nem tudom, hogy honnan van ez az erő, a magyarság eltaposhatatlan. Ez több évszázados tapasztalat. A magyar nem birkanép, hanem hihetetlenül türelmes és rugalmas. Megtanult alkalmazkodni az idegen érdekek kijátszásához”.

Mit tehetek mindezekért én? Gyermekeimnek magyar nevet fogok adni, magyar iskolába íratom őket, és amennyit csak tudok, átadok nekik mindabból, amit a saját kultúrámból ismerek. Elmondom nekik, hogy a Rubik-kocka, a C-vitamin, a golyóstoll, a szódavíz, a helikopter mind-mind magyar ember nevéhez fűződik. Tisztelem hagyományainkat, s ezeket megőrizni, védeni és továbbadni nekik szent kötelességem.

Mindezeknek akkor van igazán jelentősége, ha tudjuk kik vagyunk, honnan jöttünk, hol vannak a gyökereink. Mert a haza és a szülőföld, ez a reménnyel felruházott tenyérynői föld nem csak egy szó, hanem elsősorban feladat. A hazádnak mindig mindent adjál oda, s feltétel nélkül szeresd. Helyt állni ott, ahová a sors állított bennünket érdemeink vagy éppen hibáink nyomán. De a jobb élet reményében bízva sem vehet mindenki vándorbotot. Keressük a hely szellemét, s majd ott találjuk meg, ahol még a hagyományaink élnek. Mert az a harang, ami nekem a szomszédságomban, másnak a háttérben szól, mindig arra szólít bennünket, hogy ez az a hely, ahol lelkünk testet talált.

2020. június 4-én az iskola után felveszem a Trianon-gyűrűt, szüleimmel együtt elutazunk Éberhardra. Ebbe az ősi magyar falucskába, amelynek 1946. február 8-án a csehszlovák hatóságok a Malinovo nevet adták. Megtekintjük az ott található kastélyt, s virágot viszünk gróf Apponyi Albert sírjára, amely a kis kápolnában található. Ez a nagyszerű ember, kiváló szónok és politikus volt a trianoni magyar békeküldöttség vezetője, aki annak idején az állomáson zokogó, megrendült és boldogtalan közönségnek azt mondta: ha a térképen összeszorítják is Magyarország határait, Magyarország igazi határai addig fognak nyúlni, ahol igaz magyar lelkek laknak.

Földi maradványait saját kérésére hozták haza a családi birtokra 1942-ben, a magyar időkben. Abban a percben, amikor elhelyezem sírjára az emlékezés és a hála virágait, az jelenti majd nekem Trianont.

HORVÁTH HILDA
**A világ vándora: Gróf Vay Péter
(1863/1864–1948)**

Henzsel Ágota (1959–2018) főlevéltáros emlékére

A világ vándora a több ezer mérföldet nem csak a földgolyón, hanem lelki-emberi fejlődésében is bejárta. A vidám, művészeteket kedvelő fiatalemberből sikeres diplomata, később mélyen elhivatott, az elesetteken segítő misszionárius, majd pedig – élete végére – a világtól visszavonult remete lett.

Teljes vagyonát – örökölt és szerzett műkincseit – a „köz” szolgálatába állította: múzeumoknak ajándékozta, vagy az arra rászorulókra költötte.

Gr. Vay Péter élete¹

„Szikár, magas, fiatal pap. Egymáshoz közel álló szürke szemeiben bizonyos lappangó tűz, nyugtalanság ... mutatkozik. Családjáról, ... úgy látszott, nem akart sokat tudni. Misszionárius a Távol-Keleten, Koreában és Japánban. Ottani élményeit és tapasztalásait érdekesen írja a *Budapesti Szemlé*ben. Azokat könyvbe foglalva önállóan is kiadja mostanában magyar, német, angol nyelven. Mondja, hogy az ő feladata nem a kereszténység terjesztése, hanem ott, ahol már terjedőben van, annak intézményekkel és intézkedésekkel való megerősítése.”²

¹ Életről összefoglalások: Csernoch János hercegprímás Vay Péter címzetes püspöki kinevezéséről IV. Károly királyhoz írt 1917. április 21-i felterjesztése – idézi: FALUDI PÉTER: Egy elfeledett Kelet-kutató a század eleji Koreáról. Valóság, 2000. 10. sz. 66–70.; Gr. Vay Péter (FERENCZY MÁRIA szócikke) In: Magyar Múzeumi Arcképcsarnok. Szerk. BODÓ SÁNDOR, VIGA GYULA, ÉLESZTŐS LÁSZLÓ. Budapest, 2002. 932.; BUZINKAY PÉTER: Főpapi műgyűjtőink a modern kor hajnalán (1895–1924) In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 2008. 1–2. sz. 53–56. – a gr. Vay Péterről írott rész szó szerinti ismételése a *Jel c.* folyóiratban megjelent tanulmányának (2000. 4. sz. 10–11.); CSEH ÉVA – GÁSPÁR ANNAMÁRIA – UMEMURA YUKO: Ukijjo-e, az elillanó világ képei, válogatás gróf Vay Péter japán fametszet gyűjtéséből. Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum Kiskönyvtára 2. Budapest, 2010. (CSEH, GÁSPÁR, UMEMURA YUKO, 2010.); GAUDI KITTI: Vay Péter, egy misszionárius-műgyűjtő a 20. század elején. In: A sokszínű tehetség. SZTE, Szeged, 2011. 93–104. (GAUDI, 2011.); TARÁCS GÁBOR: Műgyűjtők Magyarországon. Budapest, 2012. 476. (részletes irodalommal); VALENTYIK FERENC: Gróf Vay Péter halálának 65. évfordulójára emlékezünk. Az első magyar hadiárvaház 2. rész. Dabasi Újság, 2013. 3. sz. 12.;

² SZENTPÉTERI ÜRES FÉSZEK. Lévay József (1825–1918) költő és akadémikus naplója (1892–1907) I. kötet. Szerk. PORROLÁB TIBOR. Miskolc, 2001. 341–342.

Pontos és találó Lévay József jellemzése, mert a leírás élethűen visszaköszön a róla festett portrékon is, melyek közül László Fülöp 1906-os arcmaása a legismertebb.

„Csütörtökön este még találkoztam egy rendkívül érdekes emberrel: Vay Péterrel, kivel este 7-től egész $\frac{3}{4}$ 11-ig sétáltam a Dunaparton. Hallatlan dolgokról beszéltünk. *Nous étions dans l'Espace – quelquefois dans l'Infini...*.. Hogy bolond mindig hallottam, de hogy ennyire *artiste*, sose hittem volna. Képviseli a jelenkor legmagasabb *raffinement*-jeit. Egyszer majd sokat beszélek neked róla” – írta még a kortárs Pekár Gyula Procopius Bélának (1891. december 1.)³

Vay Péter személyiségében és életmódjában egyesült az arisztokrata világi és társasági diplomata, az utazó, fáradhatatlan misszionárius, az elesetteket támogató, nyáját féltőn óvó pásztor, a művelt, sokirányú érdeklődéssel megáldott *amateur* (a szó legnemesebb értelmében műgyűjtő) és az örökéletre lélekben felkészülő remete.

Apja, vajai és luskodi gr. Vay László, Szabolcs vármegye egyik legrégebbi múltira visszatekintő családja grófi ágának sarja (Berkeszen, a család nyírségi birtokán született és halt meg 1823–1885), m. királyi honvédeztredes 1848–49-ben, Máramaros vármegye főispánja, valamint Habsburg József főherceg főudvarmestere. Édesanyja, beniczei és micsinyei Beniczky Sarolta (1837 Tótygyörk /1900 óta Galgagyörk Pest megyében/ – 1913 Baden-Baden) Felső-Magyarország egyik legősibb nemesi családjából származott, édesapja B. Lajos szintén 1848/49-es szabadságharcos volt.

Vay Péter négy gyermek közül legifjabbként jött a világra. Egyetlen felnőtt kort megért idősebb testvére Saroltaként született (1859–1918) azonban Sándorként vált híres, hírhedt, különc íróvá és botrányhőssé, ugyanis férfiként élt és nőkkel volt szerelmi viszonya.⁴ Eleinte verseket, később prózát írt, érzékletesen megjelenítve a magyar nemesség XVIII–XIX. századi életét.

Az apa gyermekeit excentrikusan, drákói szigorral nevelte; Sarolta lányát teljes mértékben fiúként kezelte, fiát viszont állítólag szoknyában járatta. Ez is magyarázhatja, hogy Péter később naplóiban apját inkább csak monogrammal említette, és igazából testvéreire sem utalt soha. A két testvér különböző utakat követett az életben, de mindketten sok nyelven beszélő, rendkívül tájékozott, művelt emberek lettek. A szülői házban színvonalas nevelést, európai gondolkodást kaptak. Nyelvtudásukon kívül nagyfokú szenzibilitás és velük született intelligencia jellemezte őket. Külföldi utazásaik, tanulmányaik pedig még továbbfejlesztették képességeiket, tágították látókörüket.

Tanulmányait Péter főként külföldön folytatta: egyetemre Franciaországban, Svájcban, Németországban, Angliában, majd Olaszországban járt. Harmincöt évesen 1898-ban szentelték pappá Esztergomban; később apát, apostoli protonotárius, címzetes püspök lett. XIII. Leó pápa korán felfigyelt sokoldalúságára, diplomáciai érzékére, nyelvtudására, ezért még felszentelése előtt közvetlenül a Szentszék szolgálatába

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára P 544 – Procopius levéltár, 8. tétel

⁴ BORGOS ANNA: Vay Sándor/Sarolta: Egy konvencionális nemiszerep-áthágó a múlt a századfordulón. Holmi, 2007. 2. sz. 185–194. Életéről szóló regény: RAKOVSKY ZSUZSA: VS. Budapest, 2011.

vette,⁵ amivel együtt járt a *Monsieur* titulus.⁶ Ezt a címet nagyon szerette és élete folyamán előszeretettel használta aláírásként is leveleiben. Elismerésekben később sem szenvedett hiányt: Ferenc József 1908-ban a Pécs-egyházmegyei Vaskaszentmárton javadalmas apátságát, IV. Károly pedig 1917-ben az úszkübi (szkopjei) püspökséget adományozta neki.

Ifjúkora társasági életének meghatározói túlfinomult arisztokrata hölgyek és ifjak voltak. Ezen aranyifjúsággal gyakran barangoltak együtt a természetben és sorra látogatták a barátokat és rokonokat az 1880-as években. Vay számára a Felvidék baráti és rokoni kötelékek egész sorát jelentette, hiszen szoros kapcsolat fűzte a Czóbel, valamint a Mednyánszky családokhoz. Czóbel Minka a különös lírikus, aki szimbolista verseivel a *Nyugat* egyik szellemi előfutárának számít, első unokatestvére volt. Révayék birtokát, Tajna-t (ma Tajná, Szlovákia) második otthonának tekintette,⁷ s a Mednyánszkyknál Nagyőrön (ma Strážky, Szlovákia) is rendszeresen megfordult.

Később, sok-sok utazása közben, sőt az I. világháború vérzivataros esztendeiben is időt szakított arra, hogy – rövid itthoni tartózkodásai idején – tartsa a kapcsolatot gyermekkori barátaival, rokonaival, s meg-meglátogatta őket, mert szívesen időzött náluk.

Fiatalkori jó barátja, az újító (Móricz Zsigmond előfutárának is tekinthető) ám mára elfeledett első naturalista írónk Justh Zsigmond (1863–1894)⁸ kapcsán írta: „Barátságokat csak fiatalon kötünk. Igazán csak az egykori játszótársakhoz ragaszkodunk.”⁹

Igazi „szellemi paradicsom”¹⁰ volt az egykori felvidéki élet. Ezt mutatja, hogy az említett fiatalok mindent megtettek a hazai kultúra helybeni támogatására. Ennek szellemében Justh Zsigmond és gr. Pajácsevich Katinka kezdeményezte a Műbarátok Körének megalapítását (1890) mint a mecénatúra, a műpártolás sajátos formáját, hogy a magyar irodalom és művészetek fejlődését előmozdítsák. Justh bevonta még elképzeléseibe az ifjúkori jó barátokat, ifj. gr. Batthyány Gézá, gr. Széchényi Lajost és gr. Vay Pétert is. Tevékenységük sokoldalú volt, színelőadásokat és rendezvényeket tartottak a helyi lakosságnak, kiállításokat szerveztek, pályázatokat írtak ki és kiadványokat támogattak. Vay Péter rendszeresen tartott ismeretterjesztő előadásokat, lelkesen szorgalmazta magyar népművészeti tárgyak gyűjtését, és műtárgyak kölcsönzésével támogatta az 1891-ben megrendezett legyező kiállítást a régi Múcsarnokban (Budapest, Andrássy út 69.).¹¹ 1906-tól 1914-ig az alelnöki funkciót is betöltötte.¹²

⁵ GÁSPÁR ANNAMÁRIA: Gróf Vay Péter egy elfeledett Ázsia-kutató és misszionárius munkássága. In: CSEH, GÁSPÁR, UNEMURA YUKO, 2010. 86.

⁶ A megszólítás felszentelés után, pápai javaslatra adható egyházi cím. Főként pápai protonotárius vagy címzetes prelátnak tisztségekkel járt együtt.

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár P szekció 2256 (régijelzet) P 2085 (a továbbiakban MNL OL P szekció) V. Háborús napló 44.

⁸ Justh Zsigmond megemlíti a közösen töltött éveket: Justh Zsigmond Naplója. Sajtó alá rendezte, bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel ellátta HALÁSZ GÁBOR. Budapest, 1940. 380–381.

⁹ MNL OL P szekció IV. Háborús napló 14.

¹⁰ MARGÓCSY JÓZSEF: Egy régi udvarház utolsó gazdája. Szöveggyűjtemény az anarcsi Czóbel család levéltári hagyatékából. Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 4. Nyíregyháza, 1988. 287.

¹¹ A Műbarátok Körének legyezőkiállítása. Tárgymutató. Budapest, 1891. 410–413. sz., 504. sz.

¹² DALMADY SÁNDOR: A Műbarátok Köre huszonöt éves története (1890–1914) Budapest, 1915. 10–11, 173, 234, 274.

Miután utóbbtól egyéb tevékenységei okán megvált, tiszteletbeli alelnökké nevezték ki. Aktivitása azért is csökkenhetett, mert műveltsége megértette vele, hogy a nemesi világ már korszerűtlen. Szerette ezt a világot, de tudta, mennyire lejárt az ideje. Az 1910-es évekre megváltoztak a viszonyok, s az új nemzetközi áramlatok között új szellemiségre, új elképzelésekre volt szükség, a Műbarátok tevékenysége ekkorra már elavulttá vált.

Élete során Vay jól kamatoztatta széleskörű társadalmi ismeretségeit, összeköttetéseit, mely nem csak rokonságának volt köszönhető, hanem annak, hogy minden környezetben ki tudta építeni kapcsolatait, az anarcsi nemesi Czóbel-kúriától az asszimilált Wohl Janka pesti irodalmi szalonjáig,¹³ vagy akár a kínai császár udvaráig.

Mivel a szalonokban otthonosan, világfű módjára forgott, tulajdonképpen karrierdiplomata is lehetett volna, hiszen külföldön sok helyütt uralkodókkal, vezető személyekkel, politikusokkal tárgyalt. Fejedelmek, arisztokraták, követségi bürokraták egyaránt örömmel fogadták nem csak hivatala, de érdekesítő beszélgetései okán is. Szinte mindenkit ismert kül- és belföldön, aki abban a korban számított. Benne volt a történelmi eseményekben, közelről megtapasztalta a politikai sakkjátszmákat, ezáltal rengeteg élményre és tudásra tett szert.

Pályája során részese lehetett reprezentatív ünnepegeknek, protokoll-eseményeknek; 1897-ben XIII. Leó pápa küldötteként részt vett Viktória királynő gyémántjubiläumán (koronázásának 60. évfordulóján), 1905-ben pedig a berlini misszionárius világkonferencián lépett fel előadóként, de jelen volt még a madridi eucharisztikus kongresszuson is (1911).¹⁴

Széleskörű érdeklődése, műveltsége okán minden kérdéshez hozzá tudott szólni, s mint a társaság lelke intellektuális körök diskurzusait tette még izgalmasabbá. Mindenről, mindenkiről megvolt a saját véleménye, amit mindig határozottan meg is fogalmazott; politikusokról, uralkodókról éppúgy, mint az egyház tagjairól vagy az egyes főúri családokról. Nem bántóan, de olykor meglepő szókimondással, különálló, sarkalatos véleményt formált a rokon családokról, az arisztokratákról és a kor egyéb szereplőiről, sőt akár a hivatalossal szembeni ellenvéleményének is hangot adott. Úgy vélte, az I. világháborús helyzetben a magyar kormány magára hagyta Erdélyt, s felelős azért, hogy 1916-ban a román betörés során a román parasztok teljesen kifosztották az erdélyi kastélyokat.¹⁵ Bírálta a megkoronázott VI. Károlyt, gyenge, ingadozó jelleme, felkészületlensége okán, de elismerte, hogy „...mint ember meleg szíve elfeledtetik gyenge oldalait.”¹⁶ Petrovics Elekről, a Szépművészeti Múzeum főigazgatójáról úgy nyilatkozott, hogy szorgalmas hivatalnok, de a művészetekről fogalma nincs.¹⁷

Vay Pétert beszélgetésben, írásban sohasem a felszín, hanem a mély érzelmek, a hit és a filozofikus gondolatok érdekelték. Az eszmevilág, a szellemiség sokkal közelebb állt személyiségéhez, mint a (mű)tárgyak, melyek csak gondolatai eszközeül

¹³ BORBÍRÓ FANNI: „Csevegés, zene és egy csésze tea” A Wohl-nővérek a pesti társaséletben. Budapesti Negyed, 2004. 46. sz. 368.

¹⁴ MNL OL P szekció IV. Háborús napló 16.

¹⁵ MNL OL P szekció Háborús füzet III. 55.

¹⁶ MNL OL P szekció V. háborús napló 70.

¹⁷ MNL OL P szekció V. háborús napló 27.

szolgáltak. Kelet kultúrájában is a szellem, az ázsiai művészet sajátos felfogása ragadta meg. A naplóiban leírtakat szervesen egészítik ki a leveleiben megfogalmazott gondolatok. Saját tapasztalatai mellett széleskörű ismeretei, filozófiai tájékozottsága szinte minden levelében megnyilvánul. Idézetei nagy műveltségre vallanak, amely átfogja, együvé öleli a vallástörténetet, a keleti filozófiát éppúgy, mint a szépirodalmat, vagy a képzőművészetet. Életfilozófiája vallásában, a kereszténységben gyökerezett, de kíváncsiságának köszönhetően megértéssel fordult az Európán kívüli kultúrák, vallások és szellemi áramlatok felé is. Saját hite nem tette elvakulttá, másokkal szemben türelmetlenné, ugyanakkor elveiben, vallási meggyőződésében megingathatatlan maradt.

Ismerete és nyomon követte, a frissen megjelent publikációkat, gyakorta idézett is belőlük. Alapvető volt számára, hogy jártas legyen a római katolikus irodalomban. Valószínűleg a párizsi szalonokban otthonos Justh Zsigmondnak köszönhetően olvasta a modern pszichológiai regény megalkotója, Paul Bourget (1852–1935) francia római katolikus író és esszéista frissen megjelent műveit, aki lélektani tanulmányaival és társadalmi erkölcsrajzával az irodalmi realizmus egyik vezéralakja lett, s aki a társadalmi rend alapjának a monarchiát és a vallást tekintette. Ugyanakkor idézett Victor Hugo barátja, Charles-Augustin Sainte-Beuve (1804–1869) francia akadémikus, antiklerikális író és költő írásaiból is. Magával ragadta utóbbi új, irodalomkritikai módszere, a szociológiai megközelítés.

A fentieknél talán még érdekesebb, hogy túllépve teológián és irodalmon, még a kortárs művészettel is foglalkozott. Walter Crane (1845–1915) angol festő, iparművész és költő (a preraffaeliták mozgalmának követője) gondolatát idézi (mint mindig, most is eredeti nyelven),¹⁸ hogy egyetemes kontextusba helyezze saját életfilozófiáját, a hit és remény mindenek feletti hatalmát.

„What is Life to grief complaining?
Fortune, Fame, and Love disdaining,
Hope, perchance, alone remaining.”

A művész a verset eredetileg *Az élet hídja* (*The Bridge of Life* 1884, magángyűjtemény) című festmény művészien megmunkált keretére írta.

Igen aktív lévén, sokat dolgozott, missziós tevékenysége és utazásai mellett nemcsak írt, hanem számos előadást tartott. Ezen túl volt még energiája arra is, hogy kiadókkal levelezzen, intézze írásai publikálását, könyvei megjelentetését.

Fáradhatatlan misszionárius életfilozófiája és felfogása plasztikusan bontakozik ki naplóiból. Igen méltó feladat lenne szöveghűen közölni ezeket, és magyarázatokkal ellátva közkinccsé tenni: az 1902-ben írott diariumot, az 1907-es agendát és az I. vi-

¹⁸ Iparművészeti Múzeum Adattár (a továbbiakban IMA) Vay Péter letéti iratai 25–26. (Kézírással sorszámozott: 6.)

lágháború alatti naplókat.¹⁹ Ezekben nem csak saját magáról ír, hanem a rokon családkokról, az európai és világpolitikáról, sőt a korabeli eszmerendszerekről és gondolkodásmódról, valamint a hosszú és változatos utazásai során megismert legkülönfélébb emberekről is. Soraiból a korabeli kapcsolati hálók olyan szövevénye bontakozik ki, amely segít megérteni a kort és a benne szereplő embert, legfőképp pedig a főszereplőt, Vay Pétert. Szerencse, hogy ezek a feljegyzések fennmaradtak, mert sokat elárulnak az egyént körülölelő viszonyokról, a napi kapcsolatokról. Nyomon követhetjük utazásait városról városra, országról országra, kontinensről kontinensre. Írásainak emberi oldala mindig előtérbe kerül: általa több közszereplő, vagy épp távoli kontinensek egyszerű lakóinak életét is megismerhetjük, erényeikkel, gyarlóságokkal együtt.

A Vatikán megbízásából a missziók vizitálása során 1902 és 1914 között szinte mindig úton volt, a Vatikán megbízásából bejárta az egész világot. Többször járt Kínában, Koreában és Japánban, Indokínában, a Közel- és Közép-Keleten, az Egyesült Államokban, Közép- és Dél-Amerikában, sőt még Ausztráliába is eljutott.

Különösen nagy érdeklődéssel fordult a távol-keleti, japán és kínai kultúrák felé. Az első magyar író volt, aki beutazta Koreát, és könyvet írt róla. Feljegyzései, úti emlékei nemcsak itthon, de a világ vezető folyóirataiban is megjelentek, többször önálló kötetben.

Helyismerete okán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megbízásából keleti, főként japán műtárgyakból álló válogatott kollekción vásárolt 1907-ben a Szépművészeti Múzeum részére. Szerzeményeit – fametszeteket, festményeket, szobrokat és iparművészeti tárgyakat 1908-ban majd 1910-ben a Szépművészeti Múzeumban külön kiállításon mutatták be.

Misszionárius feladatának tekintette a kivándorlók lelki gondozását, az I. világháború alatt pedig a katonai kórházakban teljesített szolgálatot. Fáradhatatlanul végezte karitatív tevékenységét, kórházzról kórházra járva számos sebesült katonát meglátogattott, gyámolítva a betegeket, elesetteket.

Utazásait a hadi helyzet ellenére sem csökkentette, Észak-Európától a Balkánig, Kis-Ázsiától a távolabbi országokig szinte megállás, pihenés nélkül utazott, járt-kelt.

Itthoni tartózkodása idején, egyik alkalommal mintegy tapasztalatgyűjtés céljából meglátogatta gr. Károlyi Lászlóné szül. gr. Apponyi Franciska Fótton létrehozott humanitárius intézményeit.²⁰ Az agilis grófné 1914-ben alapította meg és elnökölte Fót Község Segítő és Népjelölti Bizottságát, amely egyrészt koordinálta a korábban már működő jótékonyági szervezetek munkáját, másrészt újabb törekvéseivel hatósabb szociális tevékenységet fejtett ki. Fő feladata – számos szociális tevékenység

¹⁹ MNL OL P szekció Gr. Vay Péter naplói 1902–1917; 1902, 1907, 1915. évi füzetek, Háborús évek naplói I–V.; Berkeszről (ahol a Vay család 1945-ig a szabolcsi település birtokosa volt, és ahol impozáns kastélyuk ma is áll) a Vay levéltárat 1945 folyamán a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosa, Fügedi Erik az Országos Levéltárba szállíttatta – lásd: MNL OL XIX-I-13. 167/1946. – ahol azonban elpusztult. Henzsel Ágota főlevéltáros (MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára) mint mindig és mindenkit, készségesen és önzetlenül segítette kutatásaimat.

²⁰ MNL OL P szekció Háborús füzet III. 4.; Gr. Károlyi Lászlóné tevékenységéről: HORVÁTH HILDA: „Munka nincsen bánat nélkül, öröm nincsen munka nélkül” A Napraforgó Grófnő, gr. Károlyi Lászlóné sz. Apponyi Franciska /Fanny/ (1879–1958) élete (kézirat)

mellett – a férfi nélkül maradt családok gyámolítása és a megfelelő színvonalú egészségügyi ellátás megszervezése volt.

Az emberi szenvedéseket megtapasztalván és a fóti példát követve Vay Péter gyermekmenhelyet hozott létre saját birtokán, Gyónon (Pest megye, Dabasi járás) hadiárvak megmentése céljából. A hadiárvaház feladata római katolikus lányok elemi oktatása és nevelése volt, amit karmelita nővérek végeztek. A Karmelita Nővérek Mindszentekről Nevezett Szent József Otthonát a Vay-kúriában röviden „Vayanum”-nak hívták, és édesanyja emlékét volt hivatott megőrizni. 1916. január 1-jén nyílt meg, de már 1916. október 1-jétől új épülettel bővítették.²¹ Augusztia főhercegnő ünnepélyes, *In memoriam* kápolna alapkövetétele 1917-ben szintén édesanyja emlékét hangsúlyozta, melyen gr. Teleki Pál, az Országos Hadigondozó Hivatal elnöke is jelen volt.²²

A hivatali és személyes sikerek ellenére (vagy épp annak következtében) Vay Péter fokozatosan visszavonult az élettől, az életből. Ennek okai között szerepel az I. világháború és az azt követő események, de igazából már szeretett édesanyja halála után (1913) megfogalmazódott benne ez az érzés. Az előkerült levelek ismeretében az is világos, hogy a visszavonulás egy folyamat része volt, amely logikusan, úgy is vélhetnénk, tervezetten következett be, mint élete végállomása – tehát nem megmagyarázhatatlan vagy ismeretlen okokból történt – mint azt korábban gondolták!²³ Vay érzékenyen felfogta a világégés nyomán bekövetkező mély változásokat, amelyek megrengették a korábbi életformát, életstílust – s az újban ő már nem akart részt venni. Egyetlen feladata volt még, örökségének, műtárgyainak sorsát rendezni. Alapítványai érdekében egyrészt aukcióra bocsátotta azokat, másrészt örökletétként az Iparművészeti Múzeumba helyezte a nemzetnek szánt kincseket.

Az élettapasztalatok birtokában jutott el odáig, hogy igazából szükségesebbnek, és igazabb, őszintébb belső örömök forrásának vélte az árvaház bővítését, mint saját műtárgyainak megőrzését. Ezt a gondolatot aztán további történelmi fordulatok erősítették meg. A földi élet hívságának elutasítása, a *vanitas*, a *vanitatum vanitas* gondolata többször felszökken leveleiben. A papi ékszerek számára szintén a *vanitas* megnyilvánulását jelentették. Az idő múltával ilyen hívságként tekintett magára a műgyűjtésre is. A bekövetkező történelmi események a dolgokhoz, a tárgyakhoz való ragaszkodását átértékelték, a földi hívságokon való felülemelkedést könnyebbé tették. A bolsevikok uralma (1919) további fordulópontra jelentett életében, a tárgyakhoz, a világhoz való viszonyulását illetően: mint írta, „a világot végezték ki számára”.²⁴ Ezzel az értékrendje is megváltozott: a tárgyakban megtestesülő esztétikai értékek helyett más, benső értékeket keresett és azok váltak dominánssá késői életében.

²¹ A gyóni egykori Vay-kúria 1950 előtt a Jézus Isteni Szívéről Nevezett Karmelita Nővérek rendháza volt. Jelenleg Dabas – Gyón – Zárdakert Idősek Otthona (Gyón ma már Dabashoz tartozik). Az otthon 2001-től Katolikus Szociális Módszertani Intézetként is működik. Honlapja: <http://www.szeretetszolgalat.hu/zardakert> Lásd még: FELSŐDRIETHOMAI PETTKÓ-SZANDTNER ALADÁR: A m. kir. állami gyermekvédelem, é. n. 21.; VALENTYIK FERENC: Gróf Péter halálának 65. évfordulójára emlékezünk. Az első magyar hadiárvaház 2. rész. Dabasi Újság 2013. 3. sz. 12.

²² MNL OL P szekció V. Háborús napló 64–65.

²³ Gaudi Kitti Faludi Péter nyomán feltételezte (lásd 1. lábjegyzetben idézett írások).

²⁴ IMA Vay Péter letéti iratai 41–42. (Kézírással sorszámozott: 9.)

Alig múlt 50 éves, amikor 1917 decemberében elhatározta, hogy régiségei java részét eladja. Amint írta:

„Nehezen szántam el magam. A legtöbb tárgyhoz személyes emlék kötött.”²⁵ „Ösmerőseim mindenáron leakarnak (sic!) beszélni. Sajnálják, hogy annyi műemlék idegen kézre kerüljön. Én sajnálom legjobban. De elhatároztam a gyóni menház boldog fiatalságát látva, hogy még egy ilyen gyermekéden alapítok gyűjteményem jövedelméből. Hiszen nekem megvolt már részem az örömből.”²⁶

Tárgyai elárverezéséről az Ernst Múzeum igazgatójával, Ernst Lajossal egyezett meg, és 1918 tavaszára tűzték ki az aukciót. A terveknek megfelelően ennek illusztrált kiadványa is megjelent. Az aukciós kiállítás volt az utolsó lehetőség, hogy együttesen lássa emlékeit. A mi számunkra sajnálatos, hogy tárgyaihoz hozzátettek egyéb magángyűjteményből származó műkincseket is, így a sokszínű árverési anyagból nem lehet mindig egyértelműen megállapítani, mely alkotások voltak egykor Vay Péter illetve családjá tulajdonában.

A katalógusban ugyanis festmények mellett a legkülönbözőbb tárgyak voltak együtt: miniatűrök, fajanszok, porcelánok,²⁷ bronzok, faragványok, üvegek, szelencék, csipkék, gobelinek, szőnyegek és bútorok. Talán vélelmezhető, hogy bútorai közül árverésre kerültek azok, amelyeket korábban az Iparművészeti Múzeumban helyeztet letétbe (lásd alább) – legalább egy spanyol vargueño-ról ez bizonyítható. Az aukción több további spanyol reneszánsz bútor is szerepelt – gyakori útjairól akár ezeket is Vay hozhatta haza magával.

Javainak, műértékeinek felszámolása, eladása azonban ezzel még nem fejeződött be. A már 1917-ben megfogalmazott gondolat szerint az árvák, a rászorulóknak segítségét tartva szem előtt 1919. február 28-án végrendekezett, amit később március 12-én kiegészített. Megfontolt szándéktól vezérelve az elárvult, elhagyott gyermekek, gyengélkedő kisdedek sorsán igyekezett enyhíteni, s az ingóságok, régiségek eladásából befolyt jövedelmet szociális intézmények alapítására szándékozott fordítani.²⁸

Vay Péter leveleit az 1920-as évek közepén még sok helyről írta, de már nem világi körüli utakról. Több ízben az ausztriai Leopoldau (1904-ig önálló település, ma Bécs XXI. kerülete) békés karmelita közösségéből jelentkezett, majd 1924 karácsonyan Assisiből, amely aztán visszavonulásának, remetességének végső helyszíne lett. Igaz, innen olykor még el-ellátogatott, zarándokolt Itália némely vidékére, amint fiesolei képeslapja és firenzei levele tanúsítja, de úgy tűnik, az egyetlen igazán fontos helyszín Assisi maradt a számára. Az 1930-as években leginkább itt vagy a firenzei Uffizi könyvtárban tartózkodott. Itthonról akkorra már teljesen elszakadt, nem tudta ugyanis elfogadni a Trianon utáni Magyarországon kialakult „vita nuova”-t, abban már nem tudott élni.

²⁵ MNL OL P szekció V. Háborús napló 72.

²⁶ MNL OL P szekció V. Háborús napló 73.

²⁷ Érdekeséggént jegyezzük meg, hogy az 1918-as aukcióról két csészealjjal (egy igen értékes meissenai és egy sèvres-i) az egyik legjelentősebb hazai porcelángyűjtő, br. Hatvany Józsefné gyűjteményébe került. Lásd: MNL OL XIX-I-13. 341/1947.

²⁸ Budapest Főváros Levéltára VII. 216.a. 1919/0237. Dr. Jeszenszky István kir. közjegyző, gr. Vay Péter végrendelete

Itáliába településekor gyűjteményének egy részét magával vitte. László Fülöp róla készített portréját 1926-ban ajándékozta a firenzei Uffizi Képtárnak.²⁹ Nagy értékű, 50 darabból álló óragyűjteményt adományozott a Pitti-palotában lévő ezüstmúzeumnak, melyet az olasz külügyminiszter is megköszönt annak idején. A felszáz tétel között a *directoire*-tól a II. császárkorig voltak különféle darabok végigkövetve a XIX. század óraművészetét.³⁰ A svájci és francia órákat az említett Museo degli Argenti egyik termében, kis üvegszekrényekben állították ki.³¹

1948. február 28-án bekövetkezett haláláig Assisiben a kapucinusok rendházában élt. A fiatal korában nagy népszerűségnek örvendő, társaságokban forgó Vay Péter remetei elvonultságban fejezte be életét.

Vay Péter európai műtárgyai és azok sorsa

Vay Péter keleti utazásai általánosan ismertek a történészek, a keletkutatók, de talán a nagyközönség előtt is. Ezzel szemben viszonylag keveset tudunk európai, ill. magyar vonatkozású műtárgyairól, ez irányú gyűjtői tevékenységéről, pedig az öröklött családi kincseket számtalan tárggyal gyarapította. Mivel a gyűjtemény szétszóródott (tkp. sohasem volt egységes, egy helyen őrzött), feltárásához elsősorban kéziratos dokumentumok nyújtanak segítséget: a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában meglévő – 1977-ben váratlanul előkerült – naplójuzetei és az Iparművészeti Múzeumban fennmaradt, sokáig lappangó, de a véletlen folytán 2012-ben mégis előbukkant levelei.

A nagy múltú Vay család tulajdonában számtalan történeti műérték volt.³² Péter megemlíti egy *Rákóczi-féle gyűrűt* – ezt azonban azonosítani nem tudjuk. E magyar készítésű barokk gyémántgyűrűt Vay Ádám főkapitány, a II. Rákóczi Ferenc udvari marsallja kapta a nagyságos fejedelemtől. E mellett a Vay-aké volt az az állítólagos *Porcia-lánc* is, amelyet Tiziano Antonio Porcia gróf milánói Brerában lévő portréján megörökített.

Feljegyzéseiből tudjuk, hogy 1916-ban Vay Péter a berlini Kaiser Friedrich Museumban helyezett letétbe egy kis cinquecento Ariadné szobrot – mely valószínűleg az 1500-as évek elején talált és 1512-ben a Vatikán tulajdonába került „kényelmetlenül” fekvő, fejét jobb karjával átölelő, római másolatban fennmaradt hellenisztikus alvó nőalak újkori replikája lehetett.³³ A tárgyat Péter kiskorában anyja íróasztalán

²⁹ Vay de Vaja et Luskod, Monsignor Count Péter 1906, 81 x 52,5 cm, jelezve: László / 1906. IX.

³⁰ A Műgyűjtő 1929. 89.; Budapesti Hírlap 1929.02.10. (34. sz.)

³¹ Géber Antal életrajza Vay Péter grófról. Géber Antal magyar gyűjtőkről írott kézirata megtalálható a Szépművészeti Múzeumban, másolata többek között az Iparművészeti Múzeum Adattárában is fellelhető. GÉBER ANTAL: Magyar gyűjtők, 1–2. Összeállította: TÓTH MELINDA. Budapest, 1970. II. 293.

³² IMA Vay Péter letéti iratai 23–24. (Kézírással sorszámozott: 5.) Rákóczi-féle gyűrűről lásd még: Vay Péter letéti iratai 31–32. (Kézírással sorszámozott: 7.)

³³ Ez a szobor azonnal népszerű lett a művészek körében és több kis másolat is készült róla akkor és később is, de festők és rajzolóik is előszeretettel ábrázolták a szokatlan mozdulatmotívum okán. Megtalálása idején a bal karjára csavaródó kígyó miatt Kleopátrával azonosítottak – sokan ma is így ismerik. Ezúton mondok halás köszönetet dr. Barkóczy Istvánnak a fenti információért továbbá a tanulmány szerkesztéséért.

látta,³⁴ aki azt gyermekei egykori nevelőjétől, a kalandos életű Kászonyi Dánieltől szerezte.³⁵ A letét nem meglepő, mivel Wilhelm von Bode-val, a múzeumalapító igazgatójával szintén jó kapcsolatot ápolt, ugyanazon intellektuális kör tagjai voltak.³⁶ Amikor Vay az intézményt 1917-ben újra felkereste, a szobor a múzeumban kiemelt helyen állt – ma azonban sajnos már nem tudnak róla. (Talán visszakerült a tulajdonoshoz, aki azt eladhatta? Erre vonatkozóan nincs adatunk).

E három tétel jól illusztrálja az öröklött tárgyak történeti és művészeti jelentőségét.

A gyűjtést már iskolás gyermekként elkezdte. Műízlésének fejlődésére nagy hatást gyakorolt a drezdai Zwinger (Erős Ágost szász választófejedelem és lengyel király itáliai) gyűjteménye.³⁷ Valószínűleg ennek köszönhető, hogy főleg Itáliában (Firenzében, Genovában és Velencében) esetenként Spanyolországban szerezte régi műtárgyait, bútorait.

„Fiatalon kezdtem gyűjteni. Már mint oskolás fiú vontam meg sokszor a legszükségesebbet magamtól, hogy egy-egy régi porcellánt vagy egyéb műtárgyat megszerezhessek. Később Itáliában és Spanyolországban sétáimról rendszeresen valami kisebb nagyobb emlékekkel tértem vissza. Milyen műélvezetet képezett félre eső zugokban fedezni fel egy mesteralkotást. Toscana, Andalusia, Marocco husz huszonöt év előtt még sok felfedezetlen rejtett kincset őrzött. Romában a Palazzetto-Orsini hol a múlt század utolsó évtizedében laktam valódi kis múzeum lett. A régi szőnyegek és bágyadt hímzések, képek, szobrok különböző századokból eredő bútorok mind hozzájárultak az interieur ritka esztetikus egészé alakítani.”³⁸

Annyira szerette a szép tárgyakat, hogy római tartózkodása idejére a gyóni családi kúria gyűjteményének egy részét is elvitte magával.³⁹ Hatalmas lelki erő és belső fejlődés eredménye, hogy élete második felében fokozatosan meg tudott válni kincseitől egy magasabb cél érdekében.

Szerzett gyűjteményével kapcsolatban Vay Péter naplóiban arra vonatkozóan találunk utalásokat, hogy hol és mikor vásárolta a tárgyakat. Az Iparművészeti Múzeumban előkerült levelei ugyanakkor elsősorban arról szólnak, miképpen igyekezett azok sorsát rendezni, végleges elhelyezésüket biztosítani.

Ezüstgyűjteményéről az 1922-ben az Ernst Múzeum tartott XXI-ik aukció⁴⁰ katalógusa nyújt képet. Főként asztali-, tálalókészletek, eszközök, egyéb kisebb tárgyak voltak ezek, pár darab a XVII. századból, de legfőképpen a XIX. század elejéről. Néhányat illusztráltak az aukciós katalógusban, így ezek segítségével fogalmat alkothatunk a tárgyak minőségéről, tárgyszerűen pedig leginkább az Iparművészeti Múzeumban örökletébe helyezett illetve ajándékba adott, alább részletezett darabjai segítenek kollektója, családja gyűjteménye felértékelésében.

³⁴ MNL OL P szekció IV. Háborús napló 60.

³⁵ Kászonyi Dániel (1813–1886) császári és királyi huszár-főhadnagy, 1848–49-es honvéd százados és hírlapíró.

³⁶ MNL OL P szekció IV. Háborús napló 40.

³⁷ MNL OL P szekció Agenda 1915. 34.

³⁸ MNL OL P szekció V. Háborús napló 72-73.

³⁹ OSZK Levelestár, Levél Pekár Gyulához, 1894.

⁴⁰ Gróf Vay Péter ezüstyűjteménye, B. ... I. úr hagyatéka, valamint főúri és különböző más magánbirtokból származó műtárgyak. Budapest, Ernst Múzeum, 1922. (Az Ernst-Múzeum aukciói XXI.)

Két történelmi érdekességű órát ajándékozott 1923-ban az Iparművészeti Múzeumnak.⁴¹ Az egyik, egy utazóóra, Vay felmenője, Gusztáv Adolf svéd király vitéz marsalljának, Sturmman Mártonnak (1757–1844) volt a tulajdona.⁴² A zsebórát még Vay Péter testvére, Sarolta/Sándor is megörökítette irodalmi művében: „Az íróasztalomon heverő óra, a régi jó *Pfaffenzeller*, nyolcat ütött.”⁴³ Az óra hátlapján lévő vésett feliratok az egykori tulajdonosokra utalnak: *Comes Martinus Sturemann* az ősapára, Mártonra, továbbá a *Comtessa Vay Beniczky* Vay Péter édesanyjára, míg a *Mgr. Vay de Vaya* magát Vay Pétert jelöli.⁴⁴ Az óra anyai ágon öröklődhetett a családban. Sturmman Márton unokája volt Beniczky Hermin, a későbbi Veres Pálné, a magyar nőnevelés úttörője – s innen a rokonság a Vay-akkal, minthogy gr. Vay Péter édesanyja Beniczky Sarolta Hermin unokahúga volt.

A másik órát Vay Péter édesapja, gr. Vay László, az egykori főudvarmester kapta ajándékba ifj. Habsburg József főhercegtől, akit az órával nádor-édesapja, a legmagyarabb Habsburg lepett meg még diákkorában.⁴⁵ Mindkét említett óra adományként került az Iparművészeti Múzeum nyilvántartásába 1923-ban.

Vay maga is meglepődött azon, hogy gyűjteménye milyen gazdag, hiszen az árveréseket (az Ernst Múzeum aukcióit) és az ajándékozásokat követően még mindig maradtak értékes műtárgyak a tulajdonában, nemcsak Győnon és külföldön, hanem még a Szépművészeti Múzeumban lévő dolgozószobájában is, ahol a Keletázsiai gyűjtemény tiszteletbeli osztályigazgatója volt mint a keleti művészet szakértője.

Emitt, bőrkötésű könyveken túl, több apróság volt – s ennek listája szintén megvan: főként kisebb értékű XIX. század közepi használati tárgyak és római terrakották.⁴⁶ Kérte, hogy utóbbiakat, az itáliai leleteket az Iparművészeti Múzeum a Magyar Nem-

Utazóóra, ún. *Satteluhr*, német, 18. sz. eleje, ezüst tok

19. sz., Iparművészeti Múzeum ltz.: 15970

⁴¹ IMA Vay Péter letéti iratai 20. (Kézírással sorszámozott: 2.)

⁴² Sturmman Márton (1757–1844) felvidéki bányák tulajdonosa, kitermelője, Gömörben sokat tett a bányászat és vaskohászat fejlesztéséért. Birtokos, vasgyáros, egyházkerületi felügyelő, műpártoló.

⁴³ VAY SÁNDOR: Százéves újdonságok. In: Régi nemes urak, úrasszonyok. Összegyűjtötte Vay Sándor gróf. Budapest, 1908. (VAY, 1908.) 49.; A zsebórára vonatkozóan további utalás: Veres Pálné Beniczky Hermin élete és működése. Összeállította RUDNAY JÓZSEFNÉ, SZIGETHY GYULÁNÉ. Budapest, 1902. 19.

⁴⁴ Iparművészeti Múzeum (a továbbiakban IM) ltz.: 15970. Irodalom: CSÁNYI KÁROLY: Régi órák kiállítása, Budapest, 1925. 211. sz.

⁴⁵ IM ltz.: 15971 (jelenleg már nincs meg, törölték)

⁴⁶ IMA 1925/123, Vay Péter letéti iratai 27-28. (Sorszám nélküli lap.)

zeti Múzeumnak adja át – és ez 1925-ben meg is történt.⁴⁷ Még öt darab régi bőrtok is átkerült 1925-ben az Iparművészeti Múzeumba.⁴⁸ Az idők múltával meghatározni sajnos már nemigen lehet, hogy egyikben-másikban milyen tárgy lehetett – ötvös-tárgyak tokjai lehettek, a XVIII., illetve a XIX. századból. A faalapon bőrrel bevont darabok részint hengeres formájúak, részint pedig a benne foglalt műtárgyak alakját követik, s aranyozott, préselt díszítményekkel ékesek, a korabeli könyvkötőmesterek keze nyomát, mívességét dicsérve.

Vay Péter a kortárs arisztokrata gyűjtők által kevésbé értékelt szép, kézműves tárgyakat, régi bőrtokokat, különféle apróságokat, régészeti leleteket is megbecsüléssel kezelte.

A Szépművészeti Múzeum őrizte még Vay Péter Benczúr Gyula által festett arcképét – ezt azonban, a többi tárgytól eltérően az Iparművészeti Múzeum nem vette át, nyilván azért, mert nem illeszkedett a múzeum gyűjtőkörébe.

Az Iparművészeti Múzeum törzsgyűjteményében néhány könyv is fellelhető Vay egykori kollekcijából.⁴⁹ Egyáltalán nem arról van szó, hogy csakis „jellegzetes művészi kötésük miatt vásárolta meg őket Vay Péter”.⁵⁰ A kötetek minden bizonnyal saját vagy elődei könyvtárának részét képezték, amelyben természetesen az ókori auktorok mellett megtalálhatók voltak a vallásos irodalom fontos kötetei, továbbá szépirodalmi, valamint teológiai tanulmányok is. A széles látókörű főpap minden bizonnyal sokat forgatta e műveket, hiszen könyvtárakban, tanulással töltötte idejének tetemes részét. A könyvek tartalmuk mellett hűen tükrözik a XVII–XVIII. századi kötések díszítő stílusát, préselt, aranyozott technikáját. Egy erdélyi XVII. századi kötés mellett pár francia is megtalálható, ám döntően itáliai könyvekről van szó. Talán olaszországi tartózkodása során tett szert Vay ezekre a változatos díszítőkincsű, Itália különböző területeiről származó könyvművészeti remekekre.

Vay-letek az iparművészeti múzeumban

1912 végén, 1913 elején Vay két szobaberendezést és ládákat küldött az Iparművészeti Múzeumnak megőrzés céljából, azaz letétként.⁵¹ Ebben az időszakban Radisics Jenő volt az Iparművészeti Múzeum főigazgatója, s minden bizonnyal a vele kialakított jó kapcsolat indíttatta erre a lépésre. Az intézmény részben látatlanban, azaz lepecsételt csomagokban vett át tőle értékeket. Vay ügyvédje, rozsnyói dr. Pekár Imre 1914-ben a múzeumtól listát kért a tárgyakról, s azokat részben meg is kapta (azonban ez a lista jelenleg nem ismert), ám mivel a lepecsételt ládák tartalmát csak a letéteményező jelenlétében lehetett kinyitni, így arról összeállítást nem küldtek, nem készíthettek az ügyvédnek.⁵² A bútorzatból egy spanyol reneszánsz vargueño-t archív fotó segítségével sikerült azonosítanunk: a kinagyított archív felvételen azt látjuk, hogy a bútoron egy

⁴⁷ IMA 1925/142

⁴⁸ Azonosítva: IM ltsz: 51.1081, 51.1082, 51.1083, 51.1086, 77.178

⁴⁹ IM ltsz: 51.54, 51.55, 51.56, 51.57, 51.58, 51.62, 51.79, 51.82, 51.85, 51.86, 51.87

⁵⁰ GAUDI, 2011. 98.

⁵¹ IMA 1912/664, 1913/153

⁵² IMA 1914/78

cédula csüng, a következő szöveggel: „*gr. Vay Péter letétje*”. Ez a mór stílusú, szekreter-szerű bútordarab egyike volt azoknak a tárgyaknak, amelyeket Vay 1918-ban aukcióra bocsátott – így sajnos nyoma veszett.⁵³

Letéti ügyeit illetően hosszabb-rövidebb meg-
szakításokkal ugyan, de Vay kapcsolata tulaj-
donképpen évtizedekig fennállt az Iparművészeti
Múzeummal; először Radisics Jenő főigazgatóval,
majd 1917-ben bekövetkezett halálát követően
utódjával, Végh Gyulával. Ez a jó viszony min-
den bizonnyal annak is tulajdonítható, hogy Végh
Gyula igen korrekt kapcsolatot alakított ki a gyűj-
tőkkel. A Tanácsköztársaság idején, az államosítás
céljából erőszakkal beszállított, magántulajdonból
származó műkincseket lelkiismeretesen megőriz-
te és tulajdonosaiknak maradéktalan visszaadta. A
múzeum kapcsolata egyébként is kitűnő volt a ma-
gángyűjtőkkel, immár az intézmény alapítása óta.
A két világháború közötti időszakban, Végh Gyula
igazgatósága idején, múzeumi kiállítások egész sora
támaszkodott a magángyűjtők tulajdonában lévő
műkincsekre. Vay a múzeumigazgató irányában
személyes okoknál fogva is bizalommal viseltetett: Végh Gyula arisztokrata hölgyet
vett feleségül, gr. Wimpffen Máriát (1868–1930), akinek testvére, Pauline Wimpffen
(1874–1961) a férjével, Graf von Montgelas katonai attaséval együtt barátai közé
tartoztak, évekig Pekingben éltek.⁵⁴ Vay nagyra becsülte Pauline grófnőt, szalonját,
kulturáltságát levelezésében is megemlíti.⁵⁵

Gr. Vay Péter 1922 nyarán vetette fel egyik levelében, hogy műkincsei közül fő-
ként papi ékszerait az Iparművészeti Múzeumban szeretné örökletétként elhelyezni.⁵⁶
Körültrektartóan igyekezett eljánni, a lehetőség szerint biztosítva, hogy a tárgyak a

Archív fénykép: Spanyol vargueno,
Iparművészeti Múzeum Adattár
ltsz.: FLT 28421

⁵³ IMA FLT 28421; Aukciós katalógusban publikálva: Vajai Vay Péter gróf, valamint egyéb grófi és magángyűjteményekből származó műtárgyak: képek, aquarellek, miniatűrök, porcellán, fayansz, bronzok, elefántcsont-faragványok, üvegek, ezüst-, arany- és zománc-szelencék, csipkék, gobelinek, szőnyegek, szövetek, fafaragványok és műbútorok: kiállítás 1918. április 11–14.; aukció 1918. ápr. 15-től / a katalógust írták BRAUN E. W., CSÁNYI KÁROLY, TÉREY GÁBOR. Budapest, Ernst-Múzeum, 1918 (Az Ernst-Múzeum aukciói IV-V.) 1066. sz. LXVII. képtábla.

⁵⁴ Pauline Gräfin von Montgelas /született Pauline Mathilde Sophie Gräfin von Wimpffen (1874–1961)/ M. M. K. D. Graf von Montgelas (1860–1938) katonai attasé felesége. Pekingben éltek 1900–1903 között. Beutazták Kelet-Ázsiát, melyről Pauline grófnőnek, aki katolikus szociális tevékenységet folytatott, 1906-ban könyve jelent meg. Testvére volt Végh Gyula feleségének, gr. Wimpffen Máriának, aki egy évet töltött Kínában; a császárnőtől egy gyűrűt kapott ajándékba. Végh Gyula és felesége gyűjteményébe több kínai tárgy került, ma is megvan ezekből pár darab (Nádasdy Ferenc Múzeum Sárvár, Savaria Múzeum). – Végh Gyuláról lásd: „Utcanév sem jár énnekem...” Emlékezés verebi Végh Gyulára (1870–1951) Szombathely, 2001.; Egy európai Bozsokon. Verebi Végh Gyula munkássága és gyűjteménye. Szombathely, 2003.; LIPTHAY ENDRE: A Verebi Végh család története. Vereb, 2009. 105–125.

⁵⁵ IMA Vay Péter letéti iratai 16-19 (Kézírással sorszámozott: 1.)

⁵⁶ IMA Vay Péter letéti iratai 16-19 (Kézírással sorszámozott: 1.)

múzeumi öröklétben megmaradjanak, s nehogy véletlenül kikerüljenek a közgyűjteményből. Példaként az Esterházy-tárgyak örökleteti megállapodását⁵⁷ említette, a hg. Esterházy Miklóssal kötött megegyezést, amelynek mintájára tervezte el saját, a múzeummal megkötendő, közjegyző által hitelesítendő szerződését.⁵⁸ A tulajdonjog a családot illeti, a megőrzés helye azonban a múzeum, ahonnan a tárgyakat a család nem viheti ki, nem rendelkezhet felette és el sem adhatja őket.

Letétbe helyezett műtárgyat a család részére csak abban az esetben lehetne kölcsönvenni, ha van a családban főpap, aki ünnepi alkalmakkor viselheti a tárgyakat, de ebbéli szándékát előre be kell jelentenie a múzeumnak. Kizárólag csak kölcsönzésről lehet szó, a tárgyakat más célra sem elvinni, sem elidegeníteni nem szabad.

A XX. századi változó történelmi helyzetnek, valamint Vay élettapasztalatának tulajdonítható, hogy műtárgyai sorsát illetően nem végrendeleti formába öntötte szándékát. Mindenképpen még életében meg akart róla bizonyosodni, hogy értékei jó helyre kerülnek. Jól tudta, hogy a végrendeleti szándékok gyakran nem érnek célt, a hosszas pereskedések miatt. A múzeumnak szánt értékeket mielőbb átadta az intézménynek. A tárgyak egy része a Pesti Hazai Első Takarékpénztárban volt, onnan kellett átvenni, a másik részét pedig a bécsi magyar nagykövetségen keresztül kaphatta meg az Iparművészeti Múzeum.⁵⁹

1924-ben fogalmazták meg a letéti szerződést, majd a szöveget 1925. augusztus havában véglegesítették, és írták alá.⁶⁰ 1928. május hó 16-án kiegészítették a letéti megállapodást, a tárgyak kiállíthatóságára vonatkozó némi pontosítással, továbbá az 1925-ben felsorolt tételek közül – vélhetően – a 82. szám alatt említett lepecsételt bőrkazettában található ékszerek részletes felsorolásával.⁶¹

Vay az általa használt ékszereket, garderober-jának jeles darabjait, kereszteteket, láncokat, gyűrűket összegyűjtve mind az Iparművészeti Múzeumnak szánta. Összességében a viseleti kellékek két fő csoportra oszthatók. Egyrészt pár régebbi, XVIII. századi darabra, amelyek édesanyja hagyatékából valamint családi örökségből származtak, másrészt viszont XIX. századi és századvégi tárgyakra, amelyek a saját főpapi viseletéhez tartoztak. Jóllehet a Vay család deklasszálódott, elszegényedett a XIX. század végére, ám mégis meg tudott őrizni néhány különleges, apró, régi családi darabot, mint a kis neszesszerek, lorgnonok vagy éppen a legyezők.

Az örökleteti szerződésbe foglalt tárgyakon kívül az Iparművészeti Múzeumot illetően meg kell említenünk Vay fentebb már ismertetett 1923-as óra-adományozásait és 1924-ben letétbe helyezett textiljeit.

⁵⁷ A fraknoi hg. Esterházy Kincstár javainak jelentős része 1919-től az Iparművészeti Múzeumban volt. (Az 1919/2013 (XII. 11.) számú kormányhatározat végrehajtása során a tárgyak egy részét az eszterházi Esterházy-kastélyba szállították.) A Tanácskormány rendelkezése értelmében került a muzeális intézménybe, majd hg. Esterházy Miklós örökletétként a múzeum megőrzésére bízta, tulajdonjoga fenntartásával. A letéteményezés történetében kulcsfontosságú szerepet játszott Végh Gyula főigazgató. Lásd: HORVÁTH HILDA: Nemzeti kincstárunk, az Esterházy hercegi kincstár 20. századi története. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2014.

⁵⁸ IMA Vay Péter letéti iratai 21-22. (Kézírással sorszámozott: 3.)

⁵⁹ IMA Vay Péter letéti iratai 25-26. (Kézírással sorszámozott: 6.); 1924/229.

⁶⁰ IMA 1924/171, 1925/123.

⁶¹ IMA Vay Péter letéti iratai 50-51., 52-57.

1924-ben a letéti leltárkönyv bejegyzése alapján két, történeti értékű XVIII. századi textíliát is elhelyezett a múzeumban. Az egyik egy paplan,⁶² a másik ennél érdekesebb, aranyló rokokó textília, amely az idők folyamán több funkciót is betöltött. Eredendően Mária Terézia uszálya volt, amit a királynő egyik udvarhölgyének ajándékozott, aztán Vay Péter nagyanyja kelengyéjében mint takaró szerepelt, végül atillát varrtak belőle.⁶³ Vay, a sokat tapasztalt főpap, úgy nyilatkozott, hogy ennél szebb rokokó textilt soha nem látott. A ruhadarabokhoz kötődő családi legendát Vay Sándor is megírta egyik élvezetes írásában.⁶⁴

Az örökletét döntő részét saját ékszerei tették ki, melyek a historizmus mestereinek különféle munkáit képviselték. E korszakban gyakoriak a régi műtárgyakról készített másolatok, mint ahogy Vay maga is erdélyi kópíanak írja le két kis mellkeresztjét, melyek közül az egyikhez boglártagokból álló lánc is kapcsolódott.⁶⁵ Az olasz mester, Testolini áttört mellkeresztjéhez rozetta (rózsa) és csokor is tartozott.⁶⁶ Az úgymond „modern alkotások” közül kétségkívül igen érdekesek az ironok. Ezek históriájáról így vall: „Az ironok (*sic!* = ironok) között kivált az arany kiskéssel és tolltartóval, mint a Tiffany ház méltó műve – highly finished brand értékkel. A maga nemében unicum, és hogy toll iron penecilus⁶⁷ kiszebbe férjen, nekem külön készítette Tiffany 1900-ban.”⁶⁸ Vay Péter azt gondolta: az idő múlásával a tárgyak értéke változik; úgy vélte, száz esztendő elteltével a kevésbé értékes, netán kicsit „kommersznek” tekintett darabok is felértékelődnek, s érdekesek lesznek az utókor számára. A műértékek relativitása öltött testet e gondolatában. Mindez azonban az evilági tárgyakra vonatkozott, mert a hite által meglévő öröklét számára nem volt relativizálható.

Leveleiben megragadó az a gondosság, előrelátás, amiként műtárgyai iránt viseltek. Vay nemcsak a tárgyak értékes mivoltára, korabeli értékére volt tekintettel, hanem

Dolmány, francia selyemszövet, 18. sz. közepe, Iparművészeti Múzeum ltsz.: 20550

⁶² IM ltsz: 20551

⁶³ IMA Vay Péter letéti iratai 23–24. (Kézírással sorszámozott: 5.) IM ltsz: 20550

⁶⁴ Vay Sándor idézett összeállításában *A családi szoknya* c. írás szól arról, hogy Kazinczy Zsófia férjezett gr. Vay Ábrahámné ékszereit és ruháit öt lánya örökölte. A ruhákat ők már nem hordták, hanem paplanoknak alakították át, valamint „... egy remek, ezüsttel átszőtt szoknyából pedig egyik fiú-unokájának van máig gyönyörű díszmagyar atillája.” Vay, 1908. 218–224.

⁶⁵ IMA Vay Péter letéti iratai 41–42. (Kézírással sorszámozott 9. levél.)

⁶⁶ IMA Vay Péter letéti iratai 31–32. (Kézírással sorszámozott 7. levél); Vay Péter letéti iratai 35–40. (Kézírással sorszámozott 10. levél) – IM ltsz: 20400.a-c. – Sajnálatos módon ma már nincs meg a csokor, hanem csak a kereszt és a rozetta.

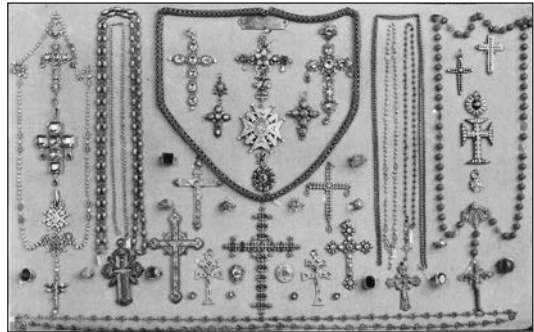
⁶⁷ Penecilus (latin) = írószerszám, faragásra is használt zsebkés (régies).

⁶⁸ IMA Vay Péter letéti iratai 41–42. (Kézírással sorszámozott: 9.) – Sajnos, a meglévő tárgyak közül egyikre sem illik a leírás, illetőleg amely iron ehhez hasonlatos, az nem Tiffany produktuma – lásd: IM ltsz: 20515: tollszár és iron, kis acél tollkéssel.

részletes állapotleírást is közölt néhány sérült vagy érzékenyebb tárgyról, ékszerről. Felhívta a figyelmet egy-egy, a papi ékszerekből kiesett drágakőre, hiányos keresztre és kifejezetten kérte, hogy a vitrinben elhelyezett kínai cloisonné keresztet fordítsák meg, hogy ne a sérült oldala látszódjék.⁶⁹

Gondja volt arra is, hogy a múzeumban mindenképpen biztonságos vitrinekbe tegyék az ékszereket, illetve üveg mögé helyezték el a textileket, nehogy a finom por belepje őket. A múzeum igazgatójának sokoldalú, alapos instrukciókat nyújtott a tárgyak elhelyezésének, kezelésének módjáról. A megőrzés egyik kritériuma volt, hogy megfelelő, biztonságos üvegasztalba kerüljenek a tárgyak, és a vitrinre erősített fém táblán bevésve ott legyen a letéteményező neve. Többféle változat szerepelt arra nézvést, hogy tárgyait a múzeum miként állítsa ki. Mindenképpen elkülönítve szánta a frivol, világi illetve a liturgikus, egyházi tárgyakat. Gondolt a tárgyak tetszetős elhelyezésére, az installációs háttéranyag minőségére, színére is. Igazából a tárgyak rendezésével kapcsolatosan több verziót latolgatott, olykor vázlatokkal szemléltetve elképzeléseit, s ezeket igyekezett időről időre elfogadtatni a múzeum vezetőségével. Szerencsére – éppen Vay kérésének megfelelően – készült néhány fénykép-felvétel is a berendezett vitrinekről 1924-ben és 1937-ben, a különféle elrendezéseket, variációkat bemutatóan.

Végh Gyula 1924-ben rendezte be a két Vay-vitrin, amelyekről két fotó készült,⁷⁰ és eljuttatták Vayhoz is. Az egyikben a papi ékszerek kaptak helyet, középen a nagy mellkeresztrel ebben voltak a legszebb keresztetek, a láncok pedig körülölelték és egyszerűs mind el is választották egymástól az ékszereket. A másik vitrinbe kerültek a világi tárgyak: középen a szabin nők elrablását ábrázoló látványos legyezővel, körben női ékszerek, medaillonok, hajtűk, lorgnonok, órák etc. Két oldalt a felső sarkoktól lefelé egy-egy neszeszer volt, alattuk érmek és két-két cipőcsat. Vay apróbb változtatásokat kért, és legfőképpen azt, hogy az érmek helyére kerüljön oda a harmadik cipőcsat-pár is. Ugyanakkor nyomatékosan kérte, hogy

Archív fénykép a Vay-tárgyak 1924-ben berendezett vitrinéről az Iparművészeti Múzeumban: papi ékszerek, Iparművészeti Múzeum Adattár ltsz.: NLT 3985

Archív fénykép a Vay-tárgyak 1924-ben berendezett vitrinéről az Iparművészeti Múzeumban: világi tárgyak, Iparművészeti Múzeum Adattár ltsz.: NLT 3986

⁶⁹ Az említett kereszt: IM ltsz.: 20416. Megemlítve: Vay Péter letéti iratai 41-42. (Kézírással sorszámozott: 9.); Vay Péter letéti iratai 60-63. (Kézírással sorszámozott: 11.); IMA 1926/84.; Az 1. sz. vitrinről meglévő felvétel: IMA NLT 3985 – készült: 1924-ben. (régli MLT 1541)

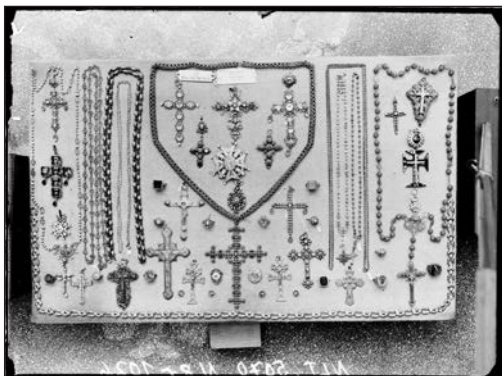
⁷⁰ IMA NLT 3985 és 3986 (régli MLT 1541)

különítsék el egymástól a két vitrint, azaz a saját főpapi ékszereit az édesanyja egykori tulajdonából származó világi tárgyak vitrinétől.⁷¹

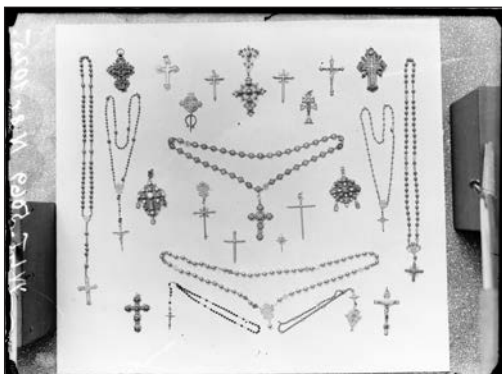
1924-ben még az volt a kérése, hogy a vitrinekben lévő tárgyak letakarva maradjanak, amíg él.⁷² Nagyon jól ismerte a mindennapok kicsinyes, méltatlan irigykedéseit, ezért örökletétbe adott tárgyait életében csak letakart állapotban szeretne volna elhelyezni a múzeumban. 1926-ban azt kérte, hogy a női bibelot-kat vegyék ki a vitrinekből, és zárják bőröndbe őket. Alapvető kikötése volt, hogy ezeket 100 évig ne bolygassák, és legkorábban majd csak 2026-ban legyenek közszemlére téve. „Ellenkező esetben a család tulajdonába esik. Talán azt is jó lesz kifejezni, hogy e tárgyak semmi célra el nem adhatók (háború!?) és ki nem cserélhetőek, mert ezen feltételek ki nem elégítése esetén a donatio a családra jut.”⁷³

A Vay-féle vitrinek eleinte az ún. Magyar Teremben (az Iparművészeti Múzeum első emeleti, Hőgyes utcai frontján) voltak. 1926-ban – miután Vay kérésének eleget téve a női apróságokat átmenetileg bőröndbe helyezték, de természetesen ezek a múzeumban maradtak –, az egyházi ékszereket bemutató vitrint a sümegi könyvtárszobába helyezték át.⁷⁴ (A sümegi püspöki nyaraló könyvtárszoba berendezését 1913-ban Hornig Károly veszprémi megyéspüspök ajándékozta az Iparművészeti Múzeumnak. Az első emeleti sarokba építették be, és megnyitották a közönség számára.) Végh Gyula 1926-ban íródott hivatalos leveléből az derül ki, hogy a további átrendezési ötletektől óvta Vay Pétert, mint-hogy minden tárgymozgatás dokumentálási munkákkal is járt.

Végh Gyulának főigazgatói minőségében ez volt az utolsó, e tárgyban írt levele, mivel 1934-ben lemondott, miután az Iparművészeti Múzeum a Magyar Nemzeti Múzeum egyik tára (gyűjteménye) lett 1948-ig. Ismereteink szerint az utolsó levélvált-

Archív fénykép a Vay-tárgyak 1937-ben berendezett vitrinéről az Iparművészeti Múzeumban: papi ékszerek, Iparművészeti Múzeum Adattár ltsz.: NLT 5070

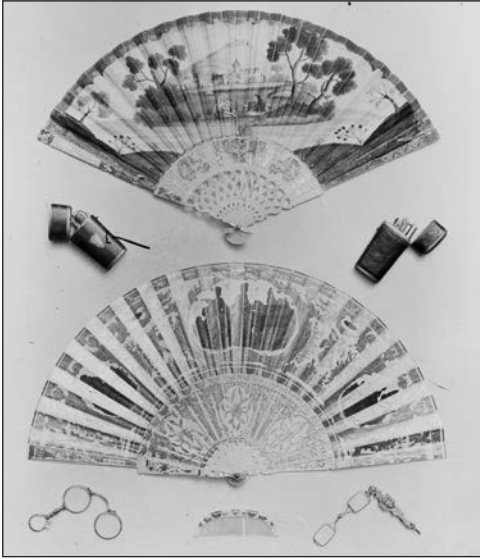
Archív fénykép a Vay-tárgyak 1937-ben berendezett vitrinéről az Iparművészeti Múzeumban: papi ékszerek, Iparművészeti Múzeum Adattár ltsz.: NLT 5069

⁷¹ IMA Vay Péter letéti iratai 41–42. (Kézírással sorszámozott 9. levél. /kelt 1925. VII./)

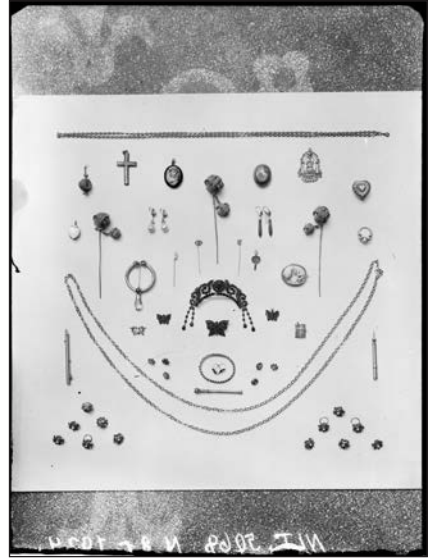
⁷² IMA Vay Péter letéti iratai 31–32. (Kézírással sorszámozott 7. levél. /kelt 1924. X. 18./)

⁷³ IMA Vay Péter letéti iratai 60–63. (Kézírással sorszámozott 11. levél. /kelt 1926. III. 12./)

⁷⁴ IMA 1926/84

Archív fénykép a Vay-tárgyak 1937-ben berendezett vitrinéről az Iparművészeti Múzeumban – világi tárgyak: Iparművészeti Múzeum ltsz.: NLT 5071

Archív fénykép a Vay-tárgyak 1937-ben berendezett vitrinéről az Iparművészeti Múzeumban: különféle tárgyak, Iparművészeti Múzeum Adattár ltsz.: NLT 5068

tásra a Vay-örökletét tárgya-
inak bemutatásával kapcsola-
latban csak 1937-ben került
sor,⁷⁵ amikor a gróf három
vitrinbe rendezve kérte papi
ékszereinek elhelyezését⁷⁶ (a
harmadikba végül is vegyesen
kerültek tárgyak), míg egy
negyedik vitrinben néhány világi
tárgy került. Ezekről szintén
készültek felvételek, Vay ké-
résének megfelelően.⁷⁷ Az első
vitrin rendjét, amit még Végh

Legyező a szabin nők elrablása jelenettel, Itália, 1730 körül, Iparművészeti Múzeum ltsz.: 20464

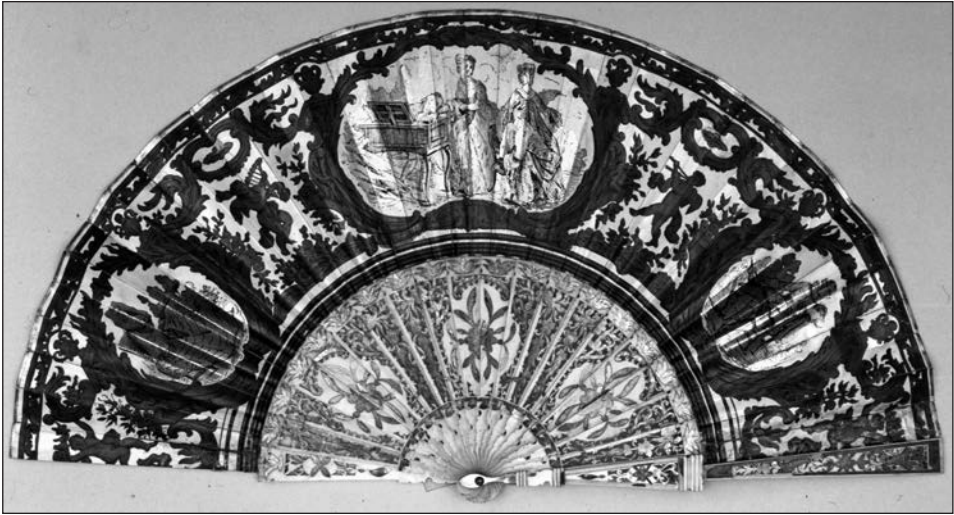
Gyula alakított ki, alig változtatták meg, csupán kisebb módosításokat tettek, ám az összkep nem változott, bár kissé zsúfoltabb lett. További két vitrinben ennél szellősebben helyezték el a papi ékszereket, keresztek, olvasókat, illetve a különféle világi kellékeket, fülbevalókat, szelencéket, hajtűket, medaillonokat, ironokat. A negyedik vitrin igazán elegáns volt, két legyezővel (az egyik legyezőnek véletlenül a hátoldalát

⁷⁵ Layer Károly 1934–1937-ig, 1937. július 21-én bekövetkezett haláláig volt a múzeum c. igazgatója, utódja Höllrigl József 1941-ig állt az Iparművészeti Múzeum élén.

⁷⁶ IMA 1937/96, 1937/15

⁷⁷ IMA NLT 5068-5071 (rég MLT 3034-3037); FLT 26510, 28418–28420

mutatták be), középpütt szimmetrikusan elrendezett két neszesszerrel, alul pedig egy-egy lorgnon fogott közre egy csinos japán lakk fésűt.⁷⁸

Legyező, francia, 1850–1860, Iparművészeti Múzeum ltsz.: 20465

Az Iparművészeti Múzeumban elhelyezett örökletét tárgyait csak halála után, 1948-ban leltározták be. A leltári számok 20399-től 20552-ig folyamatosan követik egymást.

A felsorolt tárgyak ma is megtalálhatók az Iparművészeti Múzeumban. Hírmondói egy letűnt, nagy múltú nemesi családnak, emlékei a legtöbbet utazó magyar főpap személyes ízlésének, akinek az alábbi sorokban megfogalmazott életbölcssége mind-örökre velünk marad:

„igazi és tartós örömet csak olyan tett adhat, mi belső örömet szerez”
Vay Péter levele Pekár Gyulának, 1895. (OSZK Levelestár)

⁷⁸ A letérből néhány tárgyat kiállítottak az Iparművészeti Múzeumban 1938-ban megrendezett Viselettörténeti kiállításon – lásd: Magyar viselettörténeti kiállítás. Összeállította: HÖLLRIGL JÓZSEF. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 1938. 162. sz: Szemüveg, összecsukható lorgnon; 166. sz: Szemüveg ill. lorgnon; 173. sz: Szemüveg; 240. sz: Legyező; 268. sz: Legyező.

KÜHRNER ÉVA

Szabolcsi diplomás nők a XX. század elején

Ma, amikor az élet valamennyi területén nők tömege dolgozik, nehéz elképzelni, hogy egy jó évszázada nem volt ez így. Sőt, egyáltalán nem volt könnyű a nőknek munkát vállalniuk valamint a hivatali és értelmiségi tevékenységek végzéséhez szükséges tudást megszerezniük.

A nők szerepe a társadalomban élő kép szerint kimerült a család körüli teendőkben: a családanyák, a gyermekeik nevelői, az idős, a beteg családtag istápolói voltak, akik irányították egy háztartás, szükség esetén egy gazdaság ügyeit. A nők háttérbe szorultak férjük mellett, egyengették annak karrierjét, biztosították számára a nyugodt otthoni közeget. A műveltség terén annyit követelt meg tőlük a világ, amennyi a társadalmi érintkezésben, vendéglátás során szükséges volt, vagyis tudjanak táncolni, zenélni esetleg festeni, társalogni – elsősorban művészeti témákról – ha van, éljék ki írói ambíciójukat. A lányok képzése is ebben a szellemben történt; az alapvető írás, olvasás, számolás mellett gyakorlati háztartási ismeretek, a felsőbb leányiskolai osztályokban némi természetismeret, kézimunka, zene, táncoktatás is szerepelt a tárgyak között.

Sokáig azonban a magasabb iskolai tanulmányok végzése sem volt elérhető számukra. A tehetősebbek magántanár mellett vagy egyházi intézetekben tanulhattak, de a szegényebb rétegek ettől el voltak zárva. Csak a reformkorban jelentkezett az általános tankötelezettség igénye, melynek megvalósulására egy fél évszázadot kellett várni. 1868-ban született meg az a népoktatási törvény,¹ mely előírta a 6–12 éves korú gyermekek általános tankötelezettségét nemre való tekintet nélkül. Ez a jogszabály azonban csak az alapfokú oktatás lehetőségét teremtette meg. A lányok számára a körükben igen népszerű polgári iskolák jelentették a magasabb szintű képzést. Tananyaguk gyakorlatias volt és elvégzésük már lehetőséget adott jobb állások betöltésére is.

Jogi háttér

Gimnáziumi és felsőfokú képzés azonban 1895-ig elképzelhetetlen volt a lányok számára Magyarországon. Pedig ekkor már, 1864-ben a női emancipációs mozgalom következtében, a zürichi egyetem kitérte kapuit az európai, sőt tengeren túli hölgyek előtt. Az első magyar orvosnő, Hugonnai Vilma is itt szerzett diplomát 1879-ben, melyet azonban itthon csak 1897-ben sikerült honosítania.

A magyarországi áttörést Wlassics Gyula 1895. december 19-én kelt miniszteri rendelete jelentette. E szerint: „... a nőknek bölcsészeti, orvosi és gyógyszerész pályák-

¹ 1868. évi XXXVIII. tc. a népiskolai közoktatás tárgyában.

ra való léphetésük céljából – a felsőbb tanintézetekre leendő fölvételre – amennyiben a szabályszerű föltételeknek megfelelnek – az illetékes felsőbb tanintézet meghallgatása alapján, esetről-esetre engedély adassék...² Ezúton vált lehetővé a nők egyetemi továbbtanulása a két hazai egyetem, a budapesti és kolozsvári bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti karain.

E nagy lépés megtételéhez indoklás imígyen hangzik: „A társadalmi viszonyok átalakulása, a létért való küzdelem megnehezülése a nők társadalmi helyzetében is nagy változást idézett elő... és a családi élet nyugalmasabb körét gyakran kell felváltaniuk a kenyérkereset nehéz s fárasztó munkájával.”³

Az idevezető út azonban nem volt könnyű sok buktatóval, társadalmi ellenállással kellett megküzdeni. Kapcsolódott hozzá számos sztereotípiára, mely szerint a tanult nő valószínűleg nem szép és csinos, emiatt nem tud férjhez menni, tehát nem lehet családja. A női tanulmányok ellenzői felhoztak anatómiai, pszichológiai, erkölcsi ellenérveket, még akkor is, ha Wlassics miniszter is pártolta az ügyet: „A kiváló tehetségű és a tudományos pályákra hajlammal bíró nőknek a tudományos pályákra való bocsátása azonban – véleményem szerint – épen nem akadályozza a nő hivatásának betöltését, a női erények, és ezzel kapcsolatban a közerkölcsiség megóvását. A nők túlnyomó nagy része továbbra is kizárólag a családi élet kötelességeinek teljesítése körében tölti be feladatát.”⁴

A rendes egyetemi hallgatói minőségben való beiratkozáshoz azonban sikeres, sőt lehetőleg jeles érettségi bizonyítvány és miniszteri engedély szükségeltett. Megszerzésének legfőbb akadálya a lányok esetében a leánygimnáziumok hiánya volt. Tanulmányaikat sokáig csak fiúgimnáziumokban végezheték magántanulóként. A nők érettségijének lehetőségét a VKM 1895. december 31-én kelt rendelete teremtette meg.⁵ Igaz ugyan, hogy a lányok magánérettségijét az 1883-as középiskolai törvény 15. §-a sem tiltotta,⁶ de ezzel kevesen éltek. Az első tömegesebb rendes érettségi vizsgákra az 1899/1900-es tanévben került sor az Országos Nőképző Egyesület budapesti leánygimnáziumában, és látható, hogy a vizsgázók valamennyien egyetemen tanultak tovább. „Az érettségi bizonyítványt nyert 22 ifjú leány közül 13 tanári (bölcsészeti), 8 orvosi és egy gyógyszerészeti pályára lépett.”⁷

Nők az egyetemen

Wlassics rendeletét követően leghamarabb a budapesti bölcsészkarra iratkozott be leány az 1895/96-os tanévben. Glücklich Vilma, aki matematika-fizika tanárnak tanult, később a hazai polgári feminista mozgalom vezetője lett. 1904-ben megalapította a

² 1895. évi 65.719. sz. VKM rendelet, A nőknek a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályára léphetése tárgyában. [1895. évi 65.719. sz. VKM rend.]

³ 1895. évi 65.719. sz. VKM rend.

⁴ 1895. évi 65.719. sz. VKM rend.

⁵ 1895. évi 72.039. sz. VKM rendelet, Lányoknak érettségi vizsgálatra bocsátása és polgári vagy felsőbb leányiskolából a középiskolába átélése tárgyában.

⁶ 1883. évi XXX. tc. a középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről.

⁷ Statisztikai évkönyv 1900. Budapest, 1901. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 312.

Feminista Egyesületet (1904–1944), és járta az országot, hirdetve a nők egyenjogúsításának fontosságát.

A tanári pálya rendkívül népszerű volt a nők körében.⁸ 1937-ben a fővárosban élő egyetemet végzett nők 60%-a bölcsész (1737 fő), vagy tanárképző főiskolai (1470 fő) végzettségű volt.⁹ Ráadásul a középfokú nőoktatás bővülésével nagy szükség is lett a tanárnőkre, melyet a debreceni (1912), szegedi (1921) és pécsi (1923) tudományegyetemek is jól szolgáltak.

Az orvoskarra nagy viták után az 1896/97-es tanévben iratkozott be az első női hallgató. A képzést ellenzők egyrészt a nők és férfiak testi és szellemi különbségeit hangsúlyozva próbálták távol tartani a gyengébb nemet a pályától. Másrészt erkölcsi aggályokat fejezték ki, amikor féltették az ifjú hölgyeket a pőre test illetlen tanulmányozásától. Több minden szólt azonban a képzés mellett. A XX. század első évtizedében Magyarországon a halálozási arány a második legrosszabb volt Európában. Száz élve született gyermek közül 20,7 meghalt az első életévében.¹⁰ Mindez összefüggött az orvoshiánnyal. 100.000 magyar lakosra 28.8 orvosdoktor, 1,7 okleveles sebész és 8.9 gyógyszerész jutott.¹¹ Sok asszony szemérmesség miatt nem szívesen fordult férfi orvoshoz, főleg női bántalmak esetén. Különösen igaz volt ez az 1908-ban Monarchiához anektált Boszniában, ahol a muzulmán nők ellátásához doktornők kelletek. Mindez nyomatékosította a nők pályára engedését.

Az első Magyarországon orvosi diplomát szerzett nő Steinberger Sarolta, egy tiszai lány volt, aki 1900-ban vette át oklevelét Budapesten. A kolozsvári orvoskaron 1901/1902-es tanévtől voltak jelen hölgyek. Míg a XX. század elején évente átlag 6–7 nő kapott orvosi diplomát az országban, addig a harmincas évek végén csak Budapesten már 642 doktornő élt.¹²

A gyógyszerészképzésben tűntek fel legkésőbb lányok, de igen gyorsan teret nyertek. Az első nőhallgató Thinagl Szerafin (1880–1956) volt, aki a kolozsvári egyetemen 1903-ban kapott oklevelet. Budapesten 1905-ben végzett először egyszerre öt hölgy is. A harmincas években a magyar patikustársadalom ötöde (21,7%) már nő. Nagy jelentőséggel bírt, amikor a század elejétől a hölgyek számára is lehetővé vált, hogy gyógyszerész leteljenek. Ez főleg a patikus családfenntartók kiesése miatt volt fontos, mert így az özvegyek, árvaik tovább működtetve az üzletet, egész családokat mentettek meg a megélhetési gondoktól. 1933-ban hazánkban már 78 patika tulajdonosa volt nő.¹³

⁸ A felsőfokú pedagógus-oklevelet az egyetemek bölcsészeti karain és 1928 óta főiskolai szintre emelt polgári iskolai tanárképzőben lehetett megszerezni.

⁹ MAGYARINÉ TECHERT MARGIT [MAGYARINÉ, 1938.]: A diplomás nők helyzete Magyarországon. Magyar Szemle, 1938. 12. évf. május, 43–51.

¹⁰ BEZERÉDINÉ, HERTELENDY MAGDOLNA – HENCZ AURÉL – ZALÁNYI SÁMUEL: Évszázados küzdelem hazánk egészségügyéért. Budapest, 1967. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 124–125.

¹¹ Magyar statisztikai évkönyv 1899. Budapest, 1900. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 60.

¹² MAGYARINÉ, 1938. 48.

¹³ SZMODITS LÁSZLÓ: Nők a magyarországi gyógyszerészetben a magyarországi gyógyszerészképző helyeken (Budapest, Kolozsvár, Szeged) 1950-ig vezetett női gyógyszerészek névszerinti listájával. Budapest, 58. <https://docplayer.hu/19519873-Nok-a-magyarorszag-i-gyogyszereszetben-a-magyarorszag-i-gyogyszereskepzo-helyeken-budapest-kolozsvar-szeged.html> Letöltés: 2020. április 3.

A polgári demokratikus kormány 1918-ban bővebbre tárta a tanulási lehetőségeket a lányok előtt. A tanácsköztársaság idején egyetemi magántanárok is lehettek. Azt követően azonban nehezedtek a feltételek, sőt életbe lépett a női numerus clausus. Nem segítette a nők hivatásválasztását a 1920–30-as évek értelmiségi túltermelése és munkanélkülisége sem. Hiába kezdődött el a húszas évek elején vidéken is az egyetemi képzés, a női hallgatók száma csökkent, hiszen előnyben részesültek a háború miatt a tanulmányok folytatásából kimaradt férfiak. 1922–1929 között csak kivételesen jutottak be nők a pesti egyetemre. 1927-től ugyan megengedték számukra a közgazdasági, mezőgazdasági és a protestáns hittudományi karok, valamint a Testnevelési Főiskola látogatását is, de pl. a jogi, a mérnöki pálya továbbra is el volt zárva előlük.¹⁴ A nők teljes egyenjogúsítása a felsőoktatási tanulmányok terén, csak 1946-ban következett be.

Mindezzel együtt szép lassan gyarapodott a diplomás nők száma. Míg az 1910/11-es tanévben a budapesti egyetem 7547 hallgatója közül 319 fő volt nő (0,4%), addig az 1934/35-ös tanévben az országban már 8200 egyetemet és főiskolát végzett hölgyet lehetett találni. Kétharmaduk (5434 fő) ugyan Budapesten élt, de 2766 fő vidéken, elsősorban a nagyobb településeken telepedett le. Legtöbbjük bölcsész, orvos- és gyógyszerésznő volt, de már működött 231 közigazdásznő, 12 jogásznő és 10 mérnöknő is.¹⁵ 1941-ben pedig már 12.696 felsőfokú végzettségű hölgyet vettek számba Magyarországon.¹⁶ Megyénkben a diplomás nők száma a két világháború között, becslések szerint 180 főt tett ki; kb. 100 tanárnő, 41 orvosnő és 33 gyógyszerésznő.

Hiába végeztek egyre többen az egyetemeken, hiába bizonyították a nők képességeiket, a tudományos életbe nehéz volt betörniük. Az egyetemi magántanárok száma a harmincas évek végén mindössze 5 volt.¹⁷

Leánytanulók Szabolcs vármegye gimnáziumaiban

1917-ig, amikor a megye első leánygimnáziuma¹⁸ létesült, megyénkben csak Nyíregyháza, Nagyálló és Kisvárdai 1–1 fiúgimnáziumában¹⁹ volt lehetősége a lányoknak magántanulónaként tanulni, majd érettségit szerezni. Érdekes, de magyarázható jelenség, hogy a tanulók egyik iskolából a másikba vándoroltak. Az alacsonyabb osztályokat a lakhelyhez közelebb (pl. Nagyállóban) végzők később a megyeszékhelyen szereztek érettségit. Példa erre Balogh Klára és Ilona este, akik kállói gimnáziumi tanulmányaik után a nyíregyházi Kossuth, illetve az Evangélikus Leánygimnáziumban szereztek érettségit orvosi tanulmányaik előtt.

¹⁴ 1927. évi 63.000 sz. VKM. rendelet, A nőknek a tudományegyetemekre, a műegyetemre és az egyetemi közgazdaságtudományi karra való felvételének szabályozásáról.

¹⁵ MAGYARINÉ, 1938. 48.

¹⁶ PAPP BARBARA – SIPOS BALÁZS: Modern diplomás nő a Horthy-korszakban. Budapest, 2017. Napvilág Kiadó, 233.

¹⁷ MAGYARINÉ, 1938. 47.

¹⁸ Evangélikus Leánygimnázium, 1936-tól Evangélikus Geduly Henrik Leánygimnázium.

¹⁹ Ezek: a nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium (1806–), a nagyállói Állami Szabolcs vezér Gimnázium (1871–), a kisvárdai Állami Bessenyei György Gimnázium (1911–).

A nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Fiúgimnáziumban az 1912/13-as tanévtől lehetővé vált, hogy a lányok „bejáró magántanulóként” a fiúkkal együtt tanuljanak. Ez társadalmi nyomásra következett be. A nyíregyházi evangélikus főgimnázium kormányzó tanácsa így indokolta döntését: „...a haladó kor ez irányban jelentkező igényeinek kielégítése mindenben megegyezik a protestantizmus szellemével s teljes összhangban van az iskola tanulmányi és fegyelmi érdekeivel is.”²⁰ Magántanulók csak kiváló előmenetelű lányok lehettek, akiket az üresen maradt férőhelyekre vettek föl. A rendtartásban külön szabályokat fektettek le rájuk nézve. Egy női nevelő – aki az első években a Bajorországból ideszármazott Schuster (Suszter) Ludovika okl. tanítónő volt²¹ – kíséretében léphettek be osztályaikba, ahol a fiúktól elkülönített padokban ültek. A tanóra végén még a fiúk kijövele előtt külön távoztak a termekből és gyűltek össze az e célra kijelölt helyiségben, vagy csapatosan sétálhattak az iskolaudvaron a felügyelőnő kíséretében, akivel csak németül társaloghattak.

A leány magántanulók létszáma fiúgimnáziumonként eleinte 1–2 fő volt. Számuk az I. világháború idején nőtt meg jelentősebben, amikor a hadbavonult fiatalok helyét a hátszág minden területén nőknek kellett elfoglalni, ehhez pedig iskolázottság szükségeltetett. A húszas évek nem kedveztek a lányok tanulásának, az a harmincas évek közepén ért el újabb csúcspontot a kisvárdai és nagykállói intézetekben. Ekkor a Kossuth Gimnáziumból teljesen eltűntek a lányok, akik az Evangélikus Leánygimnáziumba és az 1933-tól működő angolkisasszonyok Katolikus Leánylíceumába „pártoltak át”.

A Kossuthban az első női magántanuló a nógrádi származású Gutfreund Jozefa volt, aki 1896–1901 között az 1–5. osztályt végezte az iskolában. A nagykállói gimnáziumba 1900–1903 között járt az első leánydiák, Keresztessy Sára, aki később gyógyszerész pályára lépett. Kisvárdán az iskola megnyitását követő tanévben 1912/13-ban egyszerre tíz magántanuló lányt vettek fel, közülük öt személyt az 1., két-két főt az 5. és 6., egy lányt a 7. osztályba. Mind az öt elsős ebben az iskolában járta végig a nyolc évfolyamot. Ez ritkaságnak számított, ugyanis a gimnazista lányok többsége csak műveltsége csiszolására, férjhez menési esélyeik emelésére vagy hivatalnoki állás megszerzése miatt végezte el a gimnázium néhány osztályát. Tanulmányaik után sokan hamarosan családot is alapítottak. Az érettség, ami a felsőfokú tanulmányok folytatásának előfeltétele volt, csak kevesen szereztek meg. A gimnáziumi tanulmányt folytatók számához viszonyítva Nyíregyházán és Nagykállóban 5% körül mozgott az érettségizők aránya, Kisvárdán elérte, sőt időnként meghaladta a 10%-ot is.²²

Érettségizett lányok megyénkben

Megyénkben az 1913/14-es tanév júniusában érettségizett elsőször egyszerre öt ifjú hölgy a Kossuth Gimnáziumaiban. Köztük volt az akkor 32 éves báró Babarczy Jenő-

²⁰ Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium iskolai értesítője 1912/13. 25–27. [EKLG értesítője, 1912/13.]

²¹ EKLK értesítője, 1912/13. 27.

²² Az iskolai értesítők adataiból számolva.

né, Jósa Jolán (1881–1950) is, aki már akkor okleveles tanítónő volt,²³ de egyetemen kívánt tanulni. Nem csak ő, de másik két társa is jeles, míg ketten jó osztályzatot szereztek. Közülük Marton Klementina egy év múltán görög nyelvből kiegészítő érettségi vizsgát tett, mivel a budapesti bölcsészkarra ment. Baróti Blume (Margit) két év múltán a Budapesti Tudományegyetem orvoskarának hallgatója volt. Breisz Mária történelem-földrajz szakos középiskolai tanár lett és a húszas évek elején a nyíregyházi városi felsőkereskedelmi iskolában tanított lányokat.

A kisvárdai gimnáziumban Salgó Renée – aki a 6–8 osztályt végezte el itt – maturált első lányként 1916 júniusában jeles eredménnyel. Végzése után ő a budapesti orvoskaron tanult tovább. A nagykállói gimnáziumban több mint 2 évtized szünet után, 1915 júniusában tarthattak ismét érettségit. Két év múlva már egy leány, Nyikos Ilona is ott van a jó eredménnyel érettek között. Őt az 1922/23-as tanévtől a nyíregyházi Evangélikus Leánygimnáziumban találjuk mint mennyiségtan-fizika szakos tanárnőt.

Az első érettségizett lányok esetében is látható, hogy motivációjuk a továbbtanulási szándék volt és későbbi életük a tanári, orvosi és gyógyszerési hivatásban teljesedett ki.

A lányok gimnáziumi és magasabb szintű tanulmányainak alakulását pozitívan befolyásolta a két leánygimnázium megnyitása. A nyíregyházi evangélikus leányiskolában az első érettségi az 1920/21-es tanévben volt, amikor 34 fő vizsgázott sikeresen (18 jeles, 16 jó eredménnyel).²⁴ Az angolkisasszonyok líceumában ez az esemény az 1937/38-as tanévben következett be, amikor 14 leány maturált.²⁵

Tanárnők Szabolcsban

A megye értelmiségi rétegében csak fokozatosan jelentek meg a felsőfokú diplomát szerzett nők. Legnagyobb számban tanító és tanárnőkkel találkozunk. Térnyeresüket e területen gyorsította a leány középiskolák felállítása. Szabolcs vármegyében a XX. század első felében már 5 leány polgári iskola²⁶ és a már említett 2 leánygimnázium létezett, melyekben azonban a tantestület nagyobb része férfi pedagógusokból állt. Márpedig bizonyos tárgyakat (egészségtan, testnevelés) a lányoknak csak hölgyek taníthattak. Az 1917-ben létesült Evangélikus Leánygimnázium tanári karát is csak fokozatosan tudták feltölteni női tanerőkkel.

A fiú gimnáziumok közül a Kossuth Gimnázium tanári karában jelen meg először női tanerő Molnár Rózsa evangélikus leánygimnáziumi rajztanárnő személyében, aki beteg kollégáját helyettesítette 1931 januárjától.²⁷ A fiúgimnáziumok tantestületei leginkább a II. világháború éveiben nyíltak meg a tanárnők előtt, amikor a bevonuló férfi kollégákat kellett helyettesíteni. Az evangélikus fiúgimnáziumban 1942/43-tól

²³ A tanítóképző elvégzéséhez nem kellett érettségi, a képző középfokú iskola volt.

²⁴ Evangélikus Leánygimnázium évkönyve 1920/21. 11.

²⁵ Angolkisasszonyok Leánylíceumának értesítője 1937/38.

²⁶ Kisvárdai: Állami leány polgári iskola (1911–) és Orsolya rendi nővérek intézete leány polgári iskolája (1918–), Nyírbátor: Községi leány polgári iskola (1912–), Nyíregyháza: Községi leány polgári iskola (1880–) és Kálvineum leány polgári iskola (1926–).

²⁷ EKLK értesítője, 1935/36. 44.

feltűnik Oberländer Erzsébet (Margócsy Józsefné)²⁸ és Nagybatonyi Erzsébet.²⁹ Utóbbi a katolikus főgimnáziumban is oktatott ugyanettől a tanévtől Gaszó Olga (Horváth Sándorné) tanárnővel egyetemben. A nagykállói gimnáziumban 1941/42-től Löbel Emma (Molnárné) és 1943/44-től dr. Zányi Edith, a kisvárdai Bessenyeiben 1943/44-től Gellér Erzsébet, 1944/45-től Rónai Emília és dr. Kovács Magdolna tanárnőket találhatjuk. A főgimnáziumokban tanító nők elsősorban nyelvszakosok voltak, kivételt képez a kisvárdai dr. Kovács Magdolna természettan-mennyiségtan szakos tanárnő, aki a 60-as években még országgyűlési képviselő is volt. Becslések szerint megyénk középfokú oktatási intézményeiben 1945 előtt így is mintegy kb. 100 főiskolát és egyetemet végzett tanárnő oktatott.

A megye tanárnőinek tizede rendelkezett tudományos fokozattal; a nagykállói és kisvárdai középiskolákban és a Kálvineumban 1–1, a megyeszékhely gimnáziumaiban 3–3 tanárnő, de doktorált Vietorisz Lenke (dr. Szesztay Andrásné) is, aki nem gyakorolta hivatását. Mindegyikük kutatási témája nagy jelentőséggel bírt és gazdagította a hazai tudományos eredményeket. Az Evangélikus Leánygimnáziumban 1926–1940 között német-francia nyelvet oktató Gáspár Margit 1928-ban szerzett doktori címet, Csiky Gergely és a franciák című dolgozatával. Az ugyancsak ott tanító Dubizmay Izabella német-francia szakos tanárnő Debrecenben doktorált 1938-ban német nyelvből. Dr. Koppányi Mária az Evangélikus Leánygimnázium, majd a Kálvineum polgárijának magyar-latin szakos tanára által írt *Latin olvasókönyv*-et sok iskolás használta. Szintén a Kálvineum tanárnője volt Kis Margit magyar-német szakos, aki dolgozatát 1942-ben Debrecenben írta Czóbel Minkáról, mely ma is a legfontosabb Czóbel életrajz. Az angolkisasszonyok intézetében hárman is szereztek doktorátust egyetemi tanulmányaik után. Máter Szerviczky Margit, mellesleg Bessenyei György oldalági rokona, 1927-ben szerzett doktori címet és magyar szakos tanárként ifjúsági színdarabokat is írt. Kolléganője Thúróczy Margit szintén fokozattal rendelkező magyar-francia szakos középiskolai tanár volt. Ugyanitt tanított dr. Méreyné Juhász Margit, aki a *Bánk bán* szövegváltozatait kutatta. A nagykállói gimnáziumban tanító Zányi Edith német-olasz szakos tanárnő disszertációját Giovanni Verga szicíliai realista íróról írta 1943-ban. A kisvárdai Kovács Magdolna ugyanabban az évben szerezte doktori címét, a *Vizsgálatok a nátriumnak polónium alfasugarakkal történő bombázását kísérő gamma-sugárzásról* című dolgozatával.

Orvosnők megyénkben³⁰

A Szabolcsban elsőként praktizáló orvosnő a Kolozsváron 1911-ben diplomát szerzett Kolumbán Mária, aki az I. világháború éveit 4 évig dolgozott az Erzsébet Közkórházban. Munkájáról elismerőleg nyilatkozott a helyi sajtó: „Tavaly októberben

²⁸ Főállásban az Evangélikus Leánygimnázium tanárnője.

²⁹ Főállásban a Kir. Katolikus Főgimnázium tanárnője.

³⁰ Bővebben: KÜHRNER ÉVA: Orvosnők Szabolcs vármegyében 1945 előtt. Jósza András Múzeum Évkönyve, 2016. 58. évf. 307–318.

katonai szolgálatra vonult be a vármegye két alorvosa és Kolumbán Mária dr. egymaga végzi a saját munkája mellett ennek a két alorvosnak a munkáját is, és állandó inspekciót tart, miért is a vármegye az alispán előterjesztésére évi 2200 korona jutalmat szavazott meg a derék orvosnő számára.”³¹

Az 1914–1944 között kórházi-, magán-, községi- vagy társadalombiztosítási orvosként megyénk 9 településén dolgozó doktornők száma 41 volt. Legtöbben a megyeszékhelyen (31 fő) és Kisvárdán (5 fő) tevékenykedtek, ami érthető, hiszen ezek a települések rendelkeztek kórházzal és polgárosodott lakói igényelték a tanult gyógyítókat. Az idők folyamán előfordult, hogy vidékről megyeszékhelyre költözött át valaki, a megyeszékhelyen kezdő medikák közül pedig néhányan később vidéken folytattak praxist. Ez történt Gáván, Mándokon, Nagyállóban, Nyírmihálydiban, Tiszalökön, Újfehértón és Vaján.

A Szabolcsba került orvosnők legtöbbször (18 fő) az 1914-es alapítású, debreceni Tisza István Egyetemen végzett. Többségük kórházi segéd- vagy alorvosként kezdte pályáját. Később a megterhelő kórházi munka helyett magánpraxist nyitottak, esetleg a betegbiztosítók valamelyikénél vagy iskolaorvosként helyezkedtek el. A szabolcsi doktornők között magas volt a fogorvosok száma (6 fő), de előfordul több laboratóriumi, gyermek-, szülész-nőgyógyász, belgyógyász doktornő és néhány kör-, rendelőintézeti-, vagy iskolaorvos is. Egy orvosnő, dr. Gaizler Gyuláné dr. Csegezy Noémi, több szakképesítéssel is rendelkezett. 42,5%-uk férjezett volt, közülük kettő elvált. A férjek kétharmada szintén orvos volt, de 1–1 tanár, lelkész és mérnök is előfordul közöttük.

A szabolcsi gyógyszerésznők³²

A XX. század első felében, az 1950-es államosításig 33 patikusnő élt Szabolcs vármegyében. Két hölgy kivételével valamennyien a budapesti egyetemen szereztek diplomát, többségük az 1920-as és 1930-as években. A patikusnők harmada hajadon volt, a férjezett 21 gyógyszerésznő közül tíznek a férje gyógyszerész volt, de az apák között is nagy számban fordul elő patikus. Az esetek közel felében (42,4%) halmozódott családon belül a hivatás; az apák és férjek gyógyszerész foglalkozása mellett két nővér is erre a pályára lépett. A jelenség oka nem más, mint hogy a patikák családi körben tartása érdekében gyógyszerészdinasztiák alakultak ki, ehhez pedig szükség volt diplomás, sőt approbált gyógyszerészre, köztük nőkre is.

A legrégebben diplomát szerzett hölgy Halmágyi Ilona is gyógyszerészdinasztia tagja. Azáltal vált országosan ismertté, hogy a *Tolnai Világlapja* fényképével illusztrált írásban közölte, hogy „... Magyarországon az első hölgy, a ki gyógyszerészeti nyitására engedélyt kapott”³³ Szilágynagyfaluban. Nemcsak édesapja, de férje, Gergelyffy György is patikus volt, akit e nagyhírű patikanyitást követően Ilona 1914-ben követte Nyíregyházára.

³¹ Kibővítik az Erzsébet közkórházat. Nyírvidék, 1917. május 11. 2.

³² Bővebben: KÜHRNER ÉVA: Gyógyszerésznők Szabolcs vármegyében 1950 előtt. Jósa András Múzeum Évkönyve, 2017. 59. évf. 285–297.

³³ Tolnai Világlapja, 1909. november 14.

A két világháború között megszorodtak a megye gyógy-szertárai, melyek közül 20 településen találunk nőket; Nyír-egyházán, Kisvárdán Büdszentmihályon 4–5 személyt is, de Kótajban, Nyírbátorban, Nyírmadán és Záhonyban 2–2 fő patikusnő is működött.

Különösen nagy jelentőséggel bírt azonban, amikor falva-inkban hölgyek önállóan alapítottak és működtettek gyógy-szertárat, mint pl. Kálmán Anna Záhonyban (1927), Nemes Sarolta Kótajban (1933) vagy Sipos Berta Nyírmihálydiban (1925), ráadásul egyedül, férj támogatása nélkül sikeresen vitték az üzletet.

Kálmán Anna

A nők szerepe Szabolcs társadalmi életében

A megyénkben letelepedett és hosszabb időn át itt élő diplomás nők lakhelyük társadalmi életében is jelentős szerepet játszottak. Nemcsak jótékonykodtak, hanem kultúrát közvetítettek. Míg a tanárnők irodalmi tevékenysége volt kiemelkedő az orvosnők ismeretterjesztő előadásokat tartottak. Nyilvánosságra lépésük egyik fóruma a megye nagy hagyományú irodalmi és kulturális egyesülete, a Bessenyei Kör volt, ahol már a kezdetektől jelen voltak leginkább művészi rendezvények közreműködőiként. Nemcsak helyiek, hanem Szabolcsból elkerült író- és költőnők is bemutatkoztak itt többször pl. Jóna Jolán, Czóbel Minka. Publikálási lehetőséget jelentett számukra a Kör kiadványa a *Szabolcsi Szemle* (1934–1944) és a helyi napilap a *Nyírvidék* (1867–1944). A női szerzők száma ezeken a fórumokon harminc körül mozgott, volt közöttük diplomás tanárnő, orvos és művelt háziasszony egyaránt. Valamennyien jól ismert személyek; pl. Argallás Sára (dr. Belohorszky Ferencné), dr. Csegezy Noémi (dr. Gaizler Gyuláné), dr. Gáspár Margit, Huszthy Jolán, Juhász Margit (Mérei Ferencné), dr. Kis Margit, Molnár Rózsi, Algóver Erzsébet (Margócsy Emilné), Stima Ilona (Tartally Józsefné), Vajas Klára. Nemcsak fordításokat, vagy recenziókat írtak, hanem számos igazi alkotó munkát tükröző írások is megjelentek kezük alól.

A Bessenyei Kör a hazai szokásoknak megfelelően „férfias” szervezet volt. Nem volt helye a hölgyeknek a kaszinókban sem. A tanult hölgyek számának növekedésével és az egyenjogúsági törekvések erősödésével régióinkban is különböző női szervezetek alakultak.

Glüchlich Vilma 1914. januári nyíregyházi előadása után egy hónappal jött létre a Magyar Feministák Egyesülete helyi fiókszervezete kb. 100 fős tagsággal. Fő céljuk a női egyenjogúság kivívása volt az élet minden területén (választójog, munkavállalás, tanulás). 1924 márciusában alakult meg a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSZ) nyíregyházi csoportja, mely főleg szociális, gyermekvédelmi tevékenységet végzett, illetve a nőképzés és a női munkahelyek megteremtése terén serénykedett.

Témánk szempontjából azonban fontosabb az Egyetemet és Főiskolák Végzett Magyar Nők Egyesülete helyi csoportja, melynek története kevésbé ismert. Ebben szerepe

volt az 1945 utáni kényszerű elhallgatásnak, hiszen létezésük érdekében – mint akkor annyian – ők is támogatták a korszak politikáját. Üdvözölték Mussolinit és Imrédy Bélát hatalomra kerülésük alkalmából és örömeiket fejezték ki a Felvidék visszacsatolásakor. Ugyanakkor szót emeltek a fasizmus vadhajtásai ellen; Csegezi doktornő például kifejezetten elítélte a németországi fajnemesítési (sterilizációs) gyakorlatot 1936. 11. 12-i előadásában.

Egyetemet és Főiskolát Végzett Magyar Nők Egyesülete

A szervezet 1919-ben jött létre két angol és egy amerikai egyetemi tanárnő kezdeményezésére, egy újabb világegés elleni fellépés érdekében. A Londonban megalakult International Federation of University Women-nek (IFUW) a harmincas évek közepén 37 nemzet volt tagja.³⁴ Ez a ma is működő szervezet elő kívánta mozdítani a nők tanulását, ösztönözni kívánta őket arra, hogy tudásukat, képességeiket kamatoztassák a közéletben. Emellett segíteni akarta a nők részvételét a tudományban, vagyis hogy konferenciák előadói lehessenek és tanulmányokat megjelentethessenek.

Hazánk 1926-ban lépett be a szervezetbe Kornis Gyula *Napkeletben* megjelent két-reszes tanulmányát³⁵ követően, amely kétségbe vonta a nők egyetemi tanulmányainak szükségességét, és azt, hogy össze lehet egyeztetni a női munkavégzést és az anyai hivatást.

Az egyesület hazánkban nemcsak fórumot kívánt teremteni a szellemi élet után vágyó nők egymásra találásának, de tevékenysége olyan gyakorlati dolgokban is megnyilvánult, mint olcsó leányinternátusok fenntartása az egyetemi városokban, vagy külföldi tanulmányutak támogatása ösztöndíjakkal. 1935–1940 között kiadtak egy folyóiratot *Magyar Női Szemle* címmel, amely a szellemi pályákon működő nők lapjaként, teret adott tudományos és közéleti írásaiknak.

Az IFUW 1934-ben Budapesten tartotta nemzetközi kongresszusát. Ez a jelentős esemény valószínűleg kovásza volt a vidéki szervezetek megalakulásának. Dr. Csegezi Noémi (dr. Gaizler Gyuláné) orvosnő szervezőmunkájának köszönhetően Nyíregyházán 1935 júniusában jött létre a helyi fiókszervezet a Megyeháza dísztermében. Az országban még Szegeden, Kecskeméten, Debrecenben és Pécsen létezett IFUW fiókszervezet.³⁶

A helyi vezetőség a város elismert hölgyeiből állt. Ügyvezető elnöke de. Csegezi Noémi volt, díszelnökei Kolumbán Berta (Dobai Sándorné), Sturavics Emma (Adorján Ferencné), a Kálvineum és a Községi Polgári Leányiskola igazgatónői lettek. A tiszteletbeli elnöki posztokon a városi elit asszonyait, dr. Mikecz Ödön (Böszörményi Lilla) főispánét, dr. Virányi Sándorné (Jósa Andrea) alispánét és Szohor Pálné (Prok Judit)

Dr. Csegezi Noémi

³⁴ ÁRVAI TÜNDE: Városanyák. Pécs, 2016. Kronosz. 89–93. [Árva, 2016.]

³⁵ KORNIS GYULA: Nők az Egyetemen 1–2. *Napkelet*, 1925. 1. sz. 60–69.; 2. sz. 149–184.

³⁶ ÁRVAI, 2016. 91.

polgármesternét találjuk. Az alelnökök Popovics Margit (Fehér Gáborné) és Juhász Ilona (Zoltán Béláné), titkárok Reguczky Ilona (dr. Ruhmann Kornélné) és dr. Kopányi Mária, a pénztárnok Molnár Rózsi voltak, az ellenőr Bondi Olga és dr. Juhász Margit (dr. Mérei Ferecné), valamennyien tanárok.

A nagy létszámú választmány tagjai között is számos tanárnő volt: dr. Vietorisz Lenke (dr. Szesztay Andrásné), Vietorisz Aranka (Vajda Emilné), dr. Kis Margit, dr. Gáspár Margit, Dubizmay Izabella, Karner Emília, Argallás Sára (dr. Belohorszki Ferencné), Velenczey Jolán (dr. Scharbert Árminné), Szabó Irén (dr. Gacsályi Sándorné), de szerepet kapott két gyógyszerész is: Halmágyi Ilona (Gergelyffy Györgyné) és Illés Zsófia.³⁷

A tervezett éves programok között szerepelt két nagyszabású kultúrest helyi, illetve fővárosi közreműködőkkel. Fontos célkitűzésük volt az is, hogy a 4 középiskolai osztályt végzett lányok számára továbbképző liceális előadásokat szervezzenek, és anyai tanácsadást tartsanak.³⁸

Egy év múlva a tisztikar kiegészítése vált szükségessé. Az alelnökök közül távozott Popovics Margit. Dr. Gáspár Margit főtitkár, Palitz Rózsi titkár, dr. Kis Margit pénztáros lett.³⁹

Az 1938. december 17-i tisztújítás is újabb változást hozott. A régi tiszteletbeli elnöki poszt dísztagsággá változott és 3 új taggal bővült. Adorjárné és Dobainé mellett Mazán Margit (Weiser Gyuláné) díszelnök lett. Ekkor lett alelnök Reguczky Ilona és dr. Juhász Margit, főtitkár Molnár Rózsi és Balicza Valéria (Margitics Gyuláné). Aradványi Bélát, a *Nyírvidék* főmunkatársát tiszteletbeli elnökké tették, talán ezzel hálálták meg a sajtó egyesületet támogató tevékenységét.⁴⁰ És milyen szerencse, mert a nyíregyházi fiókszervezet életéről ma leginkább a *Nyírvidék* híreiből tudunk.

Az 1939. november 17-i közgyűlés egy újabb díszelnököt hozott vitéz Egry Nándorné személyében, ekkor választották meg ellenőrré Illés Zsófiát.⁴¹

Becslések szerint, az akkor megyénkben élő diplomás nők fele lehetett tag az egyesületben. Többségük, mint a vezetőség összetételéből is látható, tanárnő. Az orvosok és gyógyszerészek száma csekélyebb volt. A tagok zöme nyíregyházi illetőségű, de találunk köztük két kisvárdai (dr. Katona Erzsébet, dr. Rothfeld Aranka) és egy Nyírmihálydi doktornőt (dr. Balogh Klára) és 1–1 gyógyszerésznőt Nyírmihálydiból (vállaji Sipos Berta) és Záhonyból (Kálmán Anna).

Sipos Berta

³⁷ Megalakult az Egyetemet és Főiskolát végzett Nők Világszövetségének nyíregyházi csoportja. *Nyírvidék*, 1935. június 13. 3.

³⁸ A nők egyetemi végzettsége ne csak a kenyérkeresés lehetősége legyen. *Nyírvidék*, 1935. október 12. 4.

³⁹ Gyulaháziné Bodor Marika előadása krakkói útrjáról. *Nyírvidék*, 1936. október 10. 4.

⁴⁰ Az Egyetemet és Főiskolát végzett Nők Egyesülete ismét a régi vezetőségét választotta meg. *Nyírvidék*, 1938. december 20. 2.

⁴¹ Ma egy belső erő készlet minden magyar nőt. *Nyírvidék*, 1939. november 18. 3.

A nyíregyházi csoport tevékenysége

Nyíregyháza ugyan nem volt egyetemi város, de működött számos középiskola, sok támogatásra szoruló jó tanulmányi eredményű leánnyal, akiket az 1935/36-os tanévtől kezdve 1942/43-ig jutalomban részesített a szervezet. A jutalmakat minden évben a tanév végén osztották ki ünnepélyes keretek között 5 nyíregyházi iskola (Evangélikus Leánygimnázium, Kálvineum, Angolkisasszonyok Intézete, Községi polgári leányiskola és Nőipariskola) diákjainak. Az első évben 9 tanuló kapott támogatást, a további években 20 körül mozgott a jutalmazottak száma, mely a 9 év során összesen 157 fő volt. A diákok 10, 15 és 30 pengős juttatásban részesültek. Évente kb. egy havi átlagkeresetnyi összeget osztottak szét. A szükséges anyagi fedezetet részben adományokból teremtették elő, melyek mértéke 100–150 pengő között mozgott, de 1943-ban elérte a 265 pengőt is. Főként pénzintézetek, de magánszemélyek is adakoztak e nemes célra, melyet minden esetben nyilvánosságra hoztak és megköszöntek. Segítették az ügyet az egyesület által szervezett kultúrestek és jótékony előadások jegybevételei is. Az 1938. április 30-án például a Gere Lola operaeénekesnő és Somogyváry Gyula közreműködésével rendezett est 150 pengőt hozott.⁴²

A szervezet támogatta a hölgyek külföldi tanulmányi utazásait is. Szohorné Olaszországban, Molnár Rózi a görög szigeteken járt, Karner Emilia a németországi Luther Académián bővítette ismereteit. A szerzett élményekről a résztvevők előadás vagy cikk formájában számoltak be.

Az úti élménybeszámolókon túl igazi tudományos eredményeket is bemutatnak a tagok. Az előadások között voltak történelmi, irodalmi, szociális, nevelési, egészségügyi témák egyaránt. Olyan aktualitásokról is szó esett, mint az 1941. XV. törvény cikk alapján tartott előadás a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálatról. A háború közeledtével megsokasodtak a honvédelemmel foglalkozó témák. Ezzel együtt elmondható, hogy színes, új ismereteket közlő programjaik voltak, melyek során a hölgyek bizonyíthatták szellemi és előadói képességeiket. (ld. melléklet)

A helyi előadók mellett számos fővárosi, sőt külföldi hírességet is vendégül láttak. Az egyesületet több ízben is meglátogatta Magyary Zoltánné dr. Techert Margit az országos szervezet elnöke, aki dicsérte „...a nyíregyházi csoport ügybuzgóságát, mely felülmúlta az egyetemi városok aktivitását is.”⁴³

1939 végétől részt vettek az 1939. II. tc., az ún. honvédelmi törvény által előírt közérdekű honvédelmi munkaszolgálat szervezésében. Előadásokkal népszerűsítették azt, mely tevékenységükért a honvédelmi miniszter köszönetét fejezte ki a nyíregyházi hölgyeknek.⁴⁴ Az előadásokon túl azonban ápolónői, autóvezetői tanfolyamokat is szerveztek, de részt vettek az akkor már nagyon aktuális légoltalmi ügyeletek ellátá-

⁴² Firenzei útja előtt Nyíregyházán hangversenyez Gere Lola. Nyírvidék, 1938. április 22. 2.

⁴³ 21 középiskolás lányt jutalmazott meg az Egyetemet és Főiskolát végzett Nők Világszövetségének nyíregyházi csoportja. Nyírvidék, 1937. június 2. 2.

⁴⁴ A honvédelmi miniszter elismerését fejezte ki az Egyetemet és Főiskolát végzett Nők Egyesülete nyíregyházi csoportjának. Nyírvidék, 1940. január 13. 4.

sában is. Ez a női szervezet mindenképpen érdekes színfoltja volt megyénknek, tevékenysége a háború közeledtével alábbhagyott, majd 1945 után megszűnt.

Összegzés

A XX. század első felében a megyénkben élő diplomás nők számára a diplomaszerezés főleg elhivatottságból fakadt, másrészt viszont életstratégiai döntés lehetett. Ily módon alapozták meg anyagi biztonságukat, sőt függetlenségüket. Hivatásuk művelésével fontos szolgálatot tettek a helyi oktatás- és egészségügynek. Háborús időkben átvéve a férfiak helyét, biztosították e területek zavartalan működését. Szellemi potenciáljukkal hozzájárultak térségünk kulturális színvonalának emeléséhez, és elvitték Szabolcs vármegye jó hírét a nagyvilágba is. Emellett közvetítették a társadalom felé a XX. századi modern dolgozó nők mintáját, mely különösen a kisebb településeken bírt nagy jelentőséggel. Megmutatták, hogy a gyengébb nem tagjai lehetnek egyszerre dolgozó nők és családanyák, bebizonyították, hogy a tanítónők, védőnők, postamesternők mellett az orvoslásban, oktatásban és patikában is megállják helyüket és társadalmi szerepvállalásuk is hatékony lehet. Ezzel berögzült sztereotípiákat is megdöntöttek.

Melléklet

Az Egyetemet és Főiskolák Végzett Magyar Nők Egyesülete helyi csoportja által szervezett előadások⁴⁵

dátum	előadó	előadás címe ⁴⁶
1935. 10. 09.	Csegezi Noémi	Nőnevelés története
1935. 11. 16.	Baktay Ervin ⁴⁷	Kalandozások Kasmírban
1936. 01. 22.	Szohorné Prok Judit	Olaszországi tanulmányút
1936. 03. 11.	Gyulaházi Imréné Bodor Mária	A statisztika szerepe a közgazdaságtanban
1936. 04. 15.	Argallás Sári	Teleky Blanka
1936. 10. 10.	Gyulaházi Imréné Bodor Mária	Krakkói útibeszámoló
1936. 11. 12.	Csegezi Noémi	A sterilizáció, mint a modern taigetoszi szikla
1936. 11. 24.	Cazimira Illakovicz ⁴⁸	A lengyel nemzet hallhatatlan hőse, Piłsudski marsall

⁴⁵ A *Nyírvidék* hírei alapján.

⁴⁶ A címeket az eredeti írásmód szerint közöljük.

⁴⁷ Orientalista.

⁴⁸ Költő, a varsói külügyminisztérium miniszteri tanácsosa.

1936. 12. 15.	Asma Mousalli ⁴⁹	Egyiptom ébredése Fouad és Farouk királyok alatt
1937. 02. 17.	Molnár Rózsi	Földközi tengeri úti-émlékek, különös tekintettel a görög szigetekre
1937. 05. 11.	Gáspár Margit és Juhász Margit	A modern francia dráma és egy magyar színműíró Bánk bán szövegváltozatai
1937. 05. 19.	Karner Emília	Beszámoló a németországi tanulmányútról
1937. 05. 26.	Magyaryné Techert Margit ⁵⁰ Baloghy Mária ⁵¹	Szociális tanulmányút Dániában, Németországban és Törökországban. A középosztálybeli lányok pályalehetőségei
1937. 09. 18.	Csegezi Noémi Ambrus Ilona ⁵² Szohor Pálné	Az angol feminizmus otthon A modern leánynevelés problémái Szociális női viszonyok Finnországban
1937. 09. 23.	Baloghy Mária	Új női munkaterületek
1937. 12. 03.	Gyulaháziné Bodor Mária	Gondolatok egy újság novellája körül
1938. 01. 28.	Bátory Bruder Olga ⁵³	A röntgensugár szerepe az orvostudományban
1938. 04. 07.	Csegezi Noémi	Gázvédelem és harcász-betegségek
1938. 05. 20.	Balicza Valéria	A baktériumok romboló és építő szerepe
1938. 12. 17.	dr. Spurné Bárdos Feltoronyi Magda	A svéd-magyar kapcsolatok
1939. 05. 03.	Juhász Margit	Ady korának lélekváltsága és a korfordító költői irányai
1939. 11. 17.	Sepsy Pálné Hoór Hajna ⁵⁴	A női honvédelmi munkaszolgálat
1940. 04. 18.	Csegezi Noémi Szohor Pálné	Nő és a családvédelem Az asszonyi szolidaritásról
1940. 06. 08.	Juhász Margit	A bihari remete hazatér
1940. 12. 03.	Csegezi Noémi	A nők hivatása és szerepe a mai szociális berendezkedés mellett

⁴⁹ Kairói újságíró.

⁵⁰ Egyetemi magántanár, filozófiatörténész.

⁵¹ A budapesti szociális női iskola igazgatója.

⁵² A debreceni Horthy Miklósné egyetemi leánykollégium igazgatója.

⁵³ Doktornő az Erzsébet Közkórházban.

⁵⁴ Sepsy Pál alezredes felesége.

1941. 02. 19.	Weiszerné Mazán Margit Csegezi Noémi	Gróf Széchenyi Istvánnéról A házasság előtti kötelező orvosi vizsgálatról
1941. 06. 18.	Belicza Valéria	A nők szerepe az anyagháborúban
1941. 11. 23.	Kokas Eszter ⁵⁵ Imre Ilona ⁵⁶	A vitaminok szerepe a nők életében A szociális szervezetekről
1942. 04. 23.	Kiss Margit	Tanulmány Czóbel Minkáról
1942. 06. 21.	Sturavics Emma	De Gerandó Antónia a kolozsvári felsőbb leányiskola első igazgatója
1942. 11. 14.	Vajas Klára	A háborús leánynevelés
1943. 05. 21.	Balogh Ilona	A modern fogkezelés
1944. 02. 27.	Kokas Eszter ⁵⁷ Hrabéczyné Antalffy Gizella ⁵⁸	A magyar leányifjúság honvédelmi nevelése A nők társadalmi feladatai

⁵⁵ Egyetemi magántanár.

⁵⁶ A fővárosi szociális ügyosztály vezetője.

⁵⁷ Egyetemi magántanár, a Levente Leányszervezet országos elnöke.

⁵⁸ Szociológus.

N. SZABÓ JÓZSEF

Kisgazdapárti elképzelések a parasztság kulturálódásáról (1945–1946)

Politikai demokrácia és népművelés

A háború utáni politikai szerepvállalásra tudatosan készülő kisgazdák a művelődéspolitikai más ágazataihoz hasonlóan egy korszinten álló, a demokratikus berendezéseknek megfelelő kulturális életet akartak teremteni. A Független Kisgazdapárt (FKGP) volt az a politikai erő, amely tisztában volt azzal, hogy a demokráciában a népművelés funkciója módosul, tudta, hogy a Horthy-korszakban a hatalom szolgálatába állított, centralizált népművelés egy pluralista rendszerben anakronizmus. Világos volt számára, hogy egy szabad társadalomban a művelődés, a tömegek kulturálódása független minden hatalmi célkitűzéstől és ideológiai befolyástól. A párt ezért kialakítója volt a politikai pluralizmusnak megfelelő népművelés-politikának, a szabad művelődésnek.

A politikai reorganizáció kezdetén, 1945. február végén, március elején a Kiss Sándor – Vatai László által készített kisgazdapárti pártprogram még nem foglalkozott a népműveléssel. Ennek kidolgozói nemcsak felkészült politikusok voltak, hanem a parasztságot is jól ismerték. Kiss Sándor, a nyírségi parasztszármazású publicista viszonylag későn, 1945 januárjában lépett be az FKGP-be, de előtte már diákvezetői és kutatói múlttal egyaránt rendelkezett. Az 1944-es függetlenségi diáknappal egyike volt a vezetője, majd a háború után, 1945-ben a Parasztszövetség főtitkárának és országgyűlési képviselőnek is megválasztották. A szövetség révén került kapcsolatba a népműveléssel mint politikai kérdéssel azáltal, hogy a szervezetnek fontos célkitűzése és feladata volt a kulturálódás mellett a paraszti szaktudás és szakismeret szélesítése és a belterjes gazdálkodás elterjesztése. A Parasztszövetség igen aktív tevékenységet folytatott, 1945 őszén már több mint ezer szervezettel működött és magát a parasztság gazdasági-kulturális szervezetének tartotta. Népfőiskolai tanfolyamokat is indítottak, vezetőképzőjükben vármegyei és járási titkárokat képezték. A másik programalkotó, Vatai László, református lelkészként szintén jól ismerte a parasztságot, ezért számára is lényeges célkitűzés volt a réteg kulturálódásának az elősegítése. A népművelés kérdése először a Nagy Ferenc készítette pártprogramba került be, amelyben egy nagyarányú magyar kultúrprogram megalkotásának fontossága fogalmazódott meg. Nagy Ferenc tervezete a hivatalos közoktatás mellett a legnagyobb gondot az iskolán kívüli népművelésre kívánta fordítani, amit a Magyar Parasztszövetség kipróbált programja alapján „magának a népnek” kívánt a kezébe adni.¹ Nagy Ferenc, a kiváló politikus, a később államférfiúvá emelkedett kisgazda vezető nemcsak az iskolán kívüli népművelésben

¹ BALOGH SÁNDOR – IZSÁK LAJOS: Pártok és pártprogramok Magyarországon (1944–1948) Budapest, 1977. Tankönyvkiadó, 180. [BALOGH – IZSÁK, 1977.]

szánt fontos szerepet a Parasztszövetségnek (amelynek 1941-ben társalapítója is volt; 1941–1943 között elnökként irányította azt.)

A művelődéspolitikai 1945-től a kultúra demokratizálására törekedett, ami pluralista keretben annak szabad érvényesülését jelentette. A demokratikus viszonyok lehetővé tették, hogy az eddigi ellenzéki pozícióban lévő irányzatok a nyilvánosság elé kerülhettek. Létrejött egy új típusú kulturális nyilvánosság, alulról jövő kezdeményezések indulhattak el. A demokratikus átalakulás követelményeinek megfelelő kulturális szervek alakultak, a megszűnt vagy betiltott szervek működni kezdtek. A kulturális egyesületek a magyar művelődés történetében, a kultúra demokratizálásában mindig döntő szerepet játszottak. Autonóm jellegük miatt a Horthy-rendszerben sem voltak a hatalom „liebvingjei”, kiszolgálói. A háború utáni rendszer jellegéből következően szabadabbá váltak.

A polgármester rendelkezésére már 1945 áprilisában megkezdte működését a Budapest Székesfővárosi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság, amely hivatását gyökeresen új szellemben akarta betölteni, munkájában a demokrácia követelményeinek kívánt megfelelni.² A politikai reorganizáció után a pártok a demokratikus viszonyoknak megfelelő népművelési rendszert kívántak létrehozni, ezért szakítottak a két világháború közötti népművelés-politikával: ez olyan állami irányítást és ellenőrzési rendszert épített ki, amely akadályozni igyekezett az alulról jövő kezdeményezéseket. A demokrácia lehetőségei között meg akarták szüntetni a népművelési szervezet centralizáltságát, központilag irányított mechanizmusát, a hatalom kultúrpolitikai céljait szolgáló intézményrendszerét.

A háború utáni népművelés modernizálása a szabadművelődéssel kezdődött. Ez a politika direkt szolgálatát felvállaló centralizált népművelés tagadásaként jött létre, ezért a társadalom autonóm kulturális szerveződéseit hozta működésbe. Ennek körülményei között az állam nem avatkozik be a civil társadalom kulturális önszerveződésébe; ebben a keretben az állam feladata, hogy biztosítsa ezen művelődési formák jogi, alkotmányos kereteit. A szabadművelődés olyan közművelődési forma, a demokrácia olyan kulturális intézményrendszere, amelyben minden irányzat szabadon megjelenhet, amelyben egyetlen áramlat sem válhat politikai okok miatt dominánssá. Intézményi garanciája a többpártrendszeren alapuló politikai pluralizmus. A kulturális demokrácia viszont a civil társadalom önszerveződése volt. Ennek szervezetei, kulturális egyesületei ezért a rendszer életető elemei lettek.

A hatalomtól független népművelés-politika szükségességét a pártok közül leginkább a Független Kisgazdapárt fogalmazta meg. Az FKGP részéről tudományos igényű népművelés-politika kifejtését Simándi Béla végezte el. A kiváló költőben, újságíróban a tanyákkal, a parasztokkal való kapcsolata, valamint az íróhoz fűződő viszonya alakította ki a népművelés fontosságának felismerését. A parasztságról szerzett ismeretei és tapasztalatai arra „készítették”, hogy 1935-ben megszervezze a haladó írók és tanyai parasztok hódmezővásárhelyi találkozóját. Ebben az időben került kapcsolatba az FKGP-vel is. A háború után nemcsak a párt lapjában, a *Kis Újság*ban publi-

² Szabad Nép, 1945. április 29.

kált rendszeresen, hanem az újság vidéki kiadásának főszerkesztője is volt. Simándi a népművelés területén elméleti szakembernek számított, mert 1943-ban *Nébhány szó a népművelésről* címmel tanulmányt is megjelentetett. Kisgazdapárti népművelés-politikai koncepcióként is értelmezhetjük a *Kis Újság*ban 1945. május 25-én megjelent írását. A *Kis Újság*ban Simándi Béla arról írt, hogy a felszabadult ország másfajta népművelést igényel, ezért ott és úgy folytatni, ahol és ahogy abbamaradt, nem lehet, mert Magyarország új és fokozott igényekkel akar művelődni. Az új típusú népművelés elsődleges célját a parasztság művelődési lehetőségeinek biztosításában látta.³ Eme új típusú népművelés fontosságát fogalmazta meg Bereczky Albert, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára, a baloldali gondolkodású kisgazdapárti pap-politikus a háború előtti, néphez leereszkedő népművelés helyett új szellemű népművelés igényéről nyilatkozott. Elképzelése szerint a népművelés magának a népnek az ügye, ahol a demokratikus pártok szabadon végzik efféle munkájukat, az állam szerepe csak az összehangolás.⁴

Pluralizmus és kultúra

A demokrácia, a politikai pluralizmus a népművelés-politika újraértékelését is megkívánta. Megváltozott viszonyok között a népművelés a két háború közötti formájában már nem szerveződhetett újjá. A politikai tagoltságnak megfelelően kezdett megszerveződni a kulturális élet. A politikai pluralizmus megeremtetten a különböző pártok, az eltérő érdek- és véleménycsoportok számára a kulturális nyilvánosságot, amely a társadalom kulturális öntevékenységének biztosítottak teret. E változások a népművelés modernizálásának lényeges állomásai lettek. A többpártrendszerben az alulról építkező civil társadalom létrejöttével egy új típusú közművelődés feltételei teremtdtek meg.

A pártok többsége számára nyilvánvaló volt, hogy a felülről irányított, centralizált népművelés nem felel meg a demokrácia érdekeinek. A politikai pluralizmus és az irányított népművelés egymást kizáró fogalompárok lettek. A nem államosított kulturális szervezetek voltak a társadalom öntevékeny tagjai számára a legoptimálisabb megnyilvánulási formák. A demokratikus kultúrpolitika biztosította a különböző törekvések egymásmellettiségét is.

A politikai harc kibontakozásának időszakában sem változott meg a Független Kisgazdapárt felfogása a népművelésről. A kulturálódást továbbra is magára a társadalomra kívánták bízni, nem akartak politikai kontrollt gyakorolni felette. A szabadművelés felfogásuk szerint a legkülönbözőbb irányzatok kibontakozását kell, hogy biztosítsa. 1945-ben a népművelés volt a művelődésügynek az az ága, amelyben a legkevésbé valósult meg a centralizáltság, nem funkcionált a két háború között létrehozott állami népművelési szervezet. Ebben a rendszerben szabadon működtek a különböző pártokhoz, szervezetekhez és az egyházakhoz kötődő kulturális intézmények.

³ Kis Újság, 1945. május 25.

⁴ Kis Újság, 1945. június 5.

A magyar társadalom nemcsak politikai felfogásában, hanem kulturálisan is tagolt volt. A kultúra működési mechanizmusának is szavatolnia kellett a sokszínűséget. Az effajta tagoltság ugyanakkor nem zárta ki a konszenzust, mert valamennyi politikai erő ekkor még a demokratikus kultúra megvalósításának szükségességét deklarálta, a szabad művelődést elfogadta. A népművelés kulturális funkciója mellett különösen a Magyar Kommunista Párt nem titkolt célja a politika szolgálata volt. Kulturális akciójától a párt tömegbefolyásának növekedését várta. Különösen fontosnak tartotta a munkásság körében a kulturális munkát.

1946 tavaszán a kultúra szabadsága a politikai szabadság felszámolásának első lépései miatt veszélybe kezdett kerülni. A szalámi taktikát folytató kommunisták elsőszámú áldozatai a kiszagdák lettek. Az FKGP elnöksége 1946. március 12-én a párt meghallgatása nélkül 15 képviselőt kizárt a szervezetből. A kizártak Magyar Szabadságpárt néven új országos pártok alapítottak Némethy Jenő és Sulyok Dezső irányításával.⁵ Mivel a munkásság nem tartozott a FKGP bázisához, ezért ebben a rétegben a kulturális munka nem képezte a párt népművelési elképzeléseinek részét. A kiszagda pártiak kulturális tevékenységének a centrumában továbbra is a parasztság maradt. Felfogásuk szerint a szabadművelődés felszámolja a falu kulturális passzivitását, létrejönnek a parasztság kulturális egyletei és szabadon, minden korlátozás nélkül működhetnek. A szabadművelődés szemléletéből következett, hogy meghatározó volt az öntevékenység, az egyén aktív részvételének a hangsúlyozása. A műkedvelés az egész országot átfogó mozgalommá vált. Igen szembeötlő volt a néptáncmozgalom kiszélesedése, komoly eredményeket értek el az ismeretterjesztés terén is. Munkájukat ezen a területen is a parasztságra koncentrálták.

Népfőiskolák és szabadegyetemek

A parasztság művelődésében a két világháború között meghatározó szerepet játszó népfőiskolák 1945 végén, 1946 elején újból a kultúrpolitikai érdeklődés előterébe kerültek. A társadalmi-politikai életben a háború után bekövetkezett nagy változás viszont magával hozta a népfőiskolák átrendeződését is. Míg korábban az egyházak voltak a legjelentősebb népfőiskolák szervezői és fenntartói, addig 1945 utáni világi szervezetek, mindenekelőtt a Független Kisgazdapárt védnöksége alatt álló Magyar Parasztszövetség szerepe lett kiemelkedő. Törekvései középpontjában a gazdag parasztság országának a megeremtése állott, s ennek rendelődt al a kultúrpolitikai célkitűzés. A népfőiskoláknak azt a szerepet szánta, hogy ezekben a parasztság számára, közülük neveljen ki versenyképes helyi vezetőket. E népfőiskolák elsősorban nem a szakismeret terjesztésének intézményei voltak, hanem a tananyagot a paraszti öntudat céljának rendelték alá, gerincét történelmi, irodalmi, szociológiai, néprajzi ismeretek alkották, középpontjában a paraszti tárgyú irodalommal, népdalokkal, a népi kultúra más termékeivel, aktuális politikai kérdésekkel és „faluvezetési” tudnivalókkal. Fon-

5 BALOGH – IZSÁK, 1977. 265–271.

tosnak tartották a különböző szövetkezetek szervezéséhez és működtetéséhez szükséges készségek elsajátítását, a fentiekhez járult még bizonyos gazdasági és egészségügyi ismeret. A parasztszövetséghez 1946-ban 17 három hónapos népfőiskola és 30 hat-nyolchetes tanfolyam tartozott.⁶

A háború utáni népművelésben fontos szerepet játszottak a szabadegyetemek. A pártok többsége és az egyházak is igénybe vették e sajátos formát. 1946 májusában az FKGP is szabadegyetemet szervezett, ahol előadó volt Hajnal István történész, Bereczky Albert antifasiszta református pap, Baranyai Lipót a Nemzeti Bank angolszász orientációjú elnöke, Karácsony Sándor a Szabad Művelődési Tanács elnöke, Parragi György újságíró, a Magyar Nemzet főszerkesztője, Vatai László református lelkész, az FKGP szakértője, Kovács Béla, a Független Kiszgazdapárt főtitkára és Acsay Tihamér jogász.⁷

A jól működő kiszgazdapárti szabad művelődésre nagy csapást jelentett az FKGP centrumának 1946 nyarától elkezdődött felszámolása. A Parasztszövetség korábbi vezetőinek eltávolítása 1947 tavaszán megtörtént. Nagy Ferenc miniszterelnököt a kommunisták lemondatták és emigrációba kényszerítették, Kiss Sándort, a Parasztszövetség főtitkárát pedig háromévi börtönbüntetésre ítélték.

Az autonóm kultúra a fokozatosan totalizálódó, a művelődést is a taktika szolgálatába állító politikának nem felelt meg. Az FKGP felszámolása után „természetes” volt, hogy a párt független kulturális szervezeteit is megszüntetik és a parasztságot a centralizált népművelés befolyása alá vonják.

⁶ PÓTH PIROSKA: Magyarországi népfőiskolák 1945 után. Forrás, 1984. 12. sz. 20–21.

⁷ Kis Újság, 1946. május 9.

KOVÁCS LÁSZLÓ

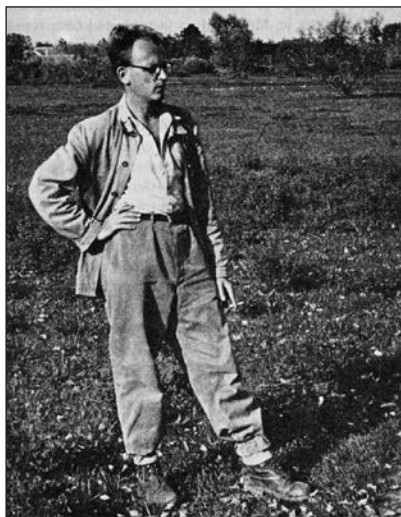
Kilenc évem Dienes István mellett 1962–1970

2009. december 1-én tartotta első emlékülését a Jósa András Múzeum megtisztelve Dienes István régész, egykori múzeumigazgató születésének 80. évfordulóját. Most újabb tíz év elteltével magam mentettem át az akkori előadók gyűjtött mécsesek lángját, és nagyon örülök, hogy az emlékezők sora új meghívottakkal bővült. Számomra örvendetes, hogy Dienes műveinek gyakori idézése annak jele, az évek múlásával, továbbá a pályatársak számának és a szakirodalom mennyiségének növekedésével sem párosult eredményeinek elhalványulása. Halálának 90. évfordulója nekem pedig arra jó alkalom, hogy még egyszer – talán utoljára – megemlékezhessek barátságáról és mindazon segítségéről, amellyel pályám irányát többször is a lehető legkedvezőbbben befolyásolta.

Dienes István a 70-es években

Már kortársai felismerték, hogy Dienes István vált László Gyula professor néprajzi ihletésű régészeti munkamódszerének – a magyar honfoglalás korra alkalmazott – legjobb követőjévé. De a több korszak szakértőiként is munkálkodott jeles elődeit: Jósa Andrást, Hampel Józsefet, Fettich Nándort és magát László Gyulát egyedülálló módon még túl is lépte. Jelesül abban, hogy elméleti munkássága mellett a honfoglalás kor tárgyi régészetének minden ágazatával foglalkozott, amint ezt az alábbiakban 1970 tájáig, a Magyar Nemzeti Múzeumból való távozásom idejéig futólag áttekinthetem.

Cigarettaszünet az egyik ásatáson

Mivel az 1950–60-as években kevés volt a vidéki régész, a leletbejelentések zömét Budapestre, a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárába küldték, ahonnan a vélt korszak szakértői – vagy a fáradhatatlan Patay Pál – kiszálltak a helyszínelés, leletmentés elvégzésére. Az ilyen ásatásokat a kétéves szegedi munkát követően, 1957 áprilisában a Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Osztálya honfoglalás kori gyűjteménye vezetőjének kinevezett Dienes nem csupán munkaköri kötelezettségnek tekintette. Saját elhatározásából, szakmai reménytől hajtva, nem egyszer a lelőhelyek teljes feltárásig folytatta. Mindemellett hozzáfogott korábban feltárt lelőhelyek terepi azonosításához és hitelesítéséhez,

sőt figyelme kiterjedt a múzeumban elfekvő leletek vagy a külföldre kiszolgáltatandó leletegyüttesek feldolgozására is. Mindebből évi rendszerességgel jelentetett meg leletközlő és rekonstrukciósan értékelő tanulmányokat, és kialakult áttekintése alapján összefoglalást készített a kutatás állásáról, eredményeiről, feladatairól. Közben a múzeum raktárában első feladatának gyűjteménye rendezését tekintette. 1962-ig sikerült kiválogatnia az akár évtizedekkel korábban beletárolt együttesekhez keveredett idegen leleteket, igyekezett meghatározni az adataikat vesztetteket, vagy végső esetben újraeltárolta az azonosíthatatlanul maradt vagy ismeretlen lelőhelyű tárgyakat. Befejezésül új raktári rendet alakított ki.

Már kitekintést jelentett a szűkebben régészeti gyakorlatából a X. századi ispáni székhelyek kutatási programja. Ennek szükségességét Györffy György vetette fel arra hivatkozva, hogy az I. István kori megyék centrumai azok a földvárak lehettek, amelyekben a király berendezhette állama első világi és egyházi központjait. Mivel e korai megyeszékhelyek építési idejére, módjára és az egykor bennük folyt életre kevés írásos adatunk maradt, a további ismeretszerzéshez elengedhetetlenné vált e földvárak régészeti feltárásának megkezdése. E munka régészeti koordinátora Dienes István, Kovalovszki Júlia és Nováki Gyula lett. Végezetül a legszélesebb, immár Kárpát-medencei látókörű tervezet a honfoglalás és kora Árpád-kori leletkorpusz összeállításának kezdeményezésével is Dienes István állott elő, ő szervezte be a leendő munkatársakat, és vállalta az irányítás munkáját. Az 1960-as évektől kezdve Dienes baráti, majd munkatársi támogatásával nekem is módom volt több fentebb felsorolt kutatási területén az ő irányításával közreműködni. Ezek az irányok határozták meg szakmai munkásságom kezdeteit.

Megismerkedésünk – amely későbbi kapcsolatunk alapjává vált – a magyarhomorog-kónya-dombi temető ásatásával kezdődött. Mint ismeretes, az első sírt 1961 nyarán Patay Pál leletmentette, majd a folytatás lehetőségét Dienes Istvánnak kínálta fel. Mivel Dienes az egyébként bolygatatlan lelőhelyen teljesen feltárható honfoglalás kori temetőt sejtett, még az az évben vezetett helyszínelésen a 6., majd rá egy évvel a 23. sírig jutott. Utóbbi ásatás közben egy hétvégére Dienes ügyintézésre az MNM-be rendelték, és hogy az ásatásnak a következő hétfőn is legyen felügyelete, Dienes Bóna István közvetítésével kért két régészhallgatót. Bóna Pálóczi-Horváth András csípte el, ő pedig nekem, évfolyamtársának szőlt.

Szeptember 30-án, vasárnap együtt utaztunk Magyarhomorogra. A lelkiismeretes Dienes már hétfőn délben megérkezett, mindent rendben talált, és este a kocsmában összetegeződve munkatársainak fogadott minket. Ez a nap volt számomra az 1971-ig, Pálóczi-Horváth számára pedig az 1965-ig tartó nyarankénti ásatási szezon kezdete. A tetején löszös földhátról a kemény mocsári agyaglejtőkre húzódó temető egyre mostohább körülmények között végzett feltárását az egymásra utalt barátságunkból következő vidámsággal végeztük, ennek eseményeit korábban a Jóna András Múzeum 52. kötetébe írott visszaemlékezésemben már volt alkalmam részletezni. Az ásatásról most csupán annyit, hogy már 1962-ben felbukkant egy S végű karikás temetkezés, amelyet még a honfoglalás kori temetőcske szélső, legkésőbbi sírjának lehetett tekinteni. Azonban a következő években a lelőhelyen keresztülhúzott, akár 100 m hosszan is kiásott szelvényekben már feltűntek a XI. századi magyar királyok pénzei

I. Istvántól I. Lászlóig, jelezve, hogy nagyobb, úgynevezett köznépi, azaz falusi temetőre bukkantunk. Mindenesetre az addig feltárt terület kényszerből kialakult mozaikos helyzete nem zárta ki a temetőhasználat olyan folyamatosságát, amely a X. század valamelyik évtizedétől a XI–XII. század fordulójáig tartott. Dienes István mindvégig ezen az állásponton maradt.

Szüleivel Nyíregyházán a Hímesben

Magyarhomorogon kívül Dienes szervezett hármunk számára alkalmi helyszíneléseket. Az egyik Rakamaz-Türóczi-part volt, ahol homokbányászással egy gazdagnak sejthető, X. századi szállási temető sírjait bolygatták meg, illetve Csallány Dezső háromszor is begyűjtötte az újabban feldúlt temetkezések leleteinek maradványait. Dienest nem hagyta nyugodni a rendszeres leletmentés elmaradása, ezért 1963, majd 1964 szeptemberében Magyarhomorogról hármásban rövidebb ásatásra vonultunk, amelynek során a partoldal szegélyét végigszelvényezve 3, illetve 2 sír feltárással megmentettük mindazt, ami a temetőből megmaradt. 1964-ben Rakamazról tovább utazva a Karancsalja-Lapostető nevezetű apró fennsíkon, ahol 1938-ban egy veretes övű férfi X. századi lovas sírját szántották ki, ugyancsak hárman megkísérelték a sírhelyet, vagy az esetleges temetőt megtalálni. Jóllehet még hajdani szemtanúk is próbáltak segíteni, a lekopott felszínen semmiféle maradványra nem bukkantunk.

Korábban, 1964 júliusában egynapos utat tettünk Geszterédre, hogy a Csanda-Molnár–Zalavári-féle kábel- és vezetékutató műszerrel megkíséreljük fellelni a Kecskelátó-dűlőben konda-kitúrta nevezetes férfisír helyét. Jóllehet, Dienes felkutatta a leleteket összeszedő egykori bojtárt, vele nem sikerült találkozni, a műszeres keresgélés pedig nem járt eredménnyel. 1965-ben és 1966-ban a magyarhomorogi ásatást követően csak kettesben utaztunk Tiszaeszlárra, hogy a Dióskert nevű határrészen Németh Péter helyszínelését folytassuk. Mindkétszer 11–11 temetkezésre bukkantunk, ezzel teljesen feltárva a hozzáférhető területet. A felsorolt, Dienes István vezette ásatások közreadása a szokásjog szerint az ásatót illette, de ő nem tudott mindegyikre sort keríteni, ezért a karancsaljai közlemény csak a halála után Horváth Ciprián, a tiszaeszlári pedig Tóth Anikó korpuszkötetében jelent meg, a rakamazi pedig egyelőre közöletlen maradt.

Bár Dienes István az 1965/66-os tanév elején elegendő időt hagyott három gyakoronokának – Pálóczi-Horváth és jómagam mellett Bálint Csanádnak – szakdolgozatuk készítésére, olyan hasznos múzeumi feladatot talált számukra, amelynek elvégzésére már maga is régóta készült. Jóval korábban megtervezett és megrendelt egy dobozrendszert: 27×21 cm-es mélyebb (7 cm) és sekélyebb (4 cm) fedeles gyűjtődobozokból, valamint az ezekbe illő feles, negyedés, tizenhatodos méretű és apró (3×3 cm) dobozokból, amelyekben a leleteket fajtájuk és leltári számuk szerint, keveredés nél-

kül, és a dobozfedelet leemelve egy szempillantással áttekinthetően lehetett tárolni. Ugyancsak megrendelt a szablyák, szablyamarkolatú kardok és kardok tárolására alkalmas hosszúságú nagy dobozokat. Mindezek leszállítása után fogott hozzá három gyakornokával a honfoglalás kori gyűjtemény revíziójához és raktári rendezéséhez. A múzeumi leltári számok időrendjében kezdtük a munkát, és pedig úgy, hogy Dienes napról napra előkészítette a leltárkönyveket, valamint a szükséges szakirodalmat, amellyel kivonultunk a lapidáriumba, a gyűjteményt őrző földszinti raktárba. Felügyelete alatt sorra vettük a leleteket, elosztottuk őket a gyűjtődobozokba helyezett alkalmas méretű dobozokba, egyenként mindegyikbe cédulácskát gépeltünk a lelőhely nevével, a sírszámmal, a tárgy nevével és leltári számával, majd Pálóczi-Horváth egy széles fejű rediszttollal felírta a legfontosabb adatokat egy papírcsíkra, amelyet végül méretre vágva és lesarkozva a gyűjtődoboz előlapjára ragasztottunk. Ennél hasznosabb múzeumi-szakmai gyakorlatunk nemigen lehetett volna, hiszen munka közben megszemlélhettük, mind Dienesel, mind magunk között megtárgyalhattuk az összes leletet. Sohasem volt olyan tárgyismeretem, mint akkor...

1966 döntő változást hozott az életemben. Dienes elérte az MNM-ben, hogy szeptember közepétől háromhavonta megújítani remélt tudományos kisegítői munkaszerződést kaphassak a Középkori Osztályon, mégpedig velem végzett évfolyamtársnőmmel, Lovag Zsuzsával együtt, mivel Pálóczi-Horváth a Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetében szerzett magának állást Nemeskéri János mellett. Feladatunk *A középkori Magyarország településtörténete* című gyűjteményes munka tervezetének előkészítéséhez segédanyagul szánt rajzos honfoglalás és kora Árpád-kori, illetve középkori szakszótár elkészítése volt. A szótár illusztrációit leginkább a szakirodalom régebbi metszetrajzaiból, vonalas ábráiból tollal kimásolt, majd tematikusan rendezett és felragasztott pauszrajzocskákból egy-egy példányban állítottuk össze. (Mellékesen megjegyzem, hogy az összeállítás végül sem lektori, sem nyilvános véleményt nem kapott, mert az MNM Főigazgatóságán valahogy elakadt, és csak a nyolcvanas években került elő. Később felhasználták a régészeti oktatásban.)

Közben a Középkori Osztályon Dienes István vezetése alatt bekapcsolódtam a Történeti Kiállítás honfoglalás és kora Árpád-kori tárlóinak rendezésébe, sőt 1967-ben kiküldetést nyertem a nagytarcsai homokbányában megbolygatott, X. századi szállási temető leletmentésének elvégzésére is. 1968 elején azonban egy lépéssel távolabb kerültem tőle, mert az Adattárba helyeztek át, ahol a feladatom a Középkori Osztály X–XII. századi leleteinek ún. szuperrevíziója lett. Ez azt jelentette, hogy sorban végig kellett nyálaznom a leltárkönyveket, és a korábbi revíziós pecsétekkel meglévőnek jelzett, illetve azok hiányában azonosíthatatlannak vagy elveszettnek tekintett tárgyak többnyire fényképes kartonjaiból egy-egy sorozatot kellett összeállítanom. Amennyiben egy tárgy megvolt, de a kartonja hiányzott, kartont kellett íratnom úgy, hogy az összegyűjtött szövegeket egy gépírónőnek diktálhattam. Ez a munka már nem tartozott Dienes felügyelete alá, de az osztályon minden nap találkozhattam vele. 1968-tól pedig nyaranta külön engedélyt eszközölt ki arra, hogy a magyarhomorogi ásatáson továbbra is részt vehessek. Az engedély 1969-ben arra is kiterjedt, hogy kiküldetést nyerhessek a Györffy György, Dienes István és mások által kezdeményezett X. századi

ispáni székhelyek kutatási program első, Németh Péter által vezetett ásatására a szabolcsi földvárban.

Ez a kiküldetés életem nagy fordulatát hozta, mert alighogy megkezdődött a munka, megtudtuk, hogy a falubeli Petőfi utca egyik házának kertjében embercsontokra bukkantak. Ekkor Németh nagyvonalúan lemondván a közreműködésemről, lehetővé tette az ottani helyszínelésemet, azaz így indult és öt idényen keresztül tartott a X–XII. századi falusi temetőnek a házikertek gyümölcsfái közötti mozaikos területeken hozzáférhető, 391 sírig eljutó részleteinek feltárása. Eközben több kisebb leletmentés elvégzésére is rákényszerültem: két évadon át a szomszédos Tímárban a Béke Tsz iroda- és műhelyépülete melletti domb elhordása előtt 40 X. századi temetkezést, ettől távolabb pedig egy már csaknem elpusztított lelőhely egyező korú 6 sírját mentettem meg. 1972 nyarán Németh Péter arra kért meg, hogy a 22 km-re lévő Nagyhalászon azonosítsam Jósa András 1908. évi zomborhegyi X. századi lelőhelyét. Ehhez reggel és este a Jósa Múzeum autóját biztosította a két munkásommal való szállításunkra, miközben a Petőfi utcai ásatáson Miklós Zsuzsa helyettesített. Ez a leletmentés – 6 sír feltárásával – sikerrel járt. A felsorolt leletmentésekkel olyan saját jogú ásatási anyag került a kezembe, amelyet immár magam publikálhattam és ezt meg is tettem.

Az 1970-es év véglegesen döntő változást hozott az életemben. Jóllehet, a Nemzeti Múzeumban eltöltött négy év alatt egyetemi doktori címet szereztem és két sikeres – bár eredménytelen – aspiráns felvételi vizsgát tettem, az év közepén Fülep Ferenc főigazgató közölte velem, hogy januártól szerződésemet már nem hosszabbítja meg. Első ijedtemben az egyetem előtti segédmunkás évem munkaadójánál, az Állami Könyvterjesztő Vállalatnál érdeklődtem, ahol közölték velem, hogy szívesen elküldenek antikvár-boltvezetői tanfolyamra. Szerencsémre azonban mégsem kényszerültem erre, mert a véletlen ajándékként Patek Erzsébet, Bónis Éva és természetesen Dienes István közbenjárására november elsejével felvételt nyertem a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetébe. Ez az új helyzet az eddigi életvitelemet teljesen átalakította, és egyben megszakította közvetlen kapcsolatomat Dienes Istvánnal. A magyarhorogi ásatásnak azonban még ilyen körülmények között is adódott egy kései, váratlan hozadéka. Mint ismeretes, az 1. sírt helyszínelő Patay Pált azzal örvendeztette meg a sors, hogy a X–XII. századi sírmező területén a rézkori bodrogkeresztúri kultúra 84 síros temetője bukkant fel. Patay persze közre is működött ennek feltárásában. A közös munka közben szerzett jó benyomásaira emlékezve kérhetett fel az 1974-ben megkezdett tiszalúc-sarkadi rézkori Hunyadi-halmi csoport településének ásatásán előkerült XI. századi sírok feltárásának folytatására. A közös munka eredményesnek bizonyult, a temető feltárása 1984-ben 252 sírral befejeződött, majd 2015-ben a közlését is megjelentettem.

Latolgatva az eddigieket válaszra vár az a kérdés, hogy vajon Dienes-tanítványná váltam-e? A fiatal énem bizonyosan, hiszen barátságos környezetben tőle kaptam példát a terepi és a múzeumi munkához. Kétszer is döntő segítséggel avatkozott be hivatali életembe, és az első ásatásaimhoz közvetve szintén az ő támogatásával jutottam. Viszont 1970 után erőteljesebben a magam lábára kellett állanom. Későbbi éveim fegyvertörténeti és numizmatikai témái jobbra kívül estek az érdeklődési körén.

Bizonyos módon azonban mégis követtem a példáját, mert magam is törekedtem régi leletek újraközlésére vagy értelmezésére, nemcsak a régészet területén – például a budapesti lándzsa, Hajdúböszörmény-Erdős-tanya, Nagyhalász-Zomborhegy, Kajárpéc-Gyúri kavicsbánya, a Móra Ferenc Múzeum öt régi lelőhelye, Székesfehérvár-Rádiótelep A sír, Karcag-Kápolnás-halom, rábakecöli szárnyaslándzsák, hajdúböszörményi szarmata üvegkauri, Beregszász-Kishegy, Ladánybene-Benepusztá, Mezőzombor-Bálványdomb, Szerencs-Kácsa-dűlő, Szerencs-Lajos-köz, Tarcál-Vinnai-dűlő, Tiszatardos-Nagydűlő, az ún. tokaji kincs –, hanem a X–XII. századi numizmatikai témákban is, sőt az utóbbiakban éppen a kritikus feldolgozás volt az alapvető szándékom.

Volt még egy terület, amelyben látványos előrelépéssel folytattam másik tanítványával Dienes munkáját: a honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletek korpuszsorozatában. Ismeretes, hogy Nyíregyházáról való visszatérése után öt évvel, 1977-ben az MNM főigazgatója, Fülep Ferenc felmentette Dienest a szerkesztési munka alól, és azt Mesterházy Károlyra, valamint Fodor Istvánra ruházta át. Bár az elkövetkező másfél évtizedben nevezettek igen sok előkészítő munkát végeztek, új kötet összeállítására nem került sor. A millicentenáriumi évforduló közeledtével az MTA Régészeti Bizottsága Szabó Miklós elnök 1994. évi levelében július 1-től Révész Lászlót és jómagamat bízta meg a szerkesztési munka meggyorsításával. Mi társ-főszerkesztői párosként azal szolgáltuk meg a bizalmat, hogy a sorozat napjainkig 12 kötetig jutott el úgy, hogy a közeljövőben legalább két újabb kötettel fog gyarapodni.

1984-ben a tiszalúci ásatás befejezését követően, a X–XII. századi régészeti kutatás és egyben a magam számára tett, a régi barátságot felelevenítő nagyvonalú gesztussal, Dienes István a kérésemre hozzájárult ahhoz, hogy a magyarhomorogi ásatást a remélt teljes feltárásiig nélküle folytathassam. A hozzájárulás nagyon jókor jött, mert a teljesen megváltoztatott terepen csak az 1971. évi utolsó szelvény beomlott széleit lehetett felismerni, és így mégis vissza lehetett állni az 1961–1971. évek feltárási rendszerébe. Ezután 1985 és 1988 között négy ásatási szezonban sikerült a földben maradt 402–540. sírt és ezzel a teljes temetőt feltárni. Dienes a munkálatok előrehaladtával ráérezett a feldolgozás fontosságára és a javaslatára 1986. augusztus 15-én, az 56. születésnapján, írásbeli megállapodást kötöttünk az ásatás eredményeinek közös közreadására. A feltárási azonban elhúzódott, idővel mindkettőnknek más feladatai akadtak, úgyhogy végül Dienes életében már semmiféle előrelépés nem történt. A halála után érdekes módon mégis létrejött egy közös szereplésünk, ugyanis Györffy György a *Magyarok elődeiről és a honfoglalásról* című forráskiadványához 1958-ban maga készítette a történelmi bibliográfiát. Ezt a kötet 1975. évi második kiadásához Dienes István régészeti kiegészítéseivel bővítette. Majd Györffy felkérésére az immár posztumusz, 2002-beli harmadik kiadáshoz én írtam meg a további pótlást.

Életem utóbbi nyugdíjas évtizedében több nagyobb munkám jelent meg, így a magyar kalandozások zsákmányáról írott monográfia vagy a Lengyel Imre biokémiái nem- és életkor-meghatározási eredményeinek átértékeléséről, a Kárpát-medence honfoglalás kori szállási és falusi temetőiről, az érmeleletes korai templom körüli temetőkről és templomokról, a IX–XII. századi ellentétes tájolású temetkezésekről, a

X–XI. századi csecsemősírokról, valamint a X. századi temetési ékszerekről publikált nagyobb tanulmány, mégis ezek mellett fő törekvésem szakmai adósságaim törlesztése volt. Nem kis munkával ebben is eredményes voltam, hiszen így jelenhetett meg 2016-ban a taktaközi korpuszkötet – benne a Patay Pál mellett teljesen feltárt 252 síros tiszalúc-sarkadi temető hagyományos feldolgozása – és 2019. júliusban a 17 + 523 síros magyarhomorogi temetők némileg formabontó monográfiája. Az utóbbiban természetesen a Dienes István vezette hármasunk közösen tett megfigyeléseinek az ásátásvezető által papírra vetett 401 sírleírására is támaszkodtam, de a temető értékelésében a magam elképzelése szerinti teljesen önálló szöveget kellett írnom. Ezzel a kötettel bekerültem az ásató régészek azon elenyészően kis csoportjába, akiknek egyetlen közöletlen feltárása sem maradt.

Zárszóként még annyit, hogy kapcsolatom Dienes Istvánnal a gyakoriból, majd mindennapiból végül csak alkalmivá alakult. Mozgékonyabb lévén általában én találtam meg az alkalmat a személyes találkozásra. Utoljára 1995. április 11-én jöttünk össze László Gyula hagyományossá vált születésnapi köszöntésére.

Dienes István utolsó – ezúttal postai – jelentkezésére 1995. október 6-án került sor

egy levélben. Ennél szebben, érzelmesebben nem is zárhatom hozzá fűződő emlékeimet: „Kedves Lacikám! Szerdán bent jártam a múzeumban, így időben elért a meghívód. Szívvel gratulálok... az újabb sikereidhez. Remélem, nem veszed zokon, hogy nem veszek részt a »szenttéavatásodon«, ... mert október 8-án elhúzó délre, Itáliába, mint egy vándormadar... Nagyon örülök, hogy legalább Te révbe jutottál, teljesen tisztán, rászolgálván mindarra, amit – néha kacskaringós utakon – elértél. Örülök a sikereidnek, hiszen félig-meddig mellettem nőttél fel ifjú korodban, sok kedves emlék fűz Hozzád. Áldjon az Isten! A régi szeretettel köszönt családdal együtt Dienes Pista.” A nevezett esemény október 11-én „a történelemtudomány doktora” fokozat védelme volt. Miután nem tudtam a múzeumi kollégái társaságában Assisi környékén tett utazáson elhatalmasodott betegségéről, utólag bánhatom, hogy nem siettem megköszönni kedves jókívánságait, mert október 29-ét követően ezt már többé nem tehettem meg.

László Gyula professor gratulál a doktor-avatáson

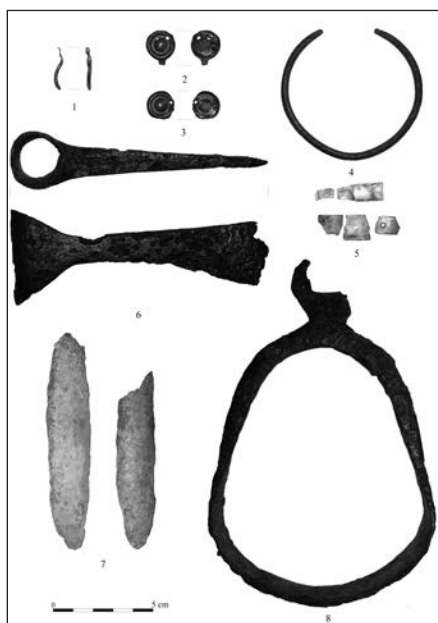
HORVÁTH CIPRIÁN

Dienes István régészeti kutatásai a Nyugat-Dunántúlon

A konferencia megtisztelő felkérésének eleget téve, részben korábbi, részben aktuális munkáim okán, és nem utolsó sorban azon kényszerű körülményből fakadóan, hogy magam személyesen nem ismerhettem Dienes Istvánt, választottam témaként nyugat-dunántúli kutatásainak bemutatását.

A 90 éve született tudós kutatásai természetesen szorosan kapcsolódtak szülőföldjéhez, a szabolcsi régióhoz, ahol számos temetőt vizsgált. Munkája során azonban az egész országot bejárta, 19 megyéből 15-ben, összesen 30 lelőhelyen végzett régészeti feltárást.¹ Érdeklődésének homlokterében álló tárgyrekonstrukcióit részben ezek alapozták meg, ilyen volt a bashalmi öv és ilyen a szakonyi nyereg. Mindehhez elengedhetetlen volt az alapos dokumentáció: ásatásain nem elégedett meg a sírlapok alkalmazásával, maga készített méretarányos rajzokat (6. kép), fotózta a sírokat (5. kép), indokolt esetben pedig külön részletrajz is született. Ilyen alapos dokumentáció az 1950 előtt feltárt sírok csupán elenyésző hányadáról készült.²

A Nyugat-Dunántúlon elsőként Zala megyében, Zalaszentgrót-Téglagyár területén végzett leletmentést, ahol az 1958 őszén előkerült leletek után beszolgáltatott lószerszámok (1. kép 8) alapján felmerült annak lehetősége, hogy itt egy gazdagabb temetőre bukkantak az egykori határvidéken. Szentmihályi Imre szemléjét, majd Fehér Géza feltárását követően Dienes 1960. június 1–7. között végzett kutatást, melynek során 4 sírt tárt fel. A temető elemzésekor felismerte, hogy a településterület egészén

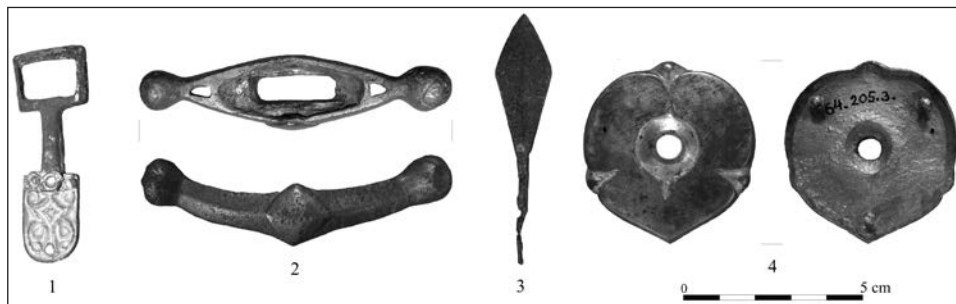
1. kép – Zalaszentgrót-Téglagyár, válogatás a sírok leletanyagából

¹ BÓNA 1996, 274.

² BÓNA 1996, 274.

belül hasonló tendenciák figyelhetők meg, hiszen itt, az ún. gyeptű területén voltak egy sírban a magyar jellegű csüngős és egytagú ruhadíszek, valamint a sokáig szláv népességhez kapcsolt S végű karika (1. kép 1–3). Vagyis azok jellegzetesen magyar környezetből származnak, „felesleges volna” tehát „avar-szláv” népességre gondolnunk.³ Ennek nyomán az ún. köznépi leletanyag kutatásának kérdése is előtérbe került. Rámutatott, hogy mind sürgetőbb feladat a nagyobb sírszámú, szegényesebb leletanyagú temető feltárása. Értelmezte a temetkezési szokásokat, utalt azok időben változó jegyeire. Kísérletet tett a temető felhagyása után továbbköltöző népesség újlag létesített temetőjének meghatározására. Ennek során megállapította, hogy a mintegy 1,3 km-re lévő polgárvárosi temető inkább részben egykorú, semmint időben a téglagyári után következő. Tanulmányában bemutatta Zala megye – ekkor még meglehetősen – szegényes leletanyagát, melynek okát a természetföldrajzi környezet kedvezőtlenebb voltánára bekövetkező alacsonyabb intenzitású megtelepedésben látta. Rámutatott arra is, hogy a Délnyugat-Dunántúlon már a X. század középső részétől számolnunk kell a magyarság jelenlétével.

A mai Győr-Moson-Sopron megye területén két leletmentés fűződik a nevéhez. Rábacsanakon, a homokbányában 1949-ben indult meg a kitermelés, mely folyamatosan pusztította az itt található honfoglalás kori temetőt. 1961-ben, majd a rákövetkező évben sírok kerültek elő. A leletek ismeretlen hányada került aztán a győri múzeumba. Dienes a második alkalmat követően folytatott rövid, mindössze egynapos feltárást a részben szőlővel beültetett, nagyobb részben elbányászott dombon. Ennek során már csak a temető pusztulását állapíthatta meg,⁴ ami a kutatás rendkívül fájó

2. kép – Rábacsanak-Homokbánya, válogatás a sírok leletanyagából

vesztesége, hiszen annak leletanyaga töredékes volta ellenére is több figyelemre méltó elemet tartalmaz. Ilyenek például a már Dienes által is kiemelt „sajátságos lószerszámveretek” (2. kép 4).

Szerencsés módon jóval körültekintőbben jártak el a Szakony-Kavicsbányában sír-ra bukkanó munkások. A Győr-Moson-Sopron és Vas megye határán elhelyezkedő település mellett 1961. február 21-én került elő egy honfoglalás kori temetkezés. Erről Koltay Gyula szakonyi iskolaigazgató értesítette a Soproni Múzeumot, ahonnan Nováki Gyula még aznap délelőtt a helyszínre utazott. Előbb a sír koponya felé eső

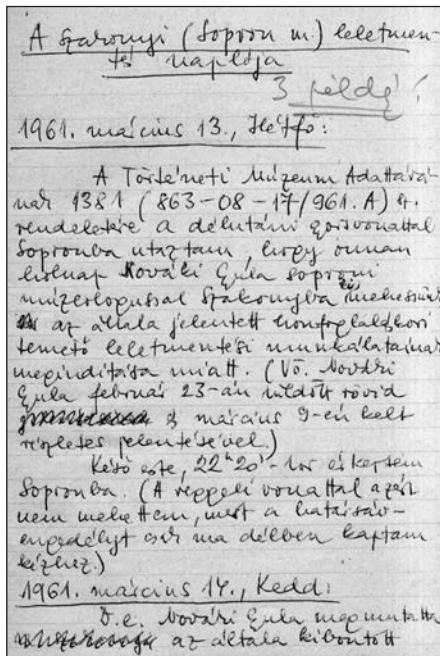
³ DIENES 1960, 117–118.

⁴ DIENES 1963.

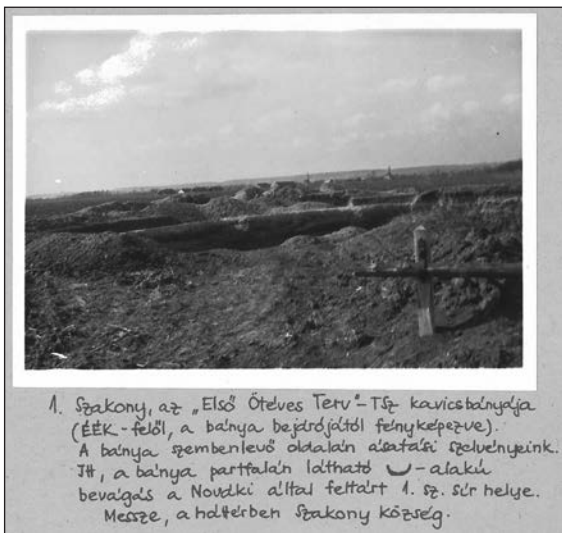
részét, majd másnap annak láb felőli végét tárta fel. A leletek előkerüléséről február 23-án előbb rövid jelentésben, majd március 9-én részletesebb beszámolóban értesítette a Magyar Történeti Múzeum Adattárát. Mivel az év folyamán már több feltárást tervezett, továbbá nem lévén a korszak kutatója, beszámolójában szakember kirendelését kérte. Jelentéséhez csatolt egy levelet személyesen Dienes Istvánnak, melyben felhívta a figyelmét a leletre, és egyben reményének adott hangot, hogy a múzeum Dienest rendeli ki a megelőző feltárásvégzésére. Ez így is történt. Az adattár február 28-i keltezésű válaszában tájékoztatta Novákit, hogy a leletmentésre Dienes Istvánt jelölték ki.

Dienes március 13-án utazott Budapest-ről Sopronba. Mivel azonban a lelőhely az egykori határsávban helyezkedett el, megközelítéséhez külön engedélyre volt szüksége. Ennek körülményes kiállítása miatt csak este 22 óra 20 perckor érkezett meg vonattal a városba.⁵ (3. kép) Másnap Nováki megmutatta neki a sír Sopronba szállított leleteit és átadta a dokumentációt. 14-én délben szálltak ki Szakonyba. A munka már aznap megkezdődött, megtekintették a helyszínt, megállapodtak a feltárársban résztvevő munkások alkalmazásáról. Késő délután megvizsgálták az 1. sírból előkerült lószerszámdíszeket, melyeket addig Koltay Gyula őrzött az iskola épületében. Nováki másnap délután utazott csak vissza Sopronba, addig Dienes segítségére volt a feltárásvégzésében (4. kép).

Novákival együtt két sírra bukkantak, egy bronzkori (IX.

3. kép – Szakony-Kavicsbánya, Dienes István ásatási naplójának első oldala

4. kép – Szakony-Kavicsbánya, a bánya és a feltárárs területe (Dienes István fotója)

⁵ MNM R.A. Ha.99.III/29.

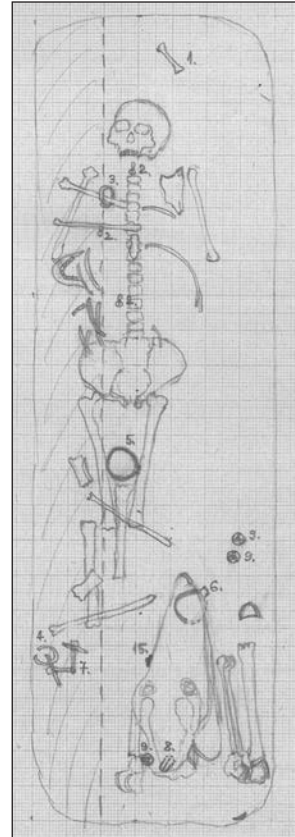

5. kép – Szakony-Kavicsbánya, részletfotó a 6. sírban lévő nyeregről
(Dienes István fotója)

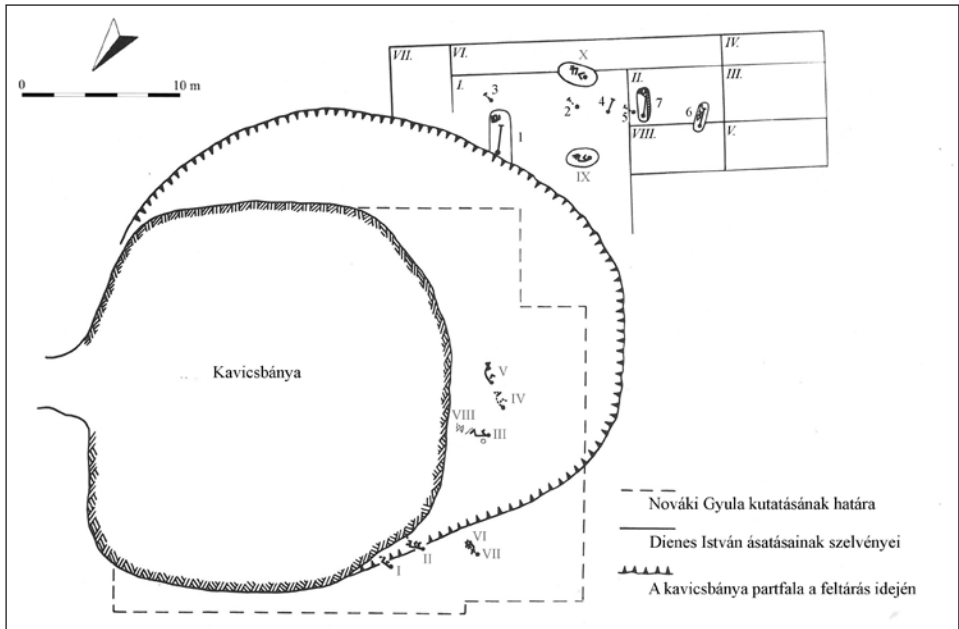
ezüstdíszes nyereg (5. kép). Mivel teljesen egyedi leletről volt szó, Dienes a teljes sír *in situ* kiemelését szerette volna elvégezni. Erre azonban megfelelő felszerelés hiányában egymaga nem vállalkozhatott, ezért a nap folyamán értesítette a Történeti Múzeum Adattárát, kérve Szarvas László restaurátor kiküldését. Ezt követően folytatta a sír bontását, azonban a sötétség beállta megakadályozta aznap a teljes feltárást. Ezen a napon került elő a 7. sír feltájtja is.

Másnap, 18-án szombaton megérkezett Szakonyba Szarvas László, azonban rövidesen kiderült, hogy a múzeumban őt csak a nyeregkápák felvételéről tájékoztatták, ezért megfelelő felszerelés és a kiemelés költségeinek fedezete nélkül. A nap folyamán Dienes és Szarvas folytatta a sír bontását, melyet kora délután dokumentáltak. Közben folyamatosan keresték az *in situ* kiemelés lehetőségét. Ennek kivitelezését tovább nehezítette a kavicsos talaj, melyet fűrészelni nem lehetett, ezért félt volt, hogy a sír aljáról kényszerűen kiemelendő nagyobb kavicsok helyén az megsüppedne. „Egyszerűen megoldhatatlan problémák elé állítottak azzal, hogy őt (Szarvas László – H.C.) nem kérésnek megfelelően küldték le” – írta Dienes a naplójában. A nehézségeket tovább fokozta a másnapi zuhogó eső. Ezért elhatározták, hogy a nyeret a nap folyamán feltétlenül kiemelik. Délben az eső elálltával a helyszínen Szarvas előkészítette a paraffint, míg Dienes a sír felső részének felvételét végezte el. A nyereg mindkét kápáját leöntötték paraffinnal, majd egyben emelték ki az egészet alig este 20 óra előtt.

sír) temetkezés mellett egy honfoglalás kori gyermeksír (2. sír) kibontására és dokumentálására került sor. További 3 sírnak (3–5. sír) jelentkezett a feltájtja. Ezek feltárására a következő napon került sor. Ugyancsak 16-án, a késő délutáni órákban megtalálta 4 lószerszámveret jelezte egy további, a 6. számú sír helyzetét. Kibontása másnap vette kezdetét. Rendkívül aprólékos munka volt, hiszen annak láb felőli végében hamarosan előbukkant az

6. kép – Szakony-Kavicsbánya, a 7. sír rajza (Dienes István rajza)

7. kép – Szakony-Kavicsbánya, a feltárás összesítő térképe (Dienes István rajza)

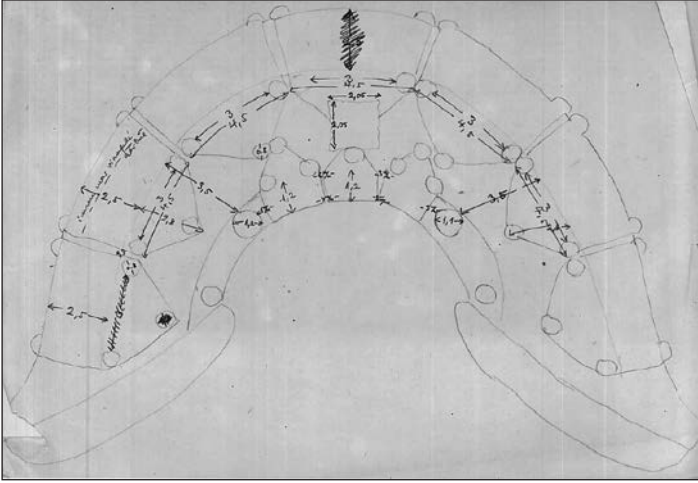
Március 20-án Dienes újabb dokumentációt készített a 6. sírban a nyereg felvétele követően láthatóvá váló lószerszámdíszek elhelyezkedéséről, majd teljes egészében felszedte a sírt.

21-én kezdték meg a 7. sír bontását, melyet másnap fejeztek be és dokumentáltak (6. kép). Március 23-án egy újabb bronzkori sír (X. sír) előkerülése zárta a temetkezések sorát. Este bedobozolták a honfoglalás kori sírokból előkerült emberi és állati csontanyagot, melyet másnap Budapestre továbbítottak. A nap folyamán elvégezték a sírok bemérését. Délben levonultak a területről. A délutáni órákban elcsomagolták az előkerült leleteket és postára adták, Dienes 24-én délután visszautazott Budapestre. A kutatás során tehát – 2 bronzkori sír mellett – a honfoglalás kori temető további 6 sírját sikerült megmenteniük, ezzel a temető sírjainak száma 7-re nőtt, azt sikerült teljesen feltárniuk.⁶ (7. kép)

A terepi munkát követően a helyszínen vezetett napló mellett Dienes rövid, kézzel írt összefoglalást készített a feltárásról, már ebben kiemelve, hogy a lelőhely jelentőségét nem csupán leletanyaga adja, hanem egyúttal az a körülmény, hogy hazánk legnyugatibb pontján, a honfoglalás kori leletekben gazdag Kisalföldtől távolabb helyezkedik el.

A dokumentáció összeállítása során első lépéseként megtörtént a napló oldalának (3. kép) rögzítése írógéppel, a milliméterpapírra készített rajzok (6. kép) átmásolása pauszra, a fényképfelvételek előhívása, megkezdődött a leletek restaurálása, majd fotózása, rajzolása és leltárba vétele. Ennek részeként, 1962-ben a restaurálási és a rekonst-

⁶ DIENES 1962.

8. kép – Szakony-Kavicsbánya, a 6. sír nyeregének első kápája (Dienes István rajza)

elvégezze. Sajnos azonban a kért rekonstrukciók nem a rekonstrukciós rajzok szellemében készültek el, a leleteket pedig végül Sopronba küldték. Dienes ezért a későbbiekben kérte a rekonstrukciók korrekcióját, így a soproni Liszt Ferenc Múzeum az anyagot visszaküldte Budapestre. László Gyula részvételével egy megbeszélésre került sor ekkor, ahol a szükséges módosítási pontokat összefoglalták, külön kiemelve, hogy a munka elvégzése után az anyagot Dienes részére kell átadni, hogy a feldolgozás végre lezárulhasson. Ez azonban egészen 1970. október 12-ig nem történt meg. Ekkor a Liszt Ferenc Múzeum kérésére a leletanyag egy részét ismét Sopronba szállították, hogy a múzeum új kiállításán bemutatthassák. Dienes még ekkor sem tett le a feldolgozásról, hiszen az átadás-átvételi dokumentumban kifejezetten kérte, hogy a kiállítás lebontása után a tárgyakat visszakaphassa. Távlati munkatervében szerepelt a feldolgozás, azonban feladatai miatt erre pontosabb időpontot ekkor nem tudott meghatározni. A rendelkezésre álló idő pedig meglehetősen rövid volt, hiszen a tárgyak egy része a tervek szerint bekerült a *Magyar művészet* című kiállítássorozat 1972-ben Rómában⁷ megrendezett anyagába.⁸ A teljes feldolgozás terve így – valószínűleg összefüggésben azzal a szomorú folyamattal, amelynek eredményeképpen.

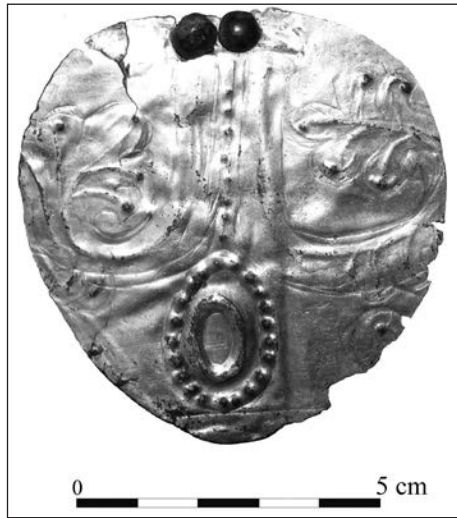
Dienes az 1970-es évektől mind jobban eltávolodott a régészet művelésétől⁹ – valószínűleg lassan elsikkadt. Mindemellett részeredményeket a legfontosabb leletekről közzé tett. Mint említettem, az 1. sírból előkerült veretes lószerszám vizsgálata már a helyszínen megkezdődött. Dienes a naplóban rögzítette, hogy az elhunytnak „a férfiaknál teljesen szokatlan módon gazdagon díszített lószerszáma” volt. Kiemelte az eltérést a női sírokból ismert rozettás veretekről, rámutatva, hogy azokkal szemben a veretek „az öveknél megismert rendben” sorakoztak, melyek sorába 1–1 nagyobb, „a szíjon túlnyúló kerek veret” ékelődött, azok végein pedig 1–1 egyforma szíjvég

⁷ BÓNA 1996, 272.

⁸ MNM R.A. ltsz. 863-05-26/1870.KKO.

⁹ BÓNA 1996, 277.

helyezkedett el.¹⁰ Sajnos azonban azt is meg kellett állapítania, hogy a „szíj egy pár nap alatt, gondos csomagolása ellenére is sokat pusztult, az igen érdekes tárgy már nemigen lesz pontosan rekonstruálható”. Ennek ellenére az egykori lószerszámról valószínűleg több rekonstrukciós rajz készült, az egyiket Dienes már 1972-ben közzétette,¹¹ a másik, részletesebb ábrát a későbbiekben Révész László publikálta.¹² Dienes bemutatta a 2. sír fűrészfog alakú csüngőjét, feltételezve annak hitvilági szerepét.¹³ A 6. sír paraffinba ágyazva kiemelt ezüstdíszes nyergének vizsgálata során hét A/4-es oldalon keresztül elemezte a leletet, rögzítve az egyes díszek elhelyezkedésének rendszerét, azok egymástól való távolságát, a veretek, ezüstlemezek, szegek méreteit, alakjukat stb. Egy további oldalon pedig a nyeregről készült rekonstrukció első vázlatát látható (8. kép).

9. kép – Szakony-Kavicsbánya, a 7. sír lószerszámdísz

A végleges változatot ugyancsak 1972-ben tette közzé.¹⁴ A veretes lószerszámon található rozettás szíjvégek állatábrázolásainak hitvilági szerepét feltételezte, a megjelenített állatok – meghatározása szerint kutyák – óvó-védő feladatát.¹⁵ Már a feltárás során rögzítette megfigyelését a hajfonatkorongok viseleti módjával kapcsolatosan, eszerint azokat rövid függesztőszalaggal a varkocsokhoz kapcsolva viselhették. Ugyancsak felsorolt már naplójában a sír törött karikájú aranygyűrűjének sírba helyezésére hitvilági és gyakorlati magyarázatot. A 7. sírből előkerült levél alakú, valamely nagyobb tárgyból másodlagosan kivágott lemezen (9. kép) felismerte a díszítés idegen voltát, rámutatva, hogy a „mintázat és az ötvöseljárás hazai honfoglalás kori anyagunkban szokatlan”. Utalt a tárgy nyugati eredetére, jelezve, hogy bizonyára egy kalandozó hadjárat zsákmányaként kerülhetett tulajdonosához. Rámutatott arra is, hogy az idegen mintázatú tárgy esetében törekedtek annak saját formához történő igazítására, vagyis azt a régészeti leletanyagból jól ismert, nagyobb méretű, levél alakú sügyelődíszek formájához igazították.¹⁶ Az eredeti tárgy díszítésének meghatározása kapcsán Dienes konzultált László Gyulával, aki kérésére elkészítette a mintázat rekonstruált rajzát (10. kép). A dísz felhasználásáról vázlatrajzot készített, ahol a sügyelőn egymás mellett sorakozó rozettás veretek közül, a szíj középrészén lévő nagyobb méretű, növényi mintával díszített kerek veret alatt képzelte el azt. Ez utóbbival kapcsolatban rámutatott

¹⁰ MNM R.A. Ha.99.III/29.

¹¹ DIENES 1972, 24, 7. rajz.

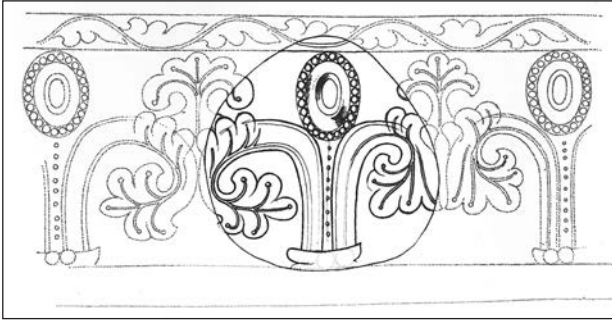
¹² RÉVÉSZ 2006, 437, 13. ábra 8–10.

¹³ DIENES 1972, 48, 15. rajz.

¹⁴ DIENES 1972, 25, 8. rajz.

¹⁵ DIENES 1970, 24–25.

¹⁶ DIENES 1970, 12.

10. kép – Szakony-Kavicsbánya, a 7. sír lószerszámdíszének rekonstruált mintázata (László Gyula rajza)

a díszítés életfát megjelenítő ábrázolására.¹⁷

A közösség jellegének vizsgálata során – már a temetőről írott rövid jelentésében – foglalkozott a nyugati településterület kiterjedésével, hiszen ez volt a legnyugatabbra előkerült temető, mely már nem a Kisalföld, hanem a Vasi dombvidék szélére esett.

Rámutatott arra az ellentmondásra, hogy a feltételezett gyepű területén egy olyan család élt, melynek léte aligha képzelhető el ott. Ezért a gyepűelve nem rekonstruálható a Kapuvár–Ikervár–Győrvar–vonalon, hiszen a temető környezete a magyar szállásterület része volt.¹⁸ Noha a teljes temetőközlés végül nem készült el, a lelőhelyről 1967-ben a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat soproni ülésén beszámolt.¹⁹

Dienes István munkája számos eredménnyel járult hozzá őseink mindennapjainak alaposabb megismeréséhez, tanulmányai ma is kiindulópontját képezik a honfoglalás koros kutatásoknak. Precíz munkája további vizsgálatok alapját teremtette meg, hiszen például az említett szakonyi temető is rejt még olyan kutatási lehetőségeket, melyek Dienes István áldozatos munkája nélkül aligha lennének megvalósíthatóak.

IRODALOM

- BÓNA 1996 Bóna I.: Dienes István, a honfoglalás kor régésze (1929–1995). In: Tanulmányok, közlemények a honfoglalás emlékére 896–1996. Szerk.: Németh P. Nyíregyháza–Szabolcs 1996, 267–286.
- DIENES 1960 Dienes I.: 10. századi magyar temető Zalaszentgróton. In: *A Göcseji Múzeum Jubileumi Emlékkönyve 1950–1960*. Szerk. Szentmihályi I. Zalaegerszeg 1960, 107–128.
- DIENES 1962 Dienes I.: Szakony. *Archaeologiai Értesítő* 89 (1962), 266.
- DIENES 1963 Dienes I.: Rábacsanak. *Régészeti Füzetek* I/16 (1963), 54.
- DIENES 1970 Dienes I.: *A honfoglalás kora*. Budapest 1970.
- DIENES 1972 Dienes I.: *A honfoglaló magyarok*. Budapest 1972.
- MNM R.A. Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti Adattár, Budapest
- RÉVÉSZ 2006 Révész L.: Magyar honfoglalás kori sírok keltezési lehetőségei. Régészeti keltezés – természettudományos keltezés. *Arabona* 44/1 (2006), 411–440.

¹⁷ DIENES 1970, 29.

¹⁸ DIENES 1972, I4, 3. RAJZ

¹⁹ BÓNA 1996, 273.

MÁRIÁS JÓZSEF

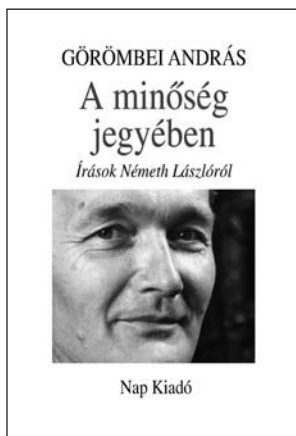
A minőség jegyében

Görömbei András kötetéről – kettős megközelítésben

„Sors, nyiss nekem tért, hadd tehessek
Az emberiségért valamit!
Ne hamvadjon ki haszon nélkül e
Nemes láng, amely úgy hevít.”
(Petőfi Sándor: Sors, nyiss nekem tért...)

Százhetven évnél is több ideje annak, hogy a magyar líra klasszikusa leírta e sorokat. Mi végett hangzott el 1846 áprilisában e költői óhaj? A világ boldogságáért, az emberiség javáért, oly célokért, amelyekért a Golgotát is vállalná. Alig két esztendő telt el: a cselekvési vágy konkrétabbá vált: a magyar szabadság lett a tét, melyért talpra szólította a nemzetet, alig telt el három évnél valamivel több: életáldozatával szentelte meg, magasztosította fel a szándékot, „...ott essem el én, / a harc mezején...” Örök példája, követendő ikonja lett mindazoknak, akikben a nemzet felemelkedésének szolgálata, szabadságvágyának megvalósítása iránti vágy vezérel/vezérelt arra, hogy életüket, tudásukat, tehetségüket e szent ideálok fénykörében teljesítsék ki.

Megtörténhet, lesz, aki túlzásnak ítéli, hogy egy új könyv méltatása elé ily messzi időken született jeligét illesztünk. A szándékot kettős argumentummal támasztjuk alá: a Nap Kiadó újabb kötete, *A minőség jegyében. Írások Németh Lászlóról*,* egyfelől a szerző, Görömbei András (1945–2013) születése 75. évfordulója előtti tisztelgés, másfelől a negyvenöt évvel ezelőtt elhunyt Németh László (1901–1975) élete és klasszikus értékű munkássága iránti nagyrabecsülés indított arra, hogy Petőfi Sándor költeménye sorait idézzük. Nem véletlenül! Hisz mindketten egész életüket arra és annak szentelték, hogy írásaikkal, munkásságukkal népük, nemzetük életminősége javítását/növelését, a nemzet tudat, a nemzeti identitás elmélyítését szolgálják, olvasóikban a jó, a szép, az igaz és a szent eszményeit cselekvő erővé magasztosítsák – életük során, mindhalálig.

* GÖRÖMBEI ANDRÁS: *A minőség jegyében. Írások Németh Lászlóról*. Budapest, 2020, Nap Kiadó, 237 p.

A Nap Kiadó *Magyar esszék* nagy ívű sorozata – elindítója, Domokos Mátyás, és örökségének folytatója, Sebestyén Ilona – különös figyelmet szentelt e gondolatok szolgálatára, az említett szerzők munkássága értékeinek tudatosítására. A mostani kiadvány indított arra, hogy figyelmünk e kettős törekvést együvé foglalva tárjuk olvasóink elé. A szerző és kötetének témája közti legszorosabb összefüggést a címbe foglalt gondolat – mint közös nevező, az őket életük során mindvégig foglalkoztató ügyek legkisebb közös többszöröse: a nemzet sorsa iránti aggodás – a minőség volt/vált a legfontosabb célkitűzéssé.

I.

Elsőként azt vizsgáljuk, kívánjuk nyomon követni, hogy Görömbei András miként, mily szellemi ösvényeken át jutott el addig, hogy Illyés Gyula nyomán ő is föltehesse magában a kérdést: „szükséges-e, hogy irodalmi műnek irodalmon kívül föladata legyen?” Életművében mindvégig e kérdés pozitív megválaszolásának lehetőségeit példázta, szolgálta.

Az ősforrást „a készülődés éveiben”: a győri bencés gimnáziumban, a debreceni egyetemen töltött tanulmányi években találjuk, jelesen olyan személyiségek példájában, amilyen Bánhegyi Jób bencés szerzetes tanár, továbbá Barta János debreceni egyetemi professzor tanításában, életútjában és világszemléletében, irodalomszeretében ötvöződött, vált növéssterrvé a fiatal diák, a tanárjelölt gondolkodásában, lett kiinduló pont, vált táptalajjá, éltető és soha ki nem apadó energiaforrássá, mely ellenszélben is átsegítette, megőrizte hitét az irodalom nemzetépítő, erkölcsnemesítő, jövőteremtő hivatásában.

Miként s hogyan példázzuk ezt a rendkívül gazdag termést hozó életút, érdeklődési kör alakulásában? Leszűkítjük a kört Görömbei Andrásnak a Nap Kiadó által megjelentetett esszéköteteire: *Irodalom és nemzeti önismeret* (2003); *Azonosság, tudat, nemzet, irodalom* (2008); *Irodalom, nemzet, harmadik út* (2012). Mily beszédes címek?! Írásaiban az évtizedek alatt felhalmozott hatalmas ismeretanyag kikristályosult gyöngyszemei öltenek testet, válnak iránymutató jelzésekké diákjai, az olvasók tudatában. A címekben megjelölt megjelölt fogalomkörök az irodalomtörténész tudományos munkásságának, tanításának szegletköveiként jelzik, mily témákat, témaköröket helyezett kutatásai fókuszába. E kötetek hozzásegítenek ahhoz, hogy megvilágosodjék előttünk az út, amelyen a sok évtizedes egyetemi oktatói pályán járnia adatott – az auditóriumokban és azon kívül is: tanulmányai, kötetei hosszú sorában. Hozzásegítenek ahhoz, hogy feltáródjék előttünk irodalomszemlélete és irodalomszeretete, hozzásegítenek ahhoz, hogy nyomon követhessük a súlypontok alakulását, az elköteleződést a nemzet szolgálatára, a magyarság nemzeti öntudata elmélyítésére, cselekvő erővé emelő népi irodalom felé.

Mindhárom kötetben vissza-visszatérő gondolat: az irodalom szerepének a vizsgálata, hivatásának a megfogalmazása. Hosszan idézhetnénk a tételekké, axiómaértékű és tartalmú megállapításokká sűrűsödött definíciókat – pozitív és negatív töltésűeket egy-

aránt. Néhány kiragadott példa: „Irodalmunk egyik fő vonulatának minden időben a nemzeti felelősségtudat volt az ösztönzője”; „az irodalom a léttel való dialógus, a lélek és a szellem edzőpályája (...) a nagy mű mindig hozzáad valamit a léthez, ezáltal gazdagítja világunkat”; „java költőink, íróink soha nem tértek ki sorskérdéseink vállalása elől”; „a nemzeti önismeret alakításában az irodalomnak különlegesen fontos szerepe van, irodalmunk legnagyobb alkotói a nemzeti önismeretnek is hatékony formálói”; „legnagyobb íróink műveikkel minden időben cselekvő történelmi jelenléteket vállaltak a nemzet állapotának művészi megítélésével”;

Németh László a szárszói találkozón (1943)

„minden nagy mű kíséret arra, hogy az egyedi jelenséget az elvvel, végezt a végtelennel, a tárgyat a gondolattal, az embert a világgal, a cselekvést az erkölccsel szembebesítse”; „íróink mindenkor tudták és tudatosították azt, hogy a nemzet helyettesíthetetlen érték, melyet állandóan óvni és alakítani kell, hittek abban, hogy az irodalom a személyiség és a közösség fennállásának hatékony eszköze”; „az irodalom egy nemzet tudata, a legtagabb szabad tere a gondolkodásnak, a költészet lehetősége, hogy a lelket a tárgyyszerű dolgok mellett a sejtelmekkel is megismertesse”... Ugyanakkor, vissza-visszatérőleg, arra is figyelmeztetett, hogy az irodalom hivatásának értelmezésében negatív devianciák is hangot kapnak: „az irodalom legyen csak irodalom, nyelvi fenomén, autonóm nyelvi világ és semmi más”; „iszonyú mennyiségű szöveg jelenik meg, de mélyre szállt a szellem minősége”; „az irodalom a hangos politizálás közepette nem tudja a maga semmivel sem helyettesíthető, semmivel sem pótolható értékeit a társadalomalakító tényezőivé tenni, mert elvesztette jelentőségét a társadalom tudatában”; „a kommunista diktatúra betiltotta a nemzeti irodalom sokszínűségét: minden polgári értéket száműzött, a nemzeti érzést, nemzeti gondolatot pedig nacionalizmusnak bélyegezte és üldözte”; „a köztudatban az utóbbi évtizedekben az irodalom közösségformáló szerepe leértékelődött”...

Görömbei András irodalomszemléletéről beszédesen vall az *e* kötetek lapjairól kiolvasható/kikövetkeztethető érdeklődési kör, amely munkássága irányát jelzik. Kutatási területe a XX. századi magyar irodalom, különös figyelemmel a népi irodalom, a népi írók mozgalma, a magyar irodalom klasszikusai sorába magaslott Németh László, Illyés Gyula s a későbbiek: Csoóri Sándor, Nagy László, Nagy Gáspár... Melléjük társult az elszakított területeken létrejött, az egységes magyar irodalom szerves részeivé vált alkotók – Sütő András, Kányádi Sándor, Dobos László, Szilágyi István, Gál Sándor, Vári Fábián László... – életműveinek vizsgálata. Szemléletes igazolása ennek az is, hogy kikerülő írt könyvterjedelmű monográfiákat: *Sinka István* (1977), *Sütő András* (1986), *Nagy László* (1992/2005), *Nagy Gáspár* (2009), *Csoóri Sándor* (2010). E személyi-

ségek, alkotásaik mind-mind a költői/írói küldetéstudat, a nemzetszolgálat lényegét példázzák: a hitet, a cselekvés értelmét, az elkötelezettséget, a felelősség- és küldetéstudatot, a nemzeti sorskérdésekkel való őszinte szembenévezést. Életművük fölé odairhatjuk a *Tanúban* 1932-ben megfogalmazott Németh László-i gondolatot: „Folyóiratom ihletője e kor igazi múzsa: a szorongó tájékozatlanság. Hajótöröttek vagyunk, akik a csillagokat nézzük s a partot keressük, abban a hitben, hogy van part s a csillagok vezetnek.” Példát adtak az őszinte nemzeti számvetésre, a nehéz sorshelyzetben is hirdették/vallották: van part, van jövő, maguk is csillaggá, tájékozódási pontokká változtak azon az úton, amelyen ellenszélben is, a kockázat vállalásával is haladniuk adatott. A magyar szellemi erőik organizátorával együtt vallották: „az írás: erkölcs”. Ezen az úton haladt Görömbei András is. Az említett esszéköteteinek témakörei – a kötetek címével összhangban – jelzik a hozzájuk társított írások eszmei töltetét, tartalmát: *A magyarságtudomány útkeresései; Létérdekű irodalomszemlélet; Azonosságtudat, nemzet, irodalom; Az önazonosság pecsétje; A harmadik út; A szétszilált nemzet; Határtalanul; A kisebbségi lét-helyzet*. Bár az írásokban – tanulmányokban, recenziókban, életművek méltatásában, alkalmi írásokban... – az irodalomtörténeté jegecesült ismeretanyag halmozódott fel, korántsem csak egy adott idő jelenségeinek értelmezése nyer hangot és kifejezést! A bennük kódolt gondolat üzenetté válik, jövőt formáló erővé, oly sugallattá, amely az elkövetkező nemzedékeknek is támpontokat nyújt a maguk életének formálásához, a nemzet felemelkedéséért megvívandó harchoz.

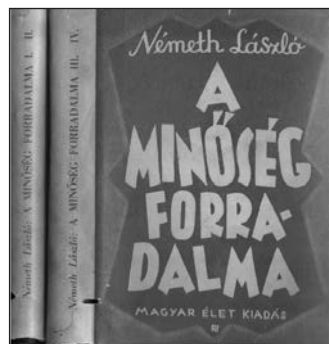
A róla írott gondolatainkat „hitelesítsük” a 60 éves professzor tiszteletére kiadott kötetben – *Cselekvő irodalom. Írások Görömbei András tiszteletére* – a könyv szerkesztői – Bertha Zoltán és Ekler Andrea – bevezető soraiban olvasottakkal, kiegészítve/kiteljesítve a róla alkotott portrét. „Vannak kivételes személyiségek, akik életet vezérlő legnemesebb eszményeiket a legigazabb emberi természetesség evidenciájával tudják hitelesíteni. Akiknek megvilágosító hatású alkotói pályája, életműve a legmagasabb szellemi minőség és a legmélyebbről fakadó erkölcsi emberség távlataiban növekszik példaadóvá. Példává és tanítássá, követhetetlenül is követésre buzdító mintává, mindenki által elérhető tisztánlátást segítő ösztönzéssé. Olyan erővé, amelynek küldetéses méltósága kényszer nélküli irányjelzéssé, útmutatássá-elhívássá lényegül sokak számára. Amelyben az értékek és igazságok sugárzó energiája úgy bilincsel le, hogy közben valójában felszabadít és felemel.” Vallotta, hogy „az irodalom olyan létigazság-feltárártékbirodalom, amelyből semmiféle erkölcsi gondolat, egyéni és közösségi sors- és gondtapasztalat, identitásjellegzetesség történelmi, társadalmi, nemzeti létprobléma és sorskérdés, önismereti jelentéstartalom nem iktatható ki erőszakosan”. Ráébresztett arra, hogy „bármilyen körülmények között is – mint mindenkinek – jogunk van szeretni embertársainkat és családunkat, népünket és nemzetünket, nyelvünket és kultúránkat, szülőföldünket és elődeinket: Istenünket, hazánkat és szabadságunkat”. Kell-e ennél szebb tanítás? Kell-e ennél értékesebb örökség?

II.

Az esszékötetekben tanulmányok sora foglalkozik a Németh László életmű vizsgálatával. Azt is mondhatnánk, hogy Görömbei András számára e kutatási téma irodalomtörténeti munkásságának origópontja, szellemi alappillére. Ezzel ő is felsorakozott a Czine Mihály által oly szemléletesen definiált Németh László-eklézsia tagjainak sorába, mely közösségben ott találjuk Grezsa Ferenc, Monostori Imre, Vekerdi László, Domokos Mátyás, Olasz Sándor, Cs. Varga István, Bertha Zoltán, Bakonyi István, Füzi László..., Erdélyben Veress Dániel, Fábíán Ernő, Nagy Pál, Kántor Lajos... és mások nevét.

Közös vállalkozásuk, személyes célkitűzésük, hogy ébren tartsák a lángot, segítsék/szolgálják a XX. század klasszikusa írói munkásságának szerves beépülését a nemzettudatba; hogy gondolkodása legyen/váljon/maradjon szellemi tájékozódásunk, nemzeti elkötelezettségünk vezérlő csillaga; közép-kelet-európaiságunk, az egymásra utaltságunk eszméltetője, a tejtévesítés felismerésének a szószólója.

A Nap Kiadó önnön hagyományát folytatva – az utóbbi két évtizedben több Németh László-művet, illetve róla szóló, öt méltató tanulmánykötetet adott ki – jelentetett meg, köztük Ekler Andrea és Petrik Béla gondozásában Görömbei András tanulmánykötetét. Az író iránt ébredt figyelem és mindvégig szoros kötődés kiindulópontjaként tétélezhetjük a Németh László 70. születésnapján megfogalmazott, e kötet bevezetőjeként közölt köszöntő sorokat: „Mit adott nekem Németh László? A legtöbbet, amit szellemi és etikai vonatkozásban ember embernek adhat: példát és ösztönzést. Példát arra, hogy századunk kibogozhatatlannak tetsző szellemi káoszában is van értelme és lehetősége a teremő küzdelemnek. Példát arra, hogy alázattal és lelkiismerettel szüntelenül átgondolva a megtett utat, olykor szomorú tapasztalatok ellenére is reménykedő hittel és töretlenül kell építenünk a jövőt. (...) Tőle tanultam, hogy csak az önmagát legszigorúbb mércével vizsgáló, önmagát megújító, műveltebbé, értékesebbé tevő ember élhet méltó életet, csak az ilyen ember vállalhatja győztes reménykedéssel a világ sántaságát, s csak az ilyen ember képes a legnagyobbra: az elképzeléseinkben és vágyainkban élő még szebb, még emberibb világ megteremtésére.” Az *Utószót* író Papp Endre, immár a lezárt életmű ismeretében összegez, mintegy feltárva az íróhoz való viszonyulása, kötődése sarokpontjait: „Görömbei András irodalomtörténeti munkásságának megkerülhetetlen részét képezi Németh László életműve: Bibliájának, legnagyobb szellemi élményének nevezte. (...) messzemenően megértette, mi több, el akarta fogadtatni az író szellemi magatartását, felmutatta értékeit, és magyarázatában képviselte is azokat. (...) Németh példájában a kulturális nemzettudat egészére kiterjeszhető, a realitások alapján álló, részegységeiben, elemeiben összefüggő, saját minőségű koherencia szellemi mintáját látja meg. S ez a

közösségi »ügy« mélyen és elszakíthatatlanul az egyéni önazonosságért való küzdelem is, személyes üdvösségkeresés. (...) a megalkuvás nélküli önvizsgálat, a »lenyűgöző őszinteség«, a nemzet sorsa iránti aggodalom és felelősség okán lát nagyon világos logikát az író gondolati rendszerében (...) Németh László gondolataiban az eszme és erkölcs lehetőségeit tartja fontosnak,”

Németh László (1947)

A könyv összeállítói két évtized – 1990–2011 – időintervallumában született Németh László-tanulmányokat gyűjtöttek csokorba. Ez is jelzi, hogy Görömbei András érdeklődése töretlen, mindvégig állandó volt, elhivatottan hirdette és tudatosította annak értékeit, társadalomformáló, a nemzeti tudatot építő módon befolyásoló, a küldetéses irodalom erejét. A tematikai/tartalmi változatosságot az életműhöz való közelítés műfaji sokfélesége teszi vonzóbbá – egy-egy jelenség vizsgálatától, valamely alkotás elmélyült elemzésén át a Németh László-irodalom/recepciókig.

A kötetbe foglalt írások elemzésének középpontjában a Németh László-életmű sarokpontjaiként tételezhető gondolatköröket találjuk, oly témákat, amelyek az ötven esztendő felölelő alkotói korszak minden szakaszában vissza-visszatérő vezérelvként/témaként/motívumként vannak jelen, melyekre már tanulmányok címei is utalnak: *A minőség forradalmára; Németh László kereszténysége; Németh László irodalomszemléletének fő vonásai; A drámáiról Németh László – felülnézetből.* Ezek az egész életműre, illetve annak egyes szegmensére jellemző felismeréseket, megállapításokat tartalmazák. Olvasásukkor elének tárul „a magyar szellemi élet organizátora” szerepére kora ifjúságától elszegődött író nemes küzdelme. „Munkásságában a pazarló bőségű elemek belső összefüggését, organikus kultúrává emelő mozgóatóját a nemzet önvédelmi ösztönének az ébresztésében, a nemzeti tudat védelmében és teremtésében ismerhetjük fel, mégpedig a minőség forradalmának a jegyében.” A trianoni döntés következtében szétesett országban „a nemzeti önvizsgálat könyörtelen őszinteségét” szorgalmazta, „a »negatív harc« helyett a »pozitív feladat« megkeresésére vállalkozott” a készülődő korában és élete során mindvégig, következetes elhatározással, hittel és cselekvéssel. „Eszménye és vezérgondolata a minőség forradalma” lett, „az értelmiségi társadalom, melyben mindenki alkotó módon, értelmiségi szinten végezné munkáját”. Kísérletező ember volt, kinek „gyakorlati javaslatai nemegyszer utópisztikusoknak bizonyultak, de legfontosabb eszméi, a minőség, erkölcs, a nemzeti sajátosságoknak megfelelő társadalmi rend – egyre időszerűbbek”. A minőség-igény egyaránt vonatkoztatható a társadalomra s annak tagjaira. Ehhez kapcsolódik az üdvösségügy, Németh László gondolatuniverzumának másik sarkalatos centruma, amely célja „az embert önmaga fölé emelő magatartás-minőség kimunkálása”, „meghatározó távlatosító és egyetemesítő vonatkozási rendszere a keresztény kultúra”, amely „biztosítani képes a személyiség és

a közösségek emelkedő minőségű életét”, az üdvösségharc sikeres megvívását. Ebben a küzdelemben az irodalomnak szánt különlegesen fontos szerepet. Irodalomszemléleti programja kialakításában Babits Mihály, Fülep Lajos és Ady Endre alkotóműhelye nyújtott ösztönző, kristályosító ösztönzést, tájékozási pontokat. Babitstól azt a törekvést, hogy „a nemzeti jelleget, sorsot és az egyetemes jelentést, európai értékeket összekapcsolja”; Füleptől: „miként lehet összeegyeztetni a művészet autonómiáját és közösségformáló szerepét”; Adytól a példát, cselekvési modellt, hisz ő „nemcsak keseregte a magyarságot, hanem alkotta is”. Ezek együttesen vezették Görömbei Andrást arra a felismerésre, miszerint „Németh László irodalomszemléletének fontos vonása a szervesség, összetettség, léttitkokat faggató mélység és európai távlatok összekapcsolásának az igénye. (...) Nem lehetett kisebb álma, minthogy a magyar irodalom olyan remekműveket teremtsen, melyekben a magyar jelleg és az európai mérték egyetemes emberi jelentéssel válik magyar műhellyé Európában.”

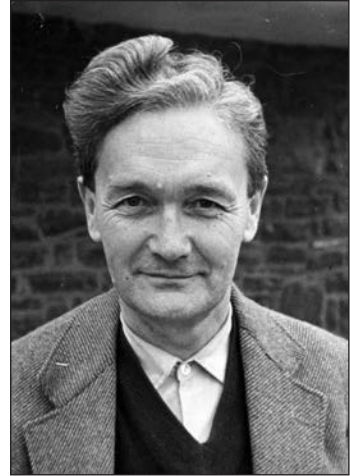
Ilyen magas rendű igénnyel fogalmazta meg dramaturgiai nézeteit is: „a színpadot is társadalomalakító erővé kívánta tenni”. E vonatkozásban is érvényes általános célkitűzéséből kiindulva, drámáiban is „az új magyar irodalom küldetését a nemzeti történelem, sors alakítására méltó és alkalmas erkölcsiség kialakításában jelölte meg”. Ennek összetevő elemei: „az emberi minőséget javítani akaró eltökéltség”, „a nemzeti küldetéstudat”. Dramaturgiai sajátosságai: „az erős gondolati jelleg, a tömör, megemelt drámai nyelv és az egyetemes távlat igénye”. Történelmi drámáiban „nem a múltidézés végett fordult régebbi korokhoz, hanem az emberi nagyság médiumait kereste ott, önmaga elvének a századok próbáját már kiállt képviselőit”. Vezérlő motívumai közt általános konfliktusként jelenítődik meg „az átlagosnál nemesebb minőség önvédelmi küzdelme az őt nem értő közeggel”; sajátos vonásként pedig „személyes üdvösségügye nyer kifejezést minden egyes darabjában, s ez elválaszthatatlan társadalmi-emberi küldetésétől, az elképzelésében élő nemesebb emberlétért való töretlen, hivatásszerű munkálkodástól”.

A Németh László életművét kutató/elemző irodalomtörténészeket sokat foglalkoztatta az a kérdés, hogy az író szemléletében miként egyeztethető össze „az irodalmi műesztétikai autonómiája és életalakító, világnézet-formáló szerepe”. Görömbei András rávilágít arra, hogy az író „a művet magát helyezte vizsgálódásai középpontjába és szigorúan esztétikai kritériumok szerint ítélte (...) a leghatározottabban elítélte az olyan művet, amelyikből kilógott az eszme (...) de éppúgy tévútnak minősítette a másik végletet is, amely a tiszta művészet elvének az abszolutizálásával kipárol az irodalomból minden »idegen elemet«”. Németh László irodalmi munkássága a példa rá, ami kutatóját az alábbi következtetésre vezette: „Az életanyag és a belőle kifejlő művészi eszme harmóniáját éppen a művészet autonómiája követeli meg. Éppen ahhoz kell az író egyénisége, tehetsége, műveltsége, ihlete, hogy korának és az emberlétnek eszméletű, életalakító kritikai megítélése is az autonóm műalkotás természetes része legyen.”

Az általános következtetéseket tartalmazó tanulmányok, esszék mellett olyan elemző írások olvashatók, amelyek – egy-egy kötet vagy alkotás – konkrét megjelenítésére, értő vizsgálatára adnak példát: modellértékű nemzeti minőség. *Németh László: Sorskérdések; Egy magatartás buktatói; Németh László: Gyász; Az Iszony és az önismeret;*

Németh László két Galileije; A drámáiról Németh László dilemmái; Az igazságszeretet drámáiról; Németh László élete levelekben. Az életpálya minden szakaszában különös figyelmet fordított a magyar sorskérdések alakulására, cselekvően, művei által konkrétan kívánt hozzájárulni azok megoldásához/megválaszolásához. „...sorskérdéseinkkel foglalkozó írásainak az volt a lényegük – állapítja meg Görömbei András –, hogy a magyar irodalomnak, történetírásnak, nevelésnek, politikának, gazdaságnak a magyar érdekek képviselőjén keresztül kell az emberiség értékeihez a maga külön színével hozzájárulnia.” Az e tárgy körbe sorolható írásai váltották ki a legtöbb vitát kortársai körében. Akkor is vállalta a küzdelmet, amikor eszméi kemény ellenállásra találtak, ellenséges reakciókat váltotta ki, eladdig, hogy kútmergézőnek nevezték, őt, aki minden szavával, minden sorával, minden művével nemzete javát szolgálta, „a magyar irodalom számára olyan szellemi közeget akart teremteni, amelyik a maga színvonalával segíti a nemzet minőségi érdekeinek esztétikai kifejezését”. Cselekvésre buzdított: „a tragikus magyar sorsot pozitív feladattá, más nemzetek számára is példaadó küldetésévé akarta változtatni”. Evégett sürgette a dunai népek összefogását, „realizálhatónak hitte a tejetstvérség küldetésévé formált gondolatát”.

Gondolatai sokszor úgy tűntek, hogy irreálisak. A műveit elemző Görömbei András joggal állapítja meg: „az eszmény akkor is érték, ösztönző, ha pillanatnyilag megvalósíthatatlan. (...) írásainak éppen az utópisztikus vagy inkább értelmiségi karakter ad ma is létfontosságú időszerűséget”. E kötetben a *Gyász* című regényének elemzése révén tekinthetünk be Németh László regényvilágába, alkotóműhelyébe. Alapkonfliktusa – mint annyi más, későbbi alkotásé – „a nemes minőségű személyiség és a hozzá, méltatlan környezet tragikus ütközése”, ütköztetése. Benne „azáltal teremtette meg a lélektani regény új változatát, hogy lélekrajz, társadalomrajz és mítosz egységét hozta létre”. Ez nyer, más dimenzióban, kifejezést az *Iszony* című regényben is, amely „az egyéni és közösségi önismeret modellértékű létfilozófiai érvényű regénye”. A soraiba kódolt írói szándék és üzenet: „a személyiség autonómiáját nem lehet sem föladni, sem mások rovására megvalósítani (...) az ember felelős a sorsáért, felelős az emberi lehetőségek kibontakoztatásáért. (...) Az *Iszony* nemcsak az egyéni, hanem a nemzeti önismeretnek is alapműve.” Az egyén és az őt körülvevő világ, a személyiség és a hatalom közötti mély, áthidalhatatlan szakadék a kifejezője a *Galilei* című színpadi mű, amely tömören fogalmazva: „az igazságért hozott áldozat drámája”. A múltbeli események, személyiségek megidézése nem öncélú írói szándék. Objektivitásigényének köszönhetően, „a történelmi párhuzam révén vált egy-egy történelmi drámája éles jelenkori érvényű korítéletté”. Németh László drámáira, amint életműve egészére is ráillenek VII. Gergely pápa szavai: „Szerettem az igazságot gyűlöltem a méltatlanságot”. Ha kellett, kényszerűségből, maga is vállalta a száműzetést, az elszigetelést, a

Németh László Sajkódon (1956)

fordítás gályarabságát. Németh László „önvallomásos alkotó” volt, mely sokirányú, gazdag levelezéséből is kitűnik: „...közvetlenebbül szólnak az alkotó művészi és emberi gondjairól, problémáiról, szándékairól”, ugyanakkor „egy sokoldalú, sokágú és grandiózus küzdelmű alkotói pálya bensőséges dokumentumai”, bőséges információanyag az életművet kutatók számára.

Görömbei András mindig fokozott figyelemmel követte pályatársai – a Czine Mihály megálmodta „Németh László-eklézsia” – tagjainak köteteit, tanulmányait, amelyekben értő és mély elemzését adják az életműnek vagy valamely szegmensének, tisztázó jelleggel és igénnyel verik vissza, hiteltelenítik az őt támadók torzító, ellenséges megnyilvánulásait, vélekedéseit. Szükség volt erre az író életében épp úgy, mint halálát követően is! „A magyar szellemi élet alig jövátéhető csonkulása származott abból, hogy egyik legnagyobb formátumú egyéniségét fantomizálta a politikai ördögűzés kényszerében. – Németh Lászlót kiiktatni a magyar kultúrából sohasem lehetett” – állapítja meg a tanulmány írója. Személyisége és életműve védelmében a magyar szellemi élet legjobbjai szálltak sikra. Köztük volt Grezsa Ferenc, kinek a Németh László *Tanú-korszaka* című kötete igazolja, hogy mily „lenyűgöző tájékozottságról, alapos filológiai felkészültségről tanúskodik”. „...munkájának nemcsak a teljességre irányuló szemlélet az újdonságértéke, hanem a szakszerű tisztázás, az új megvilágítás is.” Ehhez hasonló elismerő szavakkal illeti Monostori Imre kötetét, amely Németh László esszéírásának gondolati alapértékeit vizsgálja, értelmezi „minőségelvű nemzeti törekvés”-nek félreértésekre, félremagyarázásra alkalmat adó kitételeit, „körültekintő és gazdag ismereteken alapuló elemzése megtisztítja a sokszor elátkozott Németh László-i fogalmakat az ellenfelei által rájuk rakott hordalékoktól”, köztük a leghírhedtebbtől, az antiszemizmus vádjától. Ugyanő mérte fel és közölte a Németh László-recepció tanulságait, „hatalmas gyűjteményt jelentetett meg a Németh Lászlóról szóló írásokból”, melyekben „a bensőségesen értő és elismerő visszhang” mellett a szabadon áramló rágalalmazásig terjed a skála. De mit is várhatott volna az az író, aki „az irodalmat tekintette a magyarság legfontosabb kifejezőjének”, aki úgy látta, hogy „a magyarul szóló irodalom jelentős része nem a magyar sors kifejezője, nem a magyar sorsból építkezik, nem a magyarság boldogulását keresi”, azoktól, akik szemében „Németh László magyarság-féltése sokak szemében mindmáig jövátéhetetlen bűnnek” minősül. Könyve tanúságot tesz arról, hogy „Németh László életműve ma is eleven értéke kultúránknak, naponta szembesülnünk kell és érdemes vele. (...) Életünket minősíti az, hogy hogyan közeledünk ehhez a kivételes nemzeti kincsünkhöz.” Görömbei András elismerő szavakkal ír Czine Mihály Németh László-könyvéről, melyben hitet tesz arról, hogy az életműből „az életszeretet, az erkölcsi-szemleli igényesség éthosza és a nemzet fölemelésének töretlen szándéka szól”.

Németh László írásaival volt jelen korának társadalmi, szellemi küzdelmében, politikai/közéleti harcaiban. E tekintetben adott két jeles esemény, amelyen/amikor, kilépve szerepéből, megszólalt, szavának hatalmas visszhangja támadt. Az egyik az 1943-as balatonszárszói találkozó. Előadásában, a nemzet háború utáni sorsáért való aggodás okán, a szellem embereihez szólt, arra szólított, hogy a háborút követő új kor „valóban a magyarság felszabadulása legyen”. Hitet tett továbbá az értelmiség hivatása

mellett, a jövő szempontjából pedig a harmadik út létrejöttéért szállt síkra. Újabb alkalmat kínáltak számára az 1956-os forradalom forró napjai. Az ekkor írt *Emelkedő nemzet, Pártok és egység, Nemzet és író, A magyar forradalom „Németh László életművének újabb szárszói magaslatára”*. A történelem nem adott lehetőséget arra, hogy gondolatai kellő hatással legyenek a forradalmi napok alakulására, az igazabb jövő reményében született írások értékét/jelentőségét nem koptatta meg az idő.

Görömbei András következtetése: „Hatalmas tudásának és érzékenységének minden körülmények között a legjobb megoldást kereső példája azonban ma is eleven ösztönző erő lehetne a nyitott gondolkodásra, a nemzeti és egyetemes emberi felelősségre.”

A kötet gondolati összegzéseként értékelhetjük a kötet záró tanulmányát – Németh László élő öröksége – amelyben Görömbei András az előbbiekből kiszűrve, azok lényegét újraidézve szól arról, hogy mit is jelent/jelenthet számunkra Németh László. Értékítélete expozíciójaként az író szavaira emlékeztet: „Egy költő műve azzal, hogy itt hagyta, nem kész. Nemzete szellemében kell elkészülnie.” Hozzá társítja a maga kérdését: „...hogyan készül, hogyan formálódik bennünk az ő öröksége?” Hogyan is formálódhatna egy olyan szellemi közegben, amelyben/amikor „az újabb időszak irodalomszemlélete, szellemi közállapota nem kedvezett az ilyen közösségi küldetésű és felelősségű életműveknek, az új elméleti teóriák sokasága érvel emellett, hogy az irodalom legyen csak irodalom, nyelvi fenomén, autonóm nyelvi világ és semmi más.” Görömbei András az ellenpólus véleményének ad hangot, amikor kijelenti: „Németh László tanulmányírói és szépirodalmi életműve egyaránt kiállta az idők próbáját. (...) Irodalomtörténészek tanárok és más értelmiségiek sokasága merít erőt és eszmét ma is Németh László erkölcsöt és szellemet, művészetet és életet a minőség igényével összekapcsoló életművéből. (...) Életműve nem vált kövületté, ma is megkerülhetetlen a véleménye és értékörzöen újító művészi látásmódja egyaránt.” Példák sorával igazolja azt, miszerint írók, költők hosszú sora lépett az általa kijelölt útra: a nemzet elkötelezett szolgálatra, írásaik magukon hordozzák a Németh László-i szemlélet jegyeit, „közvetlenül is vállalják a Németh László-i örökség alkotó továbbvitelét”.

Szólnunk kell arról is, hogy Görömbei András – a Petőfi megálmodta sors kegyelmi ajándékának köszönhetően – mily sokat tett a Németh László-kultusz ápolásáért: a katedrán, emlékünnepek szervezésével, az azokon elhangzott előadásaival, kiadványok szerkesztésével. Ez utóbbiak közé tartozik a *Németh László irodalomszemlélete* (1999) és *A prózáiról Németh László* (2005), amelyek kutatók sorát „aktiválták”, sorakoztatták fel a jó ügy szolgálatára, sok értékes tanulmányokkal gazdagítva a Németh László-irodalmat.

KARÁDI ZSOLT

In memoriam Görömbei András

Görömbei András 2020 februárjában lett volna hetvenöt esztendő. Az én nemzedékem számára, akiknek megadatott az a hosszúra nyúlt „kegyelmi pillanat”, amelyben tanítványai lehettünk, örök fiatal marad. Még akkor is, ha láttuk, hogyan roskasztják meg az évek, hogyan környékezik betegségek, s tapasztaltuk azt is, miként válik az általa képviselt irodalomeszmény sokak szemében túlhaladottá.

Görömbei András nekem azonban nem csak tanárom volt. Nem csak irodalomtörténész, nem csak egyetemi oktató és akadémikus. Nem; több volt mindezeknél. Példakép, gondolkodói minta, csalhatatlan értékörző és értékeremtő. Papp Endre írja új könyvében: „Konzervatív, visszafogott megjelenése, udvarias viselkedése, személyiségének közvetlensége, elegáns humora, ugyanakkor tartózkodó szemérmessége, szerénysége a legkifinomultabb etikettek próbáját is kiállta volna.” Több évtized távolából is a mindig öltönyben mutatkozó, a legfiatalabb és még zöldfülű hallgatóval is a legnagyobb tisztelettel beszélő, ugyanakkor baráti társaságban jókedvűen adomázgató, bántó tréfálkozásba ellenben sohasem keveredő férfi jelenik meg bennem, ha rá gondolok. Mostanában gyakran megesik, hiszen máig hihetetlen, hogy nincs közöttünk. Legalábbis fizikailag nincs. Mert szellemi síkon mindig itt van. Hallom a hangját, látom mosolyát, érzem erős, határozott kézfogását. Abban, hogy életem nagy részében irodalommal foglalkoztam, az ő szerepe elvitathatatlan.

Egyetemistaként elementáris hatást gyakorolt ránk, illetve rám. A vele való találkozás örökre eldöntötte, hogyan tovább. Az ő óráinak *üvegharangja* alatt mi sem volt természetesebb annál, hogy az élet és irodalom kettőssége voltaképpen egy. Hogy nincs más, mint az irodalomban való létezés. Nincs fontosabb az írói művek értelmezésénél; nincs irodalmon kívüli lét. Oktatóként nem oktrojálta ránk a véleményét, nem az ő meglátása volt az egyedül helyes. Szabadságot adott és felszabadított. Igényességre nevelt, odaadásra, állandó értelmiségi készenlétre. Jobban mondva nem akart direkt módon nevelni, inkább felkészültségével, hihetetlen olvasottságával hatott. Nem tett mást, mint beszélt az irodalom számára legjelentősebb alakjairól. Németh Lászlóról, Sütő Andrásról, Csoóri Sándorról, Nagy Gáspárról. Szavainak zengő értelme úgy hatolt a fiatal szívekbe, hogy onnan soha ki nem téphető már. Szelíden szólt, elkötelezetten, küldetésesen. Nagy Lászlót, Sütő Andrást, Németh Lászlót általa ismertem meg, nagyságuk az ő optikáján keresztül fénylett fel.

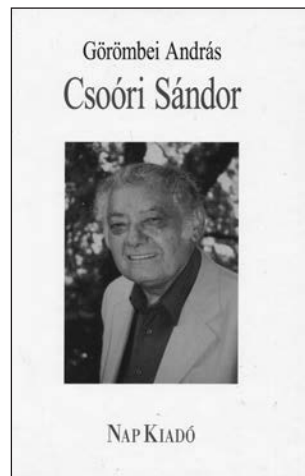
Maga is minőség-ember volt. Olyan egyetemi előadó, aki nem átallja Kassáktól évente újraolvasni az *Egy ember életét* ahhoz, hogy hallgatóinak élményszerűbb szemi-

náriumot tartson. Diákjaiban sohasem a gyorsan letudható feladatot, hanem a befogadó lelket látta. És a tehetőséget. Akiben irodalmi affinitást érzett, azt maximálisan támogatta. Segítette abban, hogy kihozza magából, ami benne van. A *Hitel* szerkesztőjeként nem egy későbbi kritikus, költő, író pályáját indította el úgy, hogy publikációs lehetőséget biztosított nekik a lapban. (S lehetett-e vonzóbb egy ifjú tollforgató számára annál, ha mondjuk Csoóri Sándorral, Ágh Istvánval vagy Tornai Józseffel szerepelt egy lapszámban? Aligha.)

Görömbei András kivételes tanár, maximalista kutató és mértékadó személyiség volt. A hetvenes évek második felében, amikor növendéke lehettem, még alig érte el a krisztusi kort, ám hatása már akkor megbabonázónak bizonyult. Egyéniségének tisztasága, szemléletének tágassága, s nem utolsó sorban írásainak magával ragadó szépsége, nyelvének olvasmányos változatossága követendő modellé tette. Ő hívta fel a figyelmet az erdélyi és csehszlovákiai, s az egykori jugoszláviai magyar irodalomra. Tőle hallottam először Sinka Istvánról, Kós Károlyról, Reményik Sándorról, Kuncz Aladárról, Szilágyi Domokosról, Farkas Árpádról, Hervay Gizelláról, Székely Jánosról, illetve Fábry Zoltánról, Duba Gyuláról, Herczeg Jánosról, Domokos Istvánról is.

Akkoriban még kevés tanulmányt olvastam tőle. Könyveinek többsége 1980 után jelent meg: *A csehszlovákiai magyar irodalom 1945–1980* (1982), „*Ki viszi át...?*” (1986), *Sütő András* (1986, 2007), *Nagy László költészete* (1992, 2005), *Napjaink kisebbségi magyar irodalma* (1993), *Kérdések és válaszok* (1996), *A szavak értelme* (1996), *Létértelmezések* (1999), *Irodalom és nemzeti önismeret* (2003), *Csoóri Sándor* (2003, 2010), *Nagy Gáspár* (2004, 2010), *Sors és alkalom* (2008), *Azonosság, nemzet, irodalom* (2008), *Irodalom, nemzet, harmadik út* (2012). Ekkor már tanárként fordultam kötetéhez, amelyekben a magasrendű irodalomtörténeti pontosság, a megérett kritika és a magyarságért, a magyar kultúráért, a magyar irodalomért felelősséget érző, európai látókörű tudós esszéisztikusan olvasmányos nyelven megírt tanulmányait forgathattam. Hallgatóimnak ma is az ő – a *Tiszatáj* Diákmellékleteként megjelent – Ady-portréját adom kötelező szakirodalom gyanánt.

Görömbei András maga is „nemzet-ragasztó” volt. Az irodalmat sorskérdések hordozójának, kifejezőjének látta és láttatta. Munkáit valahányszor kézbe veszem, eszembe jutnak a Nyíregyházán, 2007. április 3-án, a Nagy Gáspár halála után pontosan három hónappal tartott emlékkonferencián, a költő *Sárfelirat* című kötet kapcsán megrendülten előadott szavai. „Meggyőződése volt – mondta korán halt barátjáról – hogy az irodalom egzisztenciális jelentőségű eszköze az emberlétnek. Költészete és esszéíró művészete egyaránt

azt tanúsítja, hogy a tisztesség ma is emberi lehetőségünk akkor is, ha cselekvő módon részt veszünk a történelemben. Műveivel és emberi magatartásával a magyarság történelmi tudatát, nemzeti önismeretét próbálta megtisztítani, a nemzet létérdekeihez felnöveszteni.”

Ez év februárjában lett volna hetvenöt éves. Hét esztendeje halott. Lelkemben élő fiatal alakjára rákoprozódódnak temetésének pillanatképei. Bár ismerem Arany János Széchenyi-ódáját, amely szerint „Nem hal meg az, ki milliókra költi / Dús élte kincsét, ámbár napja múlt; / Hanem leráztván, ami benne földi, / Egy éltető eszmévé finomul”, mégis hiányzik. Hiányzik a biztos pont, az erkölcsi-tudományos origó, amelyhez lehetett igazodni. De megmaradt az az esztétikai-világképi útmutatás, amelyet az *Irodalom és nemzeti önismeret* című esszéjében fogalmazott meg: „Az irodalom ismereti-önismereti funkciójának megértését Heidegger művészetfilozófiájának alap gondolata is segíti. Eszerint a műalkotás maga módján feltárja a létező addig elrejtett létét. »A műalkotásban a létező igazsága lép működésbe. A művészet az igazság működésbe-lépése.« Az igazság »a létező el-nem-rejtettségét jelenti«. Irodalmunk egyik fő vonulata ilyen értelemben is a nemzeti önismeret semmi mással nem helyettesíthető megnyilatkozása, a nemzeti lét rejtett, de létező tartományainak föltárása, fényre hozása.”

MARIK SÁNDOR

Az önvezető autó már nem a sci-fi világa

Beszélgetés Bódi Antal mérnök-fizikussal,
infokommunikációs szakemberrel

Bódi Antalt sokan az internethálózat egyik megalapozójaként ismertük meg Nyíregyházán. Az 1990-es években a Tanárképző Főiskola informatikai rendszereinek kiépítésekor a számítóközpont-vezetője volt. A Szab-I-Net létrehozójaként Magyarországon elsőként teremtett kábeltelevízióra alapozott szélessávú internetszolgáltatást, amit üzemeltetett és fejlesztett is. Miután a UPC, Európa legnagyobb kábeltévé-szolgáltatója felvásárolta a nyíregyházi vállalkozást, a nemzetközi cég egyik vezető munkatársa lett. 2002-től már a kormányzati internetes tartalomszolgáltatás kialakításában vett részt, stratégiai igazgatóként a www.magyarorszag.hu megalapozását, fejlesztését irányította, közreműködött az *Ügyfélkapu* elindításában is. Később olyan jelentős kormányzati informatikai-biztonsági projektekkel foglalkozott, mint az elektronikus személyazonosító igazolvány létrehozása, illetve a központi elektronikus önkormányzati ügyiratkezelés kidolgozása. 2016-tól a Közlekedéstudományi Intézetben az Intelligens Közlekedési Rendszerek (ITS) Tanúsító Iroda vezetője, főként az európai közlekedési rendszerek kölcsönös és biztonságos átjárhatóságának egyes kérdéseivel és minőségtanúsítással foglalkozik. Az ötvenhat éves mérnök-fizikussal, infokommunikációs szakemberrel az internetbiztonságról, az adatvezérlés fejlődési lehetőségeiről beszélgettünk.

– Ősszel Kínában járt (még a koronavírus észlelése előtt...), a 14. ITS Kína Konferencia meghívott előadójaként az „adatvezérelt ökoszisztémáról” fejtette ki gondolatait Csingtao/Quingdao városában. Mit lehet tudni a rövid hír háttéréről, a meghívó félről, s arról, hogyan választották egyetlen magyar előadónak éppen önt?

– Csingtao (nyugatias átírásban Quingdao) nyolc és fél milliós város a Sárga-tenger partján. Iparváros, tudományos centrum tucatnyi nagy egyetemmel (köztük nem egy 40–50 ezer hallgatóval), jelentős kikötővel és egyben haditengerészeti központtal.

Nem véletlen, hogy ebben a régióban a világon az egyik legfejlettebb a közlekedés, az információtechnológia, az információbiztonsági iparág. Ezek és a rájuk épülő komplex városirányítási központ miatt is választhatták kongresszusi helyszínnek a várost. Az ITS China Association volt a meghívóm, amely az intelligens közlekedéssel foglalkozó legnagyobb nemzetközi szervezet Kínában működő tagja. Napjainkban hatalmas kihívásokkal kell megküzdenünk az adatok világában – ez alapvető szempont az intelligens közlekedésben is: a résztvevők egyértelmű és megbízható azonosítását, azaz az erre épülő rendszerek biztonságos és hiteles működését kell megvalósítanunk. Én magam is már évtizedek óta foglalkozom az internettel, annak biztonsági kérdéseivel, az utóbbi négy évben éppen az ITS területén. Az általam képviselt ITS Ökoszisztéma fejlesztési elképzelés EU-szempontú megközelítése keltette fel elsősorban a kínai szervezők érdeklődést, amely jól illeszthető a nemzetközi fejlesztésekhez.

– *Hogyan fogadták az előadását?*

– Kedvező volt a visszhangja, már a helyszínen meghívást kaptam több ideai konferenciára mind a kínai, mind az amerikai kollégák részéről. Ha a világvjárvány nem szól közbe, most bizonyára az együttműködési részletek kialakításánál tartanánk, valahol Kínában vagy az Egyesült Államokban.

– *Az „adatvezérelt ökoszisztéma” jól hangzó kifejezés, de mi a jelentéstartalma?*

– Ezt valóban fontos tisztázni, mert a megnevezés félreértésre adhat okot a szaknyelvi környezettől függően. Az ökológián nagyjából százötven éve az élőlények és a környezet kapcsolatát vizsgáló tudományt értjük, ökoszisztémán pedig az ökológiai jelenségek értelmezése, vizsgálata során létrehozott rendszermodellt. És itt jön a képbe az infokommunikáció, amely rövid időn belül teljesen átalakítja ember és környezet viszonyát, új értelmet nyer így az ökoszisztéma kifejezés is. A széles körben ismert okostévé, okostelefon példája mutatja, hogy egyre több feladatot bízhat az ember okos (a már elterjedt angol kifejezéssel: *smart*) eszközökre, amelyek egyben tekinthetők adatvezérelt rendszereknek, tehát emberi közreműködés nélkül is teljesítenek bizonyos feladatokat. E téren robbanásszerű fejlődés előtt állunk.

– *Mit jelent ez a gyakorlatban? Sokan az önvezető autókkal azonosítják a várható fejlődést...*

– Igen, mert laikus szemmel valóban az tűnhet a leglátványosabbnak. Aki azonban az adatvezérelt ökoszisztémával foglalkozik, ma már a mester-séges intelligencia térnyerésére, a virtuális valóság megismerésére, az egészségügyet, a pénzügyi világot alapvetően meghatározó hazai és nemzetközi megoldásokra is figyelnie kell. Gondoljunk csak a bankszektort érintő, az év elején bevezetett

Ez már valóság... Vezetőfülke nélküli önvezető kamion egy svéd kikötőben

változásra: március óta a nap 24 órájában másodpercek alatt teljesülnek a tízmillió forint alatti átutalási megbízások. Vagy arra, hogy egy klinikai specialista orvos saját munkahelyéről akár több száz kilométer távolságban lévő beteget operálhat számítógépek és hálózatok közbeiktatásával. Hasonló fejlemények közvetve ugyan, mégis alapvetően befolyásolhatják az emberek mindennapjait. Összességében ezt a környezetet nevezzük adatvezérelt ökoszisztémának, amely lényegében intelligens eszközökre, hálózatokra és az emberek egymás közötti kommunikációjára épül.

– *Mostanában sokszor hangzik el egy varázsszó: 5G. Ez mit jelent és miért fontos?*

– Az 5G az Ötödik Generációs Mobil Hálózat rövidítése, egy újabb vezeték nélküli átviteli technológiát jelent. Neve is mutatja, már voltak előzményei, hosszabb fejlődés testesül meg benne. Ha belegondolunk, hogy elődje, a most működő 4G is sok tekintetben megváltoztatta az életünket, az 5G ehhez képest is korszakos változásokat tesz lehetővé. Az Ötödik Generáció minden eddiginél akár tízszer gyorsabb (!) adatátviteli sebességet produkál majd alacsonyabb válaszidő mellett. Továbbá műszaki paramétereinek eredményeképpen sokkal kevésbé terheli majd az akkumulátort, mint a maiak, tehát hosszabb lesz az üzemidő. A másik kedvező fejlemény, hogy az 5G révén óriási állományok – például nagy felbontású videók is – a legjobb minőségben továbbíthatók lesznek másodpercek alatt. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy megreformálhatja a virtuális és a kiterjesztett valóságot, valamint a komplett játék- és szórakoztatóipart. De, ami talán ezeknél is fontosabb: létfontosságú lehet az önvezető járművek elterjedésénél, és hatalmas fejlődést tesz lehetővé a felhőalapú szoftverek használata során. Az 5G további előnye, hogy egy időben nagyon sok felhasználó lesz képes használni egy helyen.

– *Mi szükséges az 5G elterjedéséhez, miért nem lehet bevezetni hamarabb, ha a szakemberek mindent tudnak róla?*

– Az új adatátviteli technológia elődjeinél magasabb frekvencián működik, a korábbiaknál sűrűbb adóhálózatot igényel, a régi hálózatok többsége nem felel majd

Az 1G-től 5G-ig

Az 1G-t, a mobiltelefonokat összekötő legelső hálózatot az e területen mindig élen járó skandináv országokban 1981-ben vezették be.

A 2G, amely az analóg helyett már digitális rádiójelekkel működött, így frekvenciasávonként sokkal több embert szolgált ki, 1991-ben terjedt el az északi országokban. A digitális adatátvitelnek köszönhetően olyan funkciókat tett elérhetővé, mint a szöveges (SMS) vagy multimédiás (MMS) üzenetek küldése.

A 3G már általánossá tette a 300–400 kbit/s sebességű mobilnetezést.

A 4 G, a több száz Mbit/s sebességű hálózatot hozta el a 2010-es évek fordulója környékén azt, hogy gond nélkül tévézünk, töltünk le zenét és videókat, vagy épp videokonferenciát folytassunk üzleti partnereinkkel telefonon.

Az 5G-t, az ötödik nagy mobilhálózati generációt felhasználóként azért nehezebb értelmezni a sokkal gyorsabb internetezésen (a 4G átlagos 100 Mbit/s-éhez képest akár több mint 1 Gbit/s sebességgel) és a kommunikáció válaszidejének csökkenésén (50 ms helyett 1–4 ms) túl, mert azok az eszközök, amelyek valóban ki tudják használni a rendszer adta lehetőségeket, még részben fejlesztés alatt állnak.

meg az új elvárásoknak. Tehát, egy teljesen új rendszer kiépítésére van szükség, ami nagyon pénzigényes és hosszabb idő kell hozzá. Ráadásul, nem minden 4G-s eszköz lehet majd automatikusan használni, így nemcsak az adóhálózat fejlesztése a feladat, hanem az 5G-támogatású eszközök kifejlesztése, előállítás és elterjesztése is.

– *Úgy hírlík, hogy az említett sűrűbb adóhálózat akár 200–300 méterenként jelenthet egy-egy antennát. Holott sokan már a jelenlegi, sokkal ritkább (bár sokkal nagyobb) tornyokat is veszélyesnek tartják. Valóságos-e a veszély?*

– A Magyar Közút adatai szerint a hazai úthálózat hossza meghaladja a kétszáz-ezer kilométert, minden négyzetkilométer területre átlagosan két kilométer közút jut. A teljes lefedéshez kétszáz méterenként kellene egy-egy antennának lennie, ami kb. egymillió antennát jelent, plusz az ezeket összekapcsoló optikai hálózatot. Továbbá a sok-sok aktív eszközhöz megfelelő áramellátás is kell. Ezzel egy új nemzeti infrastruktúra jöhet létre, ami költséghatékony, gyors és biztonságos megoldás, mi több, az 5G hálózat kialakítását fel lehetne gyorsítani. Ami a veszélyeket illeti: a vita már az 1G-től kezdve mindig fellángolt, de valódi ártalom soha nem bizonyosodott be. Nincs bizonyíték arra, hogy az 5G-s mobilhálózatok bármilyen veszélyt jelentenének akár az emberekre, akár a természetre. Ezt egy független tudományos szervezet, az ICNIRP legújabb vizsgálata alapján állíthatjuk. A nemzetközi ellenőrzőszerv szakemberei hét éven át kutatták az 5G egészségre gyakorolt hatásait, de semmi olyat nem találtak, amely aggodalomra adhatna okot. A szakemberek leszögezték: az 5G biztonságos, és a gyermekekre nézve sem jelent semmilyen veszélyt. A kutatási részletek nagyon jól dokumentáltak és az érdeklődők számára hozzáférhetők.

– *Megéri az 5G szolgáltatás kialakítása a szükséges hatalmas befektetést?*

– A válasz csak „igen” lehet, hiszen a mai felhasználók számára is nagyon komoly minőségi javulást ígér. A további lehetőségek közül sok hasznos projekt és várakozás feltételezi az 5G-t: például a már említett okos járművek, és sokkal intenzívebben terjedhetnek el a különféle okosépület-, okosintézmény- és akár az okosváros-projektek. Nagy jelentősége lehet a globális távmunka elterjedésében is. Általánosságban elmondható, hogy az 5G mielőbbi kialakítása elengedhetetlen a gazdaság versenyképességéhez, az I4.0 (Ipar 4.0) kialakulásához, a robotika

... ez pedig a jövő. Személyautó önvezető módban

fejlődéséhez, ugyanakkor az emberek életminősége is javulhat általa. Végül még egy, eddig nem említett tény, ami miatt elkerülhetetlen a technológia lényeges fejlesztése: a jelenlegi bővülő felhasználói igényeket figyelembe véve néhány éven belül elfogynak a mostani szabad kapacitások, s erre is készülni kell. Az infokommunikáció fejlődése az egész világot alapjaiban változtatta meg az elmúlt 30 évben. A következő években várható 5G fejlesztések eredményeként ezek nagyságrendekkel jelentősebbek lesznek.

– *Ki fedezi a költségeket?*

– A kormányoknak és a versenyszférának olyan üzleti modellt kell találnia, amely lehetővé teszi a rendszer teljes körű elterjesztését. Fontos megjegyezni, hogy a lakossági lefedés e téren messze nem elégséges meghatározó mutató. Például az önvezető autózás, az I4.0, a precíziós mezőgazdasági alkalmazások sokkal inkább igénylik a teljes területi, illetve alapjaiban a teljes úthálózat (közel kétszázezer kilométer...) „lyukak” nélküli lefedését. Ehhez lényegében 100 százalékos lakossági és közel 100 százalékos területi lefedésre lesz szükség – természetesen a lakatlan, megműveletlen területek kivételével. Mindezt sűrűn elhelyezkedő bázisállomás rendszerrel, azaz sok kisméretű antennával lehet elérni, ami a teljes úthálózat optikai „követését” is igényli. Persze, az új állomások, antennák mérete eltörpül a jelenleg használt tornyokétól, de ezeknek is szükségük lesz az optikai kapcsolaton kívül az említett áramellátásra is. Ebből következik, hogy célszerű lesz a meglévő áramhálózatokat is bevonni ezen új komplex infrastruktúra kialakításába.

– *Többször elhangzott már beszélgetésünk során az állam, a kormányzat szerepe. Jó lehet úgy dolgozni, ha – legalább közvetve – érzi a legfelsőbb szint támogatását, hiszen sorra jelennek meg törvények, jogszabályok: elkészült a Mesterséges Intelligencia Stratégia, a Szupergyors Internet Program, a Digitális Jólét Program, készül a Nemzeti Digitalizációs Stratégia... és más kedvező fejlemények is vannak, mint például az okos város jövőképe. Ezek befolyásolják az ön munkáját?*

– Közvetve mindenképpen. Magyarország teljesítménye nemzetközi összehasonlításban a digitális szféra több területén kiemelkedő. Az elmúlt 25–30 éves szakmai munkánk eredményeként ma már szinte minden háztartásban elérhető valamilyen internetkapcsolat, a szélessávú lefedettség és az internethasználat alapján az Európai Unió éllovasai közé tartozunk. Persze, van még feladat: a digitális technológiák integráltsága gyorsabb ütemet kíván – ezen a területen dolgozom én is jelenleg –, és még több jó szakember kellene. Hozzáértő mérnökök, programozók lennének ugyan, de sokan elmennek külföldre. Pedig itthon is komoly kihívások, szép feladatok adódnak. Ami a kormányzat konkrét szerepét illeti: valóban megnyugtató, hogy a létrejött szakminisztérium, az ITM élén a témát jól ismerő akadémikus-miniszter áll, és meglátásom szerint jó törvényeket, programokat készítenek elő. Én a szakmai háttérben dolgozom, de az mindenképpen segít, hogy az új jogszabályokkal nem hadakozni kell, hanem támogatják a munkámat. Palkovics miniszter úrral személyesen csak néhányszor találkoztam, nézeteink az innováció vonatkozásában hasonlóak, az is előfordult, hogy eredményesen sikerült őt meggyőzni egy résztémában. Elsősorban az a nagy kérdés számomra, hogy miként visszük át a mai világunkat a jövőbeli világba, továbbá hogyan fog a két világ együttműködni egy időben és egy térben.

– *Térjünk még vissza az „önvezető” járművek várható elterjedésére, amelyeket a hozzáértő szakemberek inkább autonóm járművek kifejezéssel illetnek. Van érdemi különbség köztük?*

– A teljesen önvezető, autonóm járművek, amelyekben már sem kormánykerék, sem pedálok nem lesznek, még messze vannak. Azonban, azok a járművek, amelyek nagyon fejlett fedélzeti – vezetést támogató – rendszerekkel rendelkeznek, már valóban itt vannak „a kertek alatt”. Budapest és Magyarország az ilyen jellegű fejlesztésekben nemzetközi szinten élenjáró szerepet tölt be. Több multinacionális vállalat

szakemberei is dolgoznak itt, és a jövőben a „Zala Zone” járműipari tesztpálya révén akár a világ egyik meghatározó fejlesztési bázisa lehetünk.

– *Mit tapasztal: az emberek elhiszik, hogy a belátható jövőben valóság lesz a közutakon az „önvezető autó”, vagy még mindig a sci-fi világának tartják?*

– A kép nagyon vegyes. A fiatal, úgynevezett alfa generáció, amely a számítógépek világában szocializálódott és már általános iskolás korban tud egyszerűbb robotokat építeni és működtetni, alig várja, sőt sürgetné is ezt. A legidősebb korosztály pedig azt reméli, hogy újra használhat járművet – immár jogosítvány nélkül. Azonban nagyon fontos, hogy felkészüljünk az önvezető rendszerekkel szemben tapasztalható bizalmatlanság eloszlására is, amely kétségtelenül jelen van a társadalomban, leginkább a középkorúak körében. Leegyszerűsítve két fő kérdéssel kell szembenéznünk: rábíznám-e a családtagjaimat olyan – nem kötött pályás – járműre, amelyet emberi kontroll nélkül csupán számítógépes algoritmusok vezetnek, felügyelnek?

– *Álljunk meg egy pillanatra! Ön rábízná?*

– Már ma is rábízom sok esetben. Amennyiben a biztonsági feltételek teljesülnek, a kötöttpályás rendszereknél ez ma már mindennapos gyakorlat. Elég, ha a 4-es metróra gondolunk. A nem kötöttpályás járművek esetében, például a robotpilóta rendszerek az utazási idő nagy részében már ma is tökéletesen elvezetik a repülőgépeket. A közutakon ennek a feltételrendszere még nem alakult ki, de hamarosan ez is bekövetkezhet.

– *És mi a másik fő kérdés?*

– Az, hogy milyen lesz az átmeneti periódus – amely nyilván nem rövid ideig tart majd –, amikor az önvezető és a hagyományos járműveknek együtt kell működniük a forgalomban? Közismert a közlekedéstervezéssel foglalkozó szakemberek szarkasztikus megjegyzése: az autonóm járművek már most abszolút biztonságosak – amíg nem találkoznak egy olyan másik járművel – ... amelyet ember vezet. És ebben van némi igazság.

– *Lehet már látni ilyen „önvezető” járműveket, netán kipróbálni?*

– Természetesen lehet, bár még nem a közutakon és nem minden érdeklődőnek. Ami látható: a járműgyártók nem tétlenkednek, már 2017-től kezdve évente egyre újabb, fejlettebb önvezető autókat mutatnak be a genfi-, párizsi autósalonok és több más autóshow keretében. London, Barcelona vagy Bécs egy-egy kerületében pedig tavaly már városi forgalomban is kipróbáltak önvezető autókat, bár csillapított és lehatárolt forgalmi környezetben.

– *Mit lehet tudni a tapasztalatokról?*

– Már ezek a járművek is – az induló műszaki színvonal ellenére – képesek megállni a helyüket. Az egy hétig tartó tesztüzemben biztonsági megfontolásokból ült ugyan sofőr is járműben, de a híradások szerint mindössze egyszer kellett közbeavatkoznia, amikor – Murphy idevágó törvénye szerint – Londonban egy „normál” jármű vezetője élesen a tesztkocsi elé vágott; ez az emberi tényező. Az önvezető flották képesek balesetmentesen közlekedni. A teherszállításban, speciális környezetben már a világ számos helyén elterjedtek. Nyilván, az ilyen híradások egyre gyakoribbak lesznek.

– *Tehát a műszaki feltételek javarészt már most adottak...*

– Valóban. Ha a környezeti feltételek is globálisan megteremtődnek, az autonóm járművek ugyanolyan gyorsasággal terjedhetnek el, mint például napjainkban az

elektromos meghajtású autóknál látunk. Javában zajlanak a „közúti” tesztelések, amelyekben a magyar szakemberek is jelentős szerepet vállalnak. Nagy szerencse, hogy a Kormány kiemelten támogatja az ügyet, részben ennek eredményeként Európában az elsők között épült fel az említett zalaegerszegi tesztpálya, ahol bérelt helyért, időpontért sorban állnak az autópári márkaoりások. A távközlési ipar is tartja a lépést, a helyszínen tesztüzemben már működik az említett, nélkülözhetetlen 5G hálózat. Tehát a start előtt vagyunk, hamarosan kezdődhetnek a próbakörök, illetve van, ahol már ennél is előbbre járnak. Brit szakemberek szerint öt év múlva jelenhetnek meg a közutakon az első önvezető autók, s tíz esztendő szükséges, hogy a szalonokban is megvásárolhatóak legyenek. Ez, persze, mai prognózis – lehet több is, kevesebb is.

– *Hogyan kell elképzelni egy ilyen intelligens jármű berendezését, felszereltségét?*

– Ha megnézzünk egy fullextrás felsőkategóriás gépkocsit, amelybe sok biztonsági és kényelmi felszerelést építettek, már csak kevés különbséget láthatunk, a fedélzeti számítógép rejt szinte mindent. Szokták mondani az intelligens járművekre, hogy egy nagykapacitású számítógép és egy csomó szenzor, amely négy keréken gurul és még ... – emberek is ülnek benne. Ez egy fantasztikusan izgalmas fejlesztési terület, amelynek rengeteg jogi, műszaki, szervezési és ne felejtjük, biztonsági kérdése van.

– *Eddig az önvezető járművekről újdonságként, műszaki érdekességként beszéltünk. De hiába [beszéltünk, de hiába] a legokosabb jármű, ha nem egy komplex rendszer része. Ön néhány éve éppen ennek kidolgozásában vesz részt. Miről van szó valójában?*

– Nyilvánvaló, hogy a közlekedés kulcsszerepet tölt be a gazdaság és az egyének életében. Azt is kezdi elfogadni a társadalom, hogy a közlekedés digitalizációja elkerülhetetlen, ami az összefüggő intelligens közlekedési rendszerek kialakulását jelenti. Tágabb értelemben olyan egységes, digitális (adatvezérelt) ökoszisztéma jön majd létre, amelynek segítségével a közlekedési módok optimalizálhatók, költséghatékonyabbá tehetők, a környezeti terhelés csökkenthető, a közlekedés biztonsága, informáltsága és komfortja pedig javítható. Ez összetett feladat, szakemberek hada foglalkozik már ma is a tennivalókkal. Mi például a Közlekedéstudományi Intézetben az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Iskolájával és a Budapesti Műszaki Egyetem több tanszékével közösen egy olyan országos rendszer kialakításán dolgozunk, amely az elérhető legmodernebb infokommunikációs alkalmazások segítségével teszi lehetővé a kontrollált együttműködést az összes közlekedési mód között. A cél, hogy drasztikusan csökkenjen a közlekedésből fakadó társadalmi veszteség, sokkal kevesebb legyen a baleset, ne frusztrálja az embereket a közlekedés és képesek legyenek az új közlekedési rendszerek is, akár a személyzet nélküli légi járművek, közkeletű elnevezéssel drónok is, mielőbb biztonságosan elterjedni. Ugyanakkor fontos cél, hogy ki lehessen alakítani olyan viselkedésalapú elemző és megelőző rendszereket, amelyek segítségével kiszűrhetővé válnak a társadalomra kirívóan veszélyes közlekedési helyzetek.

– *Ez utóbbi különösen időszerű és indokolt. Hogyan kívánják elérni?*

– A fejlesztési elképzelés lényege: a már ismert flottakövető megoldásokhoz hasonló közhiteles, hálózatba kötött rendszer kialakítása. Mivel adatvezérelt rendszerről van szó, elengedhetetlen, hogy adatvédelmi szempontból feleljen meg az ide vonatkozó uniós rendeleteknek. Az Intelligens Közlekedési Rendszerek (egységes ITS ökosziszté-

ma...) kialakításának alapját egyrészt a közlekedésben részt vevő eszközök folyamatosan mért, digitálisan tárolt, továbbított, védett, feldolgozott és közhitelesen tanúsított adatai jelentik, másrészt pedig a közlekedési eszközöket vezetőik (az „objektív felelősség elve” alapján az üzembentartók) tudatába újonnan beépülő várakozás, és ennek következtében a közlekedési szabályok betartása/betartatása. Most az a feladat, hogy az említett adatok beérkezzenek a feldolgozás helyszínére, egységes szabványokon alapuljanak, tisztázott legyen a jogszabályi háttér.

– *Még mindig hiányzik egy láncszem: hogyan szűrhetők majd ki a társadalomra kirovóan veszélyes közlekedési helyzetek. A gyorsajtásra, súlyos szabályszegésekre gondolok...*

– Ez fontos, de csak az Intelligens Közlekedési Rendszerek egyik járulékos hatása. Ha ugyanis rendelkezésre állnak a közlekedésben részt vevők folyamatosan mért, digitálisan tárolt, továbbított, védett, feldolgozott és közhitelesen tanúsított adatai, amiről beszéltünk, például egy baleset felelősségi részletei vita nélkül rendezhetők lesznek. Ha majd a járművezetők ezt előre tudják, nagy fegyelmező erő lesz. Mindez csak fokozatosan vezethető be. Azt már tudjuk: Európában új szabályokat vezetnek be az autózásban, és a 2022 után eladott járművekbe számos új technológiát kötelező lesz beépíteni a biztonságosabb közlekedés érdekében. Az autókba adatmentőegység, egyfajta „feketedoboz” kerül, amelyből baleset után a rendőrség és a biztosító kiderítheti, hogy hoztunk-e hibás döntést. Mivel nemcsak a sebesség, hanem a sávtartás rögzítésére is lesz megoldás, elvileg az is egyértelmű lesz, hogy a sofőr záróvonalat is átlépett-e, vagy esetleg veszélyes módon, szabálytalanul előzött. Emlékeztetőként: a teherszállításban az adatrögzítő eszközök (tachográfok) bevezetését követően a kamionok és teherautók körében évente körülbelül 20 százalékkal csökkent a balesetek száma, ami a kutatások szerint elsősorban abból ered, hogy a sofőrök tudják, a baleset összes előzménye visszakereshető, a közlekedési szabályok betartása utólag bármikor ellenőrizhető.

– *Váltunk témát, s a jövőből lépünk vissza az időben nagyjából két évtizedet! 2002-ben lett a Kormányzati Portál munkatársa, ahol 2016 végéig dolgozott különböző beosztásokban. Projektmenedzser, stratégiai igazgató, informatikai biztonsági szakértő volt, számos olyan munkában vett részt, amelyek eredménye azóta mindennapjaink részét képezi. Hogyan kezdtek például az Ügyfélkapu kialakításához?*

– Az Ügyfélkapu kialakítását megelőzte egy széleskörű tudatosító kampány. Be kellett bizonyítani a társadalomnak, hogy az internet komoly dolgokra is használható. A 2000-es évek elején nem volt túl jó az internet megítéltetése és valóban kevés magyar tartalom volt rajta. Nagyon sokat köszönhetünk a bizalom megteremtésében, amely részben a *magyarország.hu*-n általunk elindított Párbeszéd Fórumnak volt köszönhető. Ez volt az első szolgáltatás, amely eGAMES néven nemzetközileg elismert e-demokrácia eredményeket tudott felmutatni. Persze, később a *Facebook* és a *social media* hamar túllépett ezen a szinten. Az Ügyfélkapu kialakításának alapvető szempontja a hasznosság és a praktikusság volt. A cégek is hamar rájöttek, hogy az online ügyintézés nagyon gyors és látványos eredményt is tudnak hozni, néha akár teljesen váratlanul. Például az adó-folyószámla lekérdezésének lehetősége is egy előre nem tervezett hasznosság, úgynevezett externália volt, amely manapság is népszerű lehetőség,

a cégek gyakran és szívesen használják. De tudok mondani másik hasonló, nem várt eredményt az infokommunikáció történetéből: ilyen lehetőség a rövid szöveges üzenet küldése is, amely túlszárnyalta az eredeti, tervezett fejlesztési elképzelést. Amikor a mobiltelefon-konstruktőrök az első generációs analóg rendszerek után az első digitális, GSM-fejlesztéssel foglalkoztak, a fő alkalmazási terület még a beszédátvitel, vagyis a telefonálás volt. Üzemviteli, kiegészítő lehetőségnek szánták benne a mobilos adatátvitelt, azaz rövidüzenet-szolgáltatást (Short Message Service, SMS). Végül a felhasználók körében lett ennek óriási sikere. Visszatérve az internetes ügyintézéshez: a felsőoktatási felvételi digitalizációja például azért kiemelkedően hasznos, mert évente a legfogékonyabb és -innovatívabb korosztályt köti a digitális világhoz. Ezek voltak a kezdetek, amelyek a napjainkban megújult *magyarország.hu*-hoz elvezettek. Ma már a néhány kattintással letudhatjuk az SZJA adóbevallásunkat, vagy az elérhető több száz online e-kormányzati szolgáltatást már teljesen természetes elvárásként éljük meg.

– *Magyarország 2000-ben vezette be a plasztikkártya-formájú személyazonosító igazolványt, ami akkor tetszetős újdonságnak számított. A tájékozottabbak azt is tudták, hogy úgynevezett gépi olvasásra alkalmas formában is tartalmazza az adatainkat. 2016-ban ezt is megújították, most már chipet is tartalmazó okos igazolványunk van. Nem sokan tudják, hogy az elektronikus személyazonosító igazolvány kidolgozásában biztonsági tisztviselőként vett részt, és bevezetésének több területen országosan ön volt a felelőse. Mit tud, és miért jó az eSZIG?*

– Az eSZIG valóban egy okos digitális eszköz. Legnagyobb jelentősége a sokrétű felhasználhatóság mellett, hogy úgynevezett eIDAS-konform eszköz, ami azt jelenti, hogy az Európai Unióban egységes használatot tesz lehetővé. Az ePASS funkciót a schengeni térségben például útlevélként is használhatjuk, az eID szolgáltatás révén a digitális éniünket tudjuk vele megszemélyesíteni, az eSIGN funkció révén pedig állampolgári elektronikus aláíróeszközként is használhatjuk.

– *Milyen irányban bővíülhetnek még az e-SZIG lehetőségei? Igaz, hogy lehet majd használni közlekedési bérletként is?*

– Sok, ma még nem használt lehetőség van, itthon és külföldön számos figyelemre méltó alkalmazást látunk. Mindennek az alapja a kompatibilitás, az a tulajdonság, hogy a kártyán lévő, gépileg olvasható adatok az új rendszerben, amelyben használni akarják, ugyanúgy működjenek, mint ahogy föltöltötték, tehát a különböző rendszerek összekapcsolhatók legyenek és

ehhez a mi jóváhagyásunk szükséges. Ez ma már nemcsak óhaj, hanem konkrét valóság. Ugyanis működik a Nemzeti Egységes Kártyarendszer-azonosító (NEK), az eSZIG megteremtette ezt a kompatibilitási funkciót is. Tehát a diákok utazási kedvezmény-jogosultságát már most föl lehet tölteni a csipes személyikbe, működik a MÁV-nál és kísérleti üzemmódban a debreceni helyi közlekedésben. Egyébként bárki hozzá tudja

eSZIG-olvasó kisterminál

rendeltetni az utazási jogosultságot az eSZIG-jéhez. A továbbiakban ennek általánossá tétele csak akarat, s legföljebb pénz kérdése.

– *Az embereket, különösen egy újdonság bevezetésekor, foglalkoztatja a biztonság. Mi történik, ha a kártya elvész, nem használhatják-e fel a benne lévő érzékeny adatainkat, sőt újjnyomatunkat illetéktelenek? Mi erre a garancia?*

– Az eSZIG komplex eszköz, titkosított adatokkal, amely a jelenleg elérhető legmagasabb biztonsági védelemmel rendelkezik. Amennyiben elvész, azonnal visszavonhatóvá válik. Mivel a felhasználáskor a rendszerek, amelyekben használni akarják, szinte minden esetben meggyőződnek az érvényességről, így nem lehet vele visszaélni. Ez nagyon hasonló a bankkártyáknál megszokott biztonsági szinthez, sőt annál egy kicsit szigorúbbnak is tekinthetjük. Azoknál a rendszereknél, ahol az eSZIG-et használjuk fel azonosítási eszközként, például az Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Térben, ez a második úgynevezett birtoklásra alapuló azonosítási faktort (tényezőt) jelenti. Mivel az eSZIG szinte egy kicsit „mi magunk vagyunk”, biometrikusan szorosan hozzánk kötődik, nem szabad másnak odaadni felhasználásra. Ne is adjuk oda és ez egy nagyon fontos felhasználhatósági szempont. Minél több helyen tudjuk felhasználni, annál jobban kell vigyáznunk rá. Szerencsére, a védelmi szinteket úgy alakították ki, hogy minden eSZIG teljesen egyedi eszköz. Ezért is nem lehet nélkülözni a személyes jelenléteket a létrehozásakor, mert maga a chip technikailag nem másolható, nem reprodukálható.

– *Megragadom az alkalmat, hogy mint internet-biztonsági szakértőt külön is kérdezzem. Megdöbbenő, hogy mennyi veszély leselkedik ránk... Külön keretes betétben felsoroltunk néhányat. Mit kell tennünk, hogy biztonságos legyen az életünk az interneten is?*

SZÁMÍTÓGÉPES VISSZAÉLÉSEK, VESZÉLYEK: jogosulatlan adathozzáférés, módosítás – jelszavak feltörése – kéretlen levelek (spam) – hamis lánclevelek (hoax) – vírusok – féreg (worm) – trójaiak – rootkit-ek (rendszermagot fertőző kártevő) – zombihálózat (botnet) – reklámprogramok (adware) – kémprogramok (spyware), kártevő programok (malware) – hamis szoftverek (rogue software, scareware) – adathalászat (phising) – fertőző honlapok – adatforgalom eltérítése (Man-in-the-middle)

FIZIKAI VISSZAÉLÉSEK: jelszavak ellesése (observing passwords attack) – megtévesztésen alapuló csalások (Social engineering) – IT személyiséglopás (megszemélyesítés eltulajdonítása információs rendszerekben) – eszközök és adathordozók eltulajdonítása – szemétként dobott információ (kukabúvárkodás) – személyes / hivatali adatok megosztása közösségi hálózatokon

– Az interneten akkor vagyunk biztonságban, ha biztonságos számítógépről, biztonságos hálózatról, biztonságos alkalmazásokat használunk, és soha nem hisszük el hirtelen megrészegülve a lehetőségtől azt, amit első pillanatban látunk, akár mennyire is tűnik vonzóknak. Például olyasmit, hogy minket választottak ki a közel négy milliárd felhasználó közül, akire a titkos nigériai herceg a mesebeli vagyonát rá akarja bízni. Komolyra fordítva a szót: a tudatos felhasználói viselkedésen nagyon sok múlik. Amennyiben valami olyan dologra akarnak minket rávenni, amely mögött lehet rossz szándékot feltételezni, minden esetben győződjünk meg más forrásokból is az információ valóságtartalmáról. Hirtelen felindultságból soha ne lépünk! Ne csak a rend-

szerünk legyen védett! Illegális dolgokat ne kövessünk el! Kirívóan nagy árkedvezmény vagy valami nagyon vonzó alkalmazás a leggyakrabban csapda szokott lenni. A legfontosabb, hogy csak minimális jogosultsággal használjuk a gépünket, feleslegesen ne legyünk rendszergazdák! A sok nem, vagy nagyon ritkán használt felesleges jogosultság megnöveli a támadhatóságunkat, illetve érdemes lesz ezekért hozzánk „betörni”. Mindez, persze csak az alsó, személyes szint, amely lehet akár egy buta tréfa vagy jól kitalált pénzszerzési akció különböző zsaroló vírusokkal. A számítógépek útján elkövetett bűnözés azonban többször lépett már szintet, olyan kibertámadásokról is beszélhetünk, amelyek mögött akár országok állhatnak. Utólagos elemzéseknél általában az derül ki, hogy a kihasznált sebezhetőség majdnem mindig mindössze egyetlen meggondolatlan számítógép-felhasználó óvatlanságán vagy hiszékenységén múlik...

– *Sok embernek szinte nyitott könyv az élete az interneten, különösen azoké, akik gyakran használják a közösségi médiát. Mit tanácsol nekik?*

– A jogosultság-beállítással csodákat lehet tenni. Fontoljuk meg, hogy milyen információt, milyen körben és mikor osztunk meg! A mindennapi életben is érdemes megfelelő távolságot tartani embertársainktól – nem csak világjárvány idején –, és egyben kellő nyitottsággal viszonyulni a környezetünkhöz. Ami a szemünk elé kerül, azt minden esetben figyeljük megfelelő kritikával. Lehet, hogy valakinek a jogosultságával vagy személyi profiljával visszaélnék és nagyon könnyen tudnak csöbe húzni minket is. Minden esetre, akit nagyon beszippantott a közösségi média, fokozottan ügyeljen a belépési jogosultságára és lehetőleg többlépcsős azonosítást használjon, vagy minimum riasztásokat küldessen magának a változásokról. A titkosítással nem védett levelezésekben vagy ingyenes szolgáltatásoknál kerüljük a bizalmas vagy érzékeny adatok küldését. Például okostelefonnal ne készítsünk inkrimínálható fényképet, pláne ne küldjük el sehova, még magunknak sem, soha ne tároljuk publikus felhőkben.

– *Van, akit bosszant, hogy különböző helyeken lemásolják iratainkat, igazolványainkat. Ön, aki ott dolgozott, ahol ezek készülnek, illetve nyilvántartásukat vezetik, mit ajánl ilyen esetekre? Szó nélkül hagyjuk?*

– Az Európai Unió nagy vívmánya a GDPR (Általános Adatvédelmi Rendelet), bevezetése óta ez a helyzet szerencsére jelentősen megváltozott. Már volt egy-két olyan precedens, amikor nagy büntetést kaptak a személyes adatainkkal visszaélésen ért szolgáltatók. Ma már nemcsak Európában, hanem az Egyesült Államokban és akár Kínában is megkülönböztetett figyelmet fordítanak a személyes adatok védelmére. Újabban a nagy szolgáltatók pontosan tudják, hogy az EU-ban adatvédelmi ügyek miatt komoly következmények lehetnek. Amennyiben úgy érezzük, hogy nem indokolt az igazolványaink lemásolása, nyugodtan kérdezzünk rá, hogy adatvédelmi szempontból rendben van-e, illetve hogyan kezelik a tőlünk elkért személyes adatainkat, lemásolt okmányainkat?

– *A gond, hogy ilyenkor többnyire függő viszonyban vagyunk... Lépünk azonban tovább! Idézzünk fel még távolabbi időket, nyíregyházi éveket: Főiskola, Szab-I-Net, KábelKom. Hogyan emlékezik ezekre?*

– Szép emlékeket idéznek fel. Az 1990-es évek elején a főiskola informatikai rendszereinek kiépítése és menedzselése jó alapozás volt a karrierem szempontjából. Fantasztí-

kusan innovatív és kreatív környezetet jelentett a főiskola, remek kollégákkal és hallgatókkal dolgozhattam együtt. A Szab-I-Net-tel, az első magyarországi kábeltévé-alapú szélessávú Internet szolgáltatás kialakításával, üzemeltetésével és fejlesztésével kicsit történelmet írtunk. Nem tudom, mi lehetett volna, ha akkor az önkormányzatok nem adják el a hálózatokat a UPC-nek..., nem látták meg a digitális jövő nagy lehetőségét. Most pedig a Vodafone, a világ legnagyobb mobilszolgáltatója – félmilliárd előfizető...

Kilencvenes évek eleje: ebben a főiskolai laborban „született” Nyíregyházán a kábeltelvízió és vezetékös internet.

– dollármilliárdokért vásárolta meg az UPC-t. Nekem is hihetetlen, hogy ezt a lavinát anno mi indítottuk el Nyíregyházán. Szerencsére, az általunk kezdték fejlesztéseknél ma is vannak tehetséges folytatói a megyénkben, a Nyíregyházi Egyetemen is.

– *Az elmúlt években külföldön is öregbítette a magyar szaktudás hírnevét, mégpedig nagyon eltérő időkben...*

– Ez szokatlan összekapcsolás, de valóban volt ilyen. A főiskolai időkben például a csíkszeredai, székelyudvarhelyi informatikai képzés megszervezésében vettem részt – jó régen volt. Az egyik első PC-s tanfolyamot én tartottam Székelyudvarhelyen. Később évekig jártam oktatni, vizsgáztatni. Májig jó kapcsolatom van több egykori tanítványommal, kollégákkal. Ami a külföldet illeti: sokat jártam szomszédos és távoli országokban, persze nem mindig tanítani, hanem tanulni is. 2005-ben Japánban például nemzetközi csapatban hathetes képzés keretében ismerkedtem az akkori japán e-governmenttel, a japán elektronikus közigazgatás fejlesztéseivel. Különleges feladatom volt 2010-ben: az Európai Unió megbízása alapján EU-szakértőként fél évig Albánia e-kormányzati fejlesztéseinek előkészítésében vettem részt. A nemzetközi kitekintést, a nyitottságot és a kapcsolattartást különösen fontosnak tartom.

– *Ha nem az adatvezérelt ökoszisztémával foglalkozik, mi köti le az érdeklődését?*

– Most sajátos a helyzet, mert jelenleg a disszertációm írom az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskolájában – ennek is a közlekedésbiztonság a témája. Már túl vagyok a doktori szigorlaton, több publikációm megjelent, 2021 második felében tervezem a védésemet. Ezen kívül, az egészségügyi adatok EU-szintű digitális egységesítésén is dolgozom az ECHO H2020 projektben. Ha a kérdés a szabadidőre, a hobbira vonatkozna, kertészkedéssel nagyon szívesen foglalkozom. Imádunk a családdal túrázni és gyakran eljutunk színházba, koncertekre.

– *Hosszú ideje kétlaki életet él, Nyíregyházán és Budapesten. Családja hogyan viseli ezt?*

– Igaz, több mint húsz esztendeje ingázom. A feleségem sokáig itthon tartotta a frontot a gyerekekkel, akik időközben fel is nőttek. Anna lányunk már fül-orr-gégész rezidens orvos a nyíregyházi kórházban, Ágota lányunk idén végzett gyógyszerészként Debrecenben. Feleségem hat éve társult hozzám az ingázásban, jelenleg Budapesten

a békásmegyeri Veres Péter Gimnáziumban tanít biológiát és kémiát. Nyíregyházát nagyon szeretjük, jó itt élni – még ha átmenetileg ingázunk is.

– *Akkor talán fölösleges is a kérdés: hol érzi magát otthon?*

– Hevesen születtem, Debrecenben diplomáztam. Az első munkahelyem és szakmai sikereim kötődtek Nyíregyházához, ahol befogadó, kedves embereket ismertem meg. Itt alapítottunk családot, Sóstóhegyen építkeztünk. Így természetes, hogy ma is Nyíregyházán érzem magam otthon. Itt tudunk igazán kikapcsolódní, megpihenni.

– *Hogyan tervezi a jövőt?*

– Szerencsésnek érzem magam. Harmadszor kaptam olyan feladatot az élettől, amelyek megoldása során alakíthatom a jövőt: az első nagy lehetőség Nyíregyházán adódott, az akkor még ismeretlen kábeltévés internet műszaki megalapozásával és elindításával. Majd ezt követően a második alkalom Budapesten a kormányportálnál az e-kormányzati rendszer alapozásával, bevezetésével lehetett jelentős dolgot létrehozni. Jóleső érzés tudni, hogy az egyik legjobb projekt, amiben még ott részt vettem, az eSZIG volt, ma már négy és fél millió ember birtokolja, használja biztonságosan azt az egyre többet tudó okos igazolványt, amelynek születésénél ott lehettem. Most megint nagy lehetőség látszik. A Nemzeti Infokommunikációs Szolgáltatótól tizennégy év munka után hívtak át a Közlekedéstudományi Intézetbe, hogy segítsék kitalálni a jövőt, a közlekedés digitalizációját. Nehezen indult az újrakezdés, el kellett fogadtatni, hogy noha nem vagyok közlekedési mérnök, mégis érdemben bele tudok szólni a közlekedés egészének átalakításába. Aztán kezemre játszottak a fejlemények: ma már egyre több szó esik az adatvezérlésről. Informatikai szempontból nem ez lesz az első nagy rendszer, amit sikerül alaposan felforgatni, új alapokra helyezni és átalakítani. Bízom abban, hogy még az aktív időmbe belefér a közlekedés mind nagyobb arányú komplex digitalizációja és ezzel sokkal biztonságosabbá tehetjük.

– *Ezek szerint tíz-tizenöt évre számít, miközben a terület fejlődése elképesztően gyors. Mi a legnehezebb?*

– Az emberi tényező. Az adatvezérelt – okos vagy intelligens – gépek, ha megfelelően munkába állították azokat, gyorsan, megbízhatóan dolgoznak, akár folyamatos munkarendben is. Aminek kialakításában most részt vehetek, az a korábbi munkáimnál is nagyobb hatású lesz. Arra vállalkoztam, hogy egy közös digitális platformra próbálok hozni látszólag egyszerre összebékíthetetlen három területet, amiről már korábban beszélünk: a vezetői motivációk, az infrastruktúra és az irányítás... Eleinte sokkal optimistább voltam, ma már kezdem kicsit reálisabban látni a lehetőségeket... Szép munka, izgalmas feladat. Meg kell oldanunk!

– *Interjúnk március elején készült, amikor még csak a koronavírus előszeléről hallottunk. Néhány nappal később berobbant a járvány, amely kijárási korlátozásokkal és más, szigorú intézkedésekkel korábban elképzelhetetlenül rövid idő alatt megváltoztatta szinte egész életünket. Pár nap alatt kellett a gyakorlatba ültetni mindazt, amiről addig csak távlatokban beszélünk: távmunka, távoktatás, megszokott lett az online vásárlás és ügy-*

intézés. Milyen tapasztalatokkal szolgált a COVID–19 az internetes szféra szakértőjének? – kérdeztük Bódi Antaltól lapzártánk előtt, június végén.

– Az egyik legfontosabb, hogy a koronavírus-járvány megfékezése, a megoldási lehetőségek keresése során a természettudományok szerepe és fontossága vitathatatlanul felértékelődött. A kritikus helyzetben bebizonyosodott, hogy az informatikai, távközlési, műsorszóró rendszerek és szolgáltatások létfontosságú szerepet töltenek be az államigazgatás, a gazdaság, az oktatás, a társadalom egészének életében. Az egészségügyi rendszerhez kapcsolódó adatterek működtetésében számos újszerű megoldás segítette a kijárási korlátozások közepette is nélkülözhetetlen emberi kapcsolatok menedzselését. Valódi ugrásszerű fejlődésnek, történelmi változásnak lehettünk szemtanúi azáltal, hogy az információ elektronikus eljuttatása (vagy lekérdezhetősége) alapfeltétellé vált az igazgatási, a logisztikai, a termelési és a szolgáltató rendszerek működése terén. A legnagyobb áttörést mégis abban látom, hogy az emberiség felismerte az otthoni munkavégzésben rejlő lehetőséget (– amit egyik korai publikációmban 1997-ben jósltam meg valódi alternatívaként ...) A megfelelés igénye magas követelményeket támasztott az infokommunikációs szektorral szemben, amelyről elmondhatjuk, hogy kimagaslóan teljesített. Ugyanakkor rámutatott olyan kihívásokra is, amelyekre sokkal jobban kell figyelni. Nyilvánvalóvá tette, hogy fel kell gyorsítani bizonyos fejlesztéseket, így például az ország teljes területét lefedő hatékony 5G hálózat kialakítását.

– A sokszor váratlanul bekövetkező változások sora hogyan hatott a számítógépes hálózatok biztonságára?

– Ez fontos téma. A földrészeken átívelő járvány bizonyította – amire a szakemberek egyébként számítottak –, hogy világunk a mai formájában rendkívül érzékeny és sebezhető. A számítógép-kommunikáció virtuális világának sérülékenységet a járvány idején megszorodott kibertámadások jelezték. Számos egészségügyi intézményt vagy kutatóintézetet is megtámadtak, visszaélve a vészhelyzet adta szituációval és felfokozott várakozással. A valóságban pusztító járvány és a kibertérben tapasztalható kártékony tevékenység közötti párhuzam feltűnő, erre fokozott figyelmet kell fordítani.

– A műszaki fejlesztések számára jelentek meg kihívások?

– Ez elkerülhetetlen. A mostani pandémia és a jövőben várható hasonló helyzetek egyszerűen sürgetik a hatékonyabb és biztonságosabb műszaki megoldásokat. Kézenfekvő lenne például, hogy a folyamatban lévő 5G alaphálózat-fejlesztéssel egy időben az egész országban egyszerre hozzák létre az – akár a minden felhasználót elérő – optikai hálózatot. Sok új innovatív megoldás szolgálhatja a kényelmünket is. Megte-remtődtek például a *smart metering* – emberi közreműködés nélküli fogyasztásmérés – technikai feltételei, a *smart grid* alkalmazások pedig már automatikusan képesek növelni az elektromos hálózatok hatékonyságát, megbízhatóságát és gazdaságosságát. Az okosvárosok biztonságos kialakítása ellenáll a jövőbeli kibertámadásoknak: a *Zero Trust Modell* a rendszerek működésében kizárja az emberi tévedés vagy a rossz szándékú tevékenység lehetőségét. Mindezeket egyébként az eljövendő autonóm járművek, önvezető drónok és a több milliárd, internetes hálózatba köthető eszköz elterjedésével már egyébként sem tudnánk megkerülni. Viszont a mi felelősségünk, hogy olyan rendszer körül bábáskodjunk, amelyben kitüntetett helye lesz a biztonságoknak.

NÉVJEGY

BÓDI ANTAL (Heves, 1964. március 21.) Nagy családból indult, hetedik gyermekként. **Tanulmányok:** **Érettségi:** Gimnázium Heves (Eötvös József Középiskola, Szakiskola és Kollégium, 1982). **Diplomák:** okl. matematika-fizika-számítás-technika szakos középiskolai tanár, Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen (KLTE, 1990); okl. anyagtudományi mérnök-fizikus (KLTE, 1994); MBA mesterdiploma, menedzsment és infokommunikációs szakirány (BME, 2006); PhD hallgató, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola (2017. évtől). **Karrier:** Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Nyíregyháza, számítógép-központ vezető (1990–1999); Szab-I-Net Kht., ügyvezető. Az első magyarországi kábeltvé alapú szélessávú internet szolgáltatásának kialakítása, üzemeltetése és szolgáltatásfejlesztése (1996–1999); UPC Magyarország Kft. Budapest, Broadband és Chello fejlesztése (1999–2000); Antenna Hungária, új szolgáltatási modellek kidolgozása (2001–2002); Kopint-Datorg ZRt., Budapest, informatikai-biztonsági projektek előkészítése, menedzselése, a *www.magyarorszag.hu* Kormányzati Portál fejlesztésének és alkalmazásüzemeltetésének irányítása, részvétel az *Ügyfélkapu* szolgáltatás kialakításában (2002–2012); NISZ Nemzeti Infokommunikációs Szolgáltató ZRt. informatikai biztonsági referens, kormányzati informatikai-biztonsági projektek menedzselése, biztonsági auditok és sérülékenység-vizsgálatok szervezése, vezetése. Fontosabb projekt: eSZIG, elektronikus önkormányzati ügyiratkezelés (2012–2016); KTI Közlekedéstudományi Intézet, ITS tanúsítási irodavezető (2016-tól). **Család:** felesége Bódi Antalné okl. biológia-kémia szakos középiskolai tanár, gyermekei: dr. Bódi Anna rezidens orvos, dr. Bódi Ágota végzett gyógyszerész. **Nyelvtudás:** angol, orosz.

BÉRES TAMÁS

A felbőszült parasztok Móricz-petíciója

Tisztelt Móricz Zsigmond Úr!

Először is szögezzük le: paraszt, aki mondja! Másodszor is: hangsúlyoznánk, hogy már a népi kultúra magas színvonalú sportéletét begyűrűző sakkéletben is elvetették a legkisebb bábuk sokaságára aggatott „paraszt” jelzőt, a Magyar Helsinki Bizottság javaslatára mindenhol hivatalosan is „gyalognak” kell hívni a parasztokat. A köcsögit! Akarjuk írni..., azokat a kis kerek fejű bábukot ott, a táblán, mostantól hivatalosan is le kell „gyalogozni”! E döntések nyomán, mi parasztok. Akarom mondani mi, korábban parasztnak mondott egyének, kérjük, hogy bennünket valamennyi írásában, melyeket a független szakértői testületünk a Magyar Volt Parasztok Nemzeti Bizottsága is inkább fércműnek minősített, – tehát bennünket volt parasztokat szíveskedjék rehabilitálni. A paraszt kifejezést alkotásaiból visszamenőlegesen töröltetni, majd azokat javaslatunk szerint: „dicső népi egyénekké” avanszálni, javítani, korrektúrázni! Mely kérésünket haladéktalanul szíveskedjék elvégezni, nincs kecmec, nincs punktum, vagy egyéb ukk mukk fukk! – bármit is jelentsenek ezek a jogi terminus technikusok!

Egyéb iránt, azon írásaiban, amelyekben mi, mint hányatott sorsú parasztok jelenünk meg, kivéve Kis Jánost, aki továbbra is lehet a vacsora végén hányatott, vagy hányattott..., szíveskedjen – szintén – rehabilitálni, és *dicső, csodálatos* jelzőkkel ellátni. Azon tanulmányok szerint, melyekben az Ön parasztábrázolása újszerű, igencsak vitatkoznánk, azzal szintén, hogy (idézet kezdete) „a népszínművek idilli faluképével szemben meglátta (mármint Ön) a hazug felszín mögött az elégedetlenséget, a szegénységet, a nyomort...” (idézet vége). Igenis látni a kell, hogy mi nem vagyunk elégedetlenek! Soha. Nekünk minden tetszik. Nekünk minden szép és jó. Együttal nyugodtan állíthatjuk, hogy miután kellő önvizsgálatot tartottunk, elmondhatjuk, hogy mi, volt parasztok egyenesen tökéletesek vagyunk. Még ha ez Önnek, mint népi írónak nem is tetszik.

A *Hét krajcár* című novellájában a paraszti életnek addig nem sejtett nyomorúsága bukkan elő a történetben. Milyen nyomorúságról beszél? Mit gondol Ön? Mit kép-

* 2019. augusztus 28-án, a VIDOR Fesztivál keretében, a Bencs Villában – Móricz Zsigmond születésének 140. évfordulójára emlékezve – *Vidor noir* címmel paródia-estre került sor. Az itt közölt szövegek ekkor hangoztak el, közülük KARÁDI ZSOLT művei megjelentek *A Vörös Postakocsi online*-on 2019. 12. 31-én.

zel? Még akkor is, ha saját gyermekkori emléket idéz fel, vagy elképzelt fikciót. Mi, paraszt-féle, dicső népi egyének soha nem voltunk szűkén a vagyonnak, élelemnek, illetve az egyéb ingó vagyonoknak. Csupán a korabeli történészek által hamisan tálalt félremagyarázásról van szó. A „szegénykém” jelzők is csak a becézés bizonyos formái. Például mondatkörnyezetben ez így hangzott: „szegény parasztkomám, már megint nem tudja elkölteni a lottó ötöt” vagy „szegény gyerek már megint száz oldal házifeladatot hozott haza az iskolából” és így tovább.

No, de térjünk rá az egyik legtöbbet dicsért alkotására a *Tragédiára*. Nos, kérem, hát azt valóban eltalálta. Ez egy tragédia. Hát hova tette az esztét? Már megint Csibén járt? Elkalandozott? Legalább odafigyelt volna, ha ilyen novellákat írogat! Nem is beszélve arról, hogy lejáratja Szatmár megyét is azzal, hogy a naturalizmus művészi eszközeit is alkalmazta az írás során.

Mi személyesen ismertük Kis Jancsit. Az, kérem egy sovány, cingár „dicső népi egyén” volt. Otthon pedig úgy lógott a kolbász, meg a sonka a kamrában, mint másoknál a függöny. Ehetett volna otthon, amennyit akar, dehogya akarata az kienni Sarudyt a vagyonából, Sarudy is tőle kért kölcsön egy kis szabolcsi töltött káposztát, ha éhes volt. Kis Jancsi a légynek se tudott ártani, nem is beszélve arról, hogy még mindig ott lakik a Korányi utcán az anyósáékkal. Ha tudná, milyen élete van azóta, hogy leírta azt, amit leírt róla. Minden héten felhívja a bulvársajtó, vagy a *Kelet*, hogy mi történt vele a héten, hátha rábuknának valami szaftos pletykára. Képzelve magát a helyébe. Maga meg csak fürdik a jogdíjából kapott milliókban. Förtelem!

Aztán itt van ez a *Barbárok* című alkotás. Inkább mondanánk tákolmánynak, vagy merényletnek, de ez most részletkérdés. Még, hogy a ridegpásztorok világába vezeti az olvasót. Hova? Nézzen utána a telefonkönyvben! Bodri juhász és Veres juhász mind a mai napig állattenyésztéssel és húsfeldolgozással foglalkoznak. Bodri most is a Sparban dolgozik, a saját húsüzemükben. Olyan friss az áruja, hogy még az ujjait is megnyalja utána. Veres juhász pedig még a McDonalds-nak is beszállít.

Olyan jámbor lelkek mindkettén, hogy még a szemüket is becsukják, ha a vágóhídra viszik az állatokat. Nemhogy másokat bántsanak. Felhaborító, hogy a saját önnön művészi sikere érdekében, holmi szenzációhajhászási céllal kriminek állítja be a romantikus eseményeket.

Hát tudja, nem hagyjuk annyiban a történeteket. Van bennünk becsület, ezt tudhatná, ha járna operába, ahogy Pietro Mascagni megírta: van Parasztszünet is a világon!

Tisztelt Móricz Zsigmond Úr!

Mélyedjen magába! És gondolja át, hogy milyen emberi tragédiákat okozott írói hanyagságával! Karriereket, életeket, sorsokat döntött romba. Szíveskedjék tehát az eddig írott mintegy kétszáz alkotását a levelünk kézhezvételétől számított harminc napon belül átírni, majd újra közzétenni, kinyomtatni, a régi hamis példányokat

bezúzattatni szíveskedjen. A legnagyobb közösségi fórumokon és sajtóorgánumban pedig bocsánatot tenni szíveskedjék és ígérje meg, hogy hasonló bűncselekményeket soha több nem követ el.

Felháborodott, sértődött öntudattal:

A Magyar Volt Parasztok Nemzeti Bizottságának
Jogi Szakbizottságának Parasztszakjogi Albizottsága

4400 Nyíregyháza, Móricz Zsigmond utca 666.

CSABAI LÁSZLÓ

Csáth Géza: Móricz, a betyár

(jelenet)

New York Kávéház, péntek délután. Október eleje. Pazar utolsó lobbanó napfény festi aranyra az amúgy is aranysárga berendezést és eszközöket. Budapest a kínlódó magyar vidékre fittyet hány. Minden ízében pompázatos. A New York is előkelőbb, mintha New Yorkban építették volna.

A *Pesti Napló* asztalánál Bródy Sándor ül, az írófejedelem. Az írókirály természetesen Mikszáth Kálmán, de ő nincs itt, így Bródy aurája sértetlen. Bár a karzaton két úriember, Ingotus (korábban Veigelsberg) Hugó és Heltai (korábban Herzl) Jenő nagy laptervezgetésben vannak. Oda akarnak csördíteni az egész áporodott magyar irodalmi-kulturális-politikai életnek.

Az asztalok, mint csillagrendszerek az univerzumban: csoportba rendeződve. Közöttük a kapcsolatot egy üstökös, a huszártizedesből főpincérré avansált Reisz Gyula tartja. Három dolgot szolgál fel a vendégeknek. Először is kávé (amit itt fekete lének hívnak), hiszen ez egy kávéház. Másodsorban Aszpirint, mert itt sok a művész és egyéb entellektüel, akiknek az ország, a nemzet és az egész létezés nyomasztó gondja fejfájást okoz. Harmadrészt pedig íróholmit, antracéntintát, itatóst és kutyanyelvnek nevezett jegyzetlapot, hisz ha valaki fejében váratlanul megfog an egy zseniális vers- vagy novellásor, azt rögzíteni kell.

Az egyik tartóoszlopnál újságos és kézikönyves pult. Előtte huszonéves fiatalember magazint lapozgat. Szépen szabott, magasan záródó fekete szövetöltönyt visel, melyen mégis látszik a sok mosás. Vele szemben egy barna bőrű, hegyes állú úrinő. Bársonykabátjában, alatta a mellrészén apró varratokkal szegőzött bársonyruhában. Szép kollekció lenne, de rikítóan lila kabátka és a rikítóan zöld ruha együtt még rikítóbb. Ami viszont felkelti a fiatalember figyelmét. A ruhára. És arra, aki benne van. A nő figyelmét viszont már beléptekor felkeltette a fiatalember. Azért ült le vele szemben.

– Uram, maga stíró engem. Nem bánom, legyünk túl rajta, Polanszki Árminné vagyok, özvegy – nyújtja kezét a rikítóan öltözött hölgy.

– Ó, nagyon szomorú vagyok – feleli a fiatalember.

– Amiért itt vagyok, azért szomorú?

– Nem, hanem hogy a férje elhalálozott.

– Ezzel most ne foglalkozunk. Legalábbis ne túlzottan. Csak azért mondtam, hogy... szóval tudja, hogyan áll velem. De még nem is ismerem a nevét!

– Elnézést. Móricz Zsigmond, tisztelettel. Csókolom a kezét – s a fiatalember valóban megcsókolja a hosszú kacsón lévő ujjakat.

Egymás szemébe néznek. A vonzalom nő.

– Hozzájuk tartozik? A firkálgatókhoz? – mutat a nő a többi asztalnál ülőkre.

– Igen, szeretnék oda tartozni.

- No és mit tesz ezért?
- Most egy újság, vagyis *Az Újság* gyermekrovatának vagyok a szerkesztője. De sok novella- és regényötletem van!
- És miért nem írja meg ezeket?
- A felkészülésnél tartok. Két éve járom Szatmárt.
- Szatmárt? Van ott egyáltalán színház meg opera? És társasági élet?
- Parasztemberek vannak. Az ő népmeséiket, népdalaikat, és legfőképp a valós történeteiket gyűjtöm.
- Aha. És mi a véleménye a parasztokról?
- Hogy egy nagy kultúrkinccs őrzői. Meg hogy a többségük látástól vakulásig dolgozik. És cserébe mit kapnak? Igazságos törvények helyett golyót a testükbe, mint Orosházán meg Békéscsabán. Pedig, ha a parasztság legelemibb igényei nincsenek kielégítve, robbanás lesz. Kivándorolnak Amerikába. És itt maradunk munkások meg adófizetők nélkül. Vagy fellázadnak. Mint Dózsa idejében.
- Maga szociálista?
- Én nem vagyok politikus. Csak író. Realista író.
- Realista? Aki a valósággal foglalkozik?
- Pontosan. A látható, tapintható, érezhető, megérthető és ábrázolható valósággal.
- És a parasztokkal.
- Velük legfőképp.
- Az igényeikkel.
- A jogos igényeikkel.
- Azok kielégítésével.
- A kielégítésével.
- No, és mi a véleménye a nők kielégítéséről?

Özvegy Polanszkiné megkéri a fiatal író, hogy várjon a bérháza előtt pár percet, s csak aztán menjen föl hozzá, mert nem jó, ha félreértik a helyzetet a szomszédok, még valami erkölcstelenséggel vádolnák meg.

Mikor Móricz végül halkán kopog az ajtaján, az azonnal kitarul. A nő berántja a férfit, a nappaliba húzza, és mohón vetkőztetni kezdi.

Végignéz az író meztelen testén. Minden porcikáját, az ágyékát is alaposan megsejleli, s kijelenti:

- Úgy látom, maga keresztény.
- Igen. Kálvinista. Baj?
- A legkevésbé. Úgy tapasztaltam, a keresztény férfiak nem finomkodnak az ágyban.
- Mert a többség műveletlen ilyen téren – tárja szét karját restelkedve Móricz.
- Mások szerint lehet, de szerintem inkább őszintén állatiak. Na, jöjjön már!

Az aktus után a nő konyakot tölt mindkettőjüknek, majd felszólítja partnerét, hogy masszírozza a talpát. Móricz tenyere erős, kemény, mégis, vagy éppen ezért, jól végzi a dolgát.

- Író úr, mondja már meg, mi olyan érdekes a parasztookban?

– Minden. A munkájuk, az eszközeik, a szokásaik, a házuk, ahogy a piacra készülnek, ahogy a halottat felkészítik az utolsó útra. És a nyelvük.

– Igen. A szomszédom cselédje is volt helyett vót-ot, azután helyett aut-ot mond.

– És sok Pesten ismeretlen szót használnak. Megőriztek régieket, és kitalálnak újakat. Ezzel a közös magyar nyelvünket gazdagítják.

– Mondjon már néhányat!

– Mit ebédelt ma nagyságád?

– Ma? Volt még tegnapról babcuspájz a lábásban. Meg a sütőben egy libacomb.

– A lábás náluk kaszroj.

– Kaszroj? „Kaszroj”. Nagyon jó. Biztos van kóser kaszroj is. Kóser kaszroj, kóser kaszroj. Még rímel is.

– Igen. Vagyis alliterál. A babcuspájzt pedig úgy mondják: paszulyfőzelék.

– Paszuly? „Paszuly.” Paszuly, paszulyka, fuszulyka, fuszekli. Nagyon tetszik.

– Mivel szokott járni a Margitszigetre?

– Lovaskocsival.

– A fiatal ló Szatmárban: csida.

– Ó, „csida”. Érezni, hogy még kicsi a jószág.

– A burgonyára meg azt mondják: kolompér.

– Kolompér? Bagamérben kolompér.

– Bizonyosan ott is van.

– Tényleg érdekesek ezek a parasztok, egyszer megnéznék egyet

– Maga még soha nem látott magyar parasztot?

– Nem. Vagyis, de igen. Egyszer. Bécsben.

– Bécsbe ment el parasztot látni?

– Igen. A Theater an der Wien-ben megnéztük a *Cigánybárót*. Még szegény férjemmel.

– Azt az ifjabb Strausz írta, egy osztrák, aki nem ismerte a magyar viszonyokat. Ráadásul cigányokról szól a darab, nem parasztokról.

– Tudom. De hát mégis hasonlóak. A cigányok meg a parasztok is szegények, koszosak...

– Ez igaz. De más az életük. A cigánynak szekér kell meg ló. Vagy hegedű. A parasztnak meg föld.

Ha zsellér, béres, azért vesz meg, hogy szerezzen egy kapavágásnyit. Ha házhelye legalább van, akkor pár négyszögölet. Ha van egy nadrágszív parcellája, akkor még egy ekefordulónyit. Ha kiscsász, akkor még pár holdat. Reggeltől-estig ezzel gyötri magát és a családját. A földszerzés az istene. A nagy, égben lévő Istent imádja a vasárnapi misén, de máskor meg a földszerzés istenének szolgál.

– Na, pont, mint nálunk! – csapja össze kezét az özvegy.

– Tán önök is földműveléssel foglalkoznak? – kérdi Móricz, és nem tud elnyomni egy kaján mosolyt a fejében megjelenő képre, ahogy a nő úriruhában, kalapban meg magas sarkú cipőben tengerit kapál.

– Nem. De nálunk is van egy nagy-nagy evilági isten: a bolt. Melyik nagykereskedő csap be, melyikben lehet megbízni, melyik kuncaft kapjon hitelt, mi kitől vegyünk

fel hitelt, hol érdemes üzlethelyiséget bérelni, honnan vegyük a zacskót, mi legyen a zsákokkal, a ládákkal? Meg a segédek! Ez a samesz ilyen, az olyan, amaz meg... Ennek van ajánlása, annak a nagybátyja jóban van ezzel meg azzal. Állandóan ez apáméknál a téma.

– Az egészen más – mondja kioktatólag Móricz. Aztán elgondolkodik. – Vagy talán mégis igaza van. Nagyon is hasonlóak vagyunk.

– Azt mondja meg író uram, betyárok léteznek-e, vagy csak az újságok találták ki őket.

– Biztosíthatom, hogy léteznek. Többel is személyesen találkoztam.

– És milyenek?

– Van köztük egyszerű, szerencsétlen szegényember. Van ravasz is, akinek két élete van. Nappal tisztos gazda, éjjel rabló.

– Csak a gazdagoktól rabol?

– Rabolnak azok mindenkitől. Bár a Beregben vagy egy „jó betyárnak” nevezett alak. Kocsis Jóska. Az tényleg csak a gazdagokat szokta kifosztani.

– És a rablott holmit a szegényeknek adja?

– Nekik. Meg főleg a szeretőjének.

– Hát az is van neki? – kérdi az özvegy, és szárazon nyel egyet.

– Van neki. Talán több is.

– És hogy néz ki az a Kocsis Jóska?

– Nem túl magas. Keménykötésű figura. Ha megszorítja az ostort, az ingén is kidagadnak az erek. Van bajusza is.

Polanszkiné mámoros tekintettel képzelel el magának ezt a vidéki hőst. Aztán megsimogatja Móriczot:

– Hiszen maga is olyanféle. Mint ez a Kocsis Jóska.

– Lehet, ezen még nem gondolkodtam.

– Esetleg... ha legközelebb jön... nem hozna magával olyan betyáros ruhát. Csak-hogy jobban elképzelhessem a betyárokat, a paraszti népet.

– Ne kérjen ilyet asszonyom! Nem vagyok én sem maskarás, sem színész, sem cirkszi bohóc – mondja enyhe szemrehányással a hangjában a fiatal író.

– Persze, persze... – visszakozik azonnal az özvegy – Nem mondtam én ezt komolyan. Mit is tartana akkor rólam!

A nő pongyolát kap magára. S ahogy megy teavizet föltenni, hátul kis uszonnyá válik rajta a ruha, míg elől szorosan hozzátapad testéhez, kiemelve annak érett, kívánatos kontúrjait.

„Talán mégis beszerzek egy betyáros mellényt, bőgatyát meg csikós kalapot – fon-
tolgatja magában Móricz. – Hadd örüljön szegény asszony.”

Móricz-dokumentumok I.

(lejegyezte: Gerliczki András)

Móricz Zsigmond levelezéséből

Holics Jankához, 1905. október 25.

Ha magának írok, minden gondolatom hamvas újszülött, minden mondatom eredeti, minden szavam friss magocska, eleven sarjadék, új poéma. Itt lépdelek az Andrássy úton, nem, nem a köveken, nem a porlepte járdán, inkább a szerelem hímes szőnyegén, a lobogó vágyak csaltosában, a sóvárgó lélek labirintusában, az életes vágyakozások országútján. Magát látom, csak magát a kockaköveken, a kirakatokban, az utcalámpák ragyogó fényében, az ellebbenő árnyakban, a kirakati babák mosolyában, a virágáru slány szembogarában.

Simonyi Máriához, 1925. október 25.

Ha magának írok, minden gondolatom hamvas újszülött, minden mondatom eredeti, minden szavam friss magocska, eleven sarjadék, új poéma. Itt lépdelek az Andrássy úton, nem, nem a köveken, nem a porlepte járdán, inkább a szerelem hímes szőnyegén, a lobogó vágyak csaltosában, a sóvárgó lélek labirintusában, az életes vágyakozások országútján. Magát látom, csak magát a kockaköveken, a kirakatokban, az utcalámpák ragyogó fényében, az ellebbenő árnyakban, a kirakati babák mosolyában, a virágáru slány szembogarában.

Littkey Erzsébethez, 1936. október 25.

Ha magának írok, minden gondolatom hamvas újszülött, minden mondatom eredeti, minden szavam friss magocska, eleven sarjadék, új poéma. Itt lépdelek az Andrássy úton, nem, nem a köveken, nem a porlepte járdán, inkább a szerelem hímes szőnyegén, a lobogó vágyak csaltosában, a sóvárgó lélek labirintusában, az életes vágyakozások országútján. Magát látom, csak magát a kockaköveken, a kirakatokban, az utcalámpák ragyogó fényében, az ellebbenő árnyakban, a kirakati babák mosolyában, a virágáru slány szembogarában.

Babits Mihályhoz, 1937. október 25.

Ha magának írok, ...

Móricz-dokumentumok II.

(lejegyezte: Gerliczki András)

Móricz Zsigmond naplójából

1909. június 11.

A *Tragédia* sokadik változatán dolgozom. Végre sikerült Kis Jánost a lehető legjelentéktelenebbre formálnom. Kis vagy Kiss? Kerüljük a feltűnést, maradjon csak *Kis*, két „s” már fényűzés, kivagyí cifraság. Csupa kisbetű kellene, csakhát Molnár ezt a patront már elsütötte Nemecek Ernővel. (Nagy hős ez a gyermek, kit tudja talán majd szobrot is kap a Fűvészkertben, majd, valamikor a boldogabb jövőben.) No, vissza a hősmhöz! De kihez is? És történt vele valami? Csinált valami említésre méltót? Volt valami ismertetőjegye? Egyáltalán írtam-e mostanában valakiről valamit? Eh, kit érdekel? --- Nocsak, hiszen pár sorral feljebb épp róla beszéltem, Kiss Jánosról! Csakhát annyira érdektelen a szerencsétlen... Teremtőm! Csak Osváth kezébe ne kerüljön ez a napló! Mekkora blamázs lenne! Az író, aki a mondat közepén megfélekedzik saját teremtményéről! Az unalmas *szereplő*, aki, ha nem figyelsz oda, eltűnik a szövegből.

Megéheztem. Kimegyek a konyhába. Janka az asztalon hagyott egy tál friss vaját, csak úgy tépem hozzá a még meleg cipót, most hozta a kenyeres fiú a kávéházból. Közben persze a novellán töpregek, a szereplőn, ejnye, most írtam le, kicsoda is? Kis János? Ez is baj, ha eszembe jut! Ūristen, akkor mégsem annyira jelentéktelen, mint ahogy szeretném. Rohanok vissza a kézírathoz Kis Jánost tovább halványítani! Nincs most időm kiadósan étkezni, csak úgy futtában csippentek fel még egy kis libatepertőt a cseréptálkából, harapok hozzá – tényleg csak jelzésszerűen – egy lehetlenyi újhagymát, hajtok föl egy csészényit a reggelihez odakészített tejszínes kávéból.

Hála az égnek, a figura készen van. Nézzük a sztorit! Könnyű lesz, nem történt vele semmi, nem gondolt semmire, azazhoggy... és itt folytatom a kéziratot – figyelem, idézet! – „Arra gondolt, hogy ha egy kádba öntenék az a sok krumpli levest, köménymagos levest,” ... itt meg kell állnom, borzalmasan megéheztem, így nem tudok írni. Kimegyek a konyhába. Szegény Kis János mondatán töpregek, szegény nyomorult éhező, megesis rajta az érző szív... El is ment a kedvem az étkezéstől, csak egy kis pármai sonkát dobok a fokhagymás kacsaszírral szelíden megkent pirításra, semmi habzsolás, rohanok vissza a kézírathoz, éppen csak a konyhaajtónál lassítva – en passant – veszek egy szeletet a kapos parázborgonya-ágyon heverő füstölt angolnából.

Szegény Kis János! Kicsordul a könnyem az együttérzéstől, amikor az ő éhségtől reszkető, keserű mondatát folytatom: „meggy, korpá, lekvárciberét”... egyszerűen elakad a szavam, nincs erőm írni. Ki kell mennem a konyhába, de a részvét elapasztotta az étvágyam. Szomorúan erőltetek magamba egy kugler-golyót, meg két (igazán aprócs-

ka) zserbó-szeletet. A vitrinben mosolygó lúdláb-tortára rá sem tudok nézni, éppen csak egy szeletnyit veszek belőle. Hogy is tudnék most önfeledten falatozni? Rohanok vissza az én drága Kis Jánosomhoz, hogy harmatos szemmel, remegő kézzel ugyan, de tovább lajstromozzam az ő meghatóan kisemberi vágyait. Most már a konyhaajtóban sem állok meg újabb falatért, futtában majszolom el azt a fél fűrt egyiptomi szőlőt és a másik kezemből tartott (török fügével, kandírozott bagdadi narancssal és norvég fenyőmaggal töltött) püspökkenyeret.

Elszorult szívvel adom vissza éhező hősömnek a szót, sorolja csak a sok koltus-ételt: „meg azt a mindenféle habart lét, amit ő életében megevett”. Itt meg kellett állnom. Elfáradtam, elgyengített a szájalom. Eleget írtam, kész a hős, a cselekmény elindult. Akárhogy is nézzük, megindító novella lesz.

Zsakettet veszek, nyakkendőket kötök, omnibuszra szálllok, megyek a Wampetics vendéglőbe. Ennyi éhezés, ennyi szomorúság, ennyi művészi küzdelem után kiérdemeltem egy rendes ebédet.

KARÁDI ZSOLT
Mehemed válasza

Én vagyok a Mehemed,
sose láttam tehenet.
Hogy is láttam volna én
tehenet e féltekén,
hisz nemzetségem török –
ha kell, embert is ölök.
(Ezt a sorom lenyúlta
ama József Attila,
akit Horger Antal úr
eltanácsolt álnokul...)

Az ükapám volt maga
a nagy koppányi aga.
Harcolt ő itt eleget,
s ő se látott tehenet.

Nem érzem én igánk,
hogy szóljak a Zsigának,
hagyja nyugton, ha lehet,
azt a szegény tehenet.
Nem tehet az róla, nem,
hogy összeakadt velem!
Mért is kéne énnekem
egy tehénnel küzdenem?
Huzigálni a farkát,
a barnát meg a tarkát...

Mondom én neked, Zsiga,
menjél inkább moziba,
láthatsz ott majd eleget
arany szárnyú keszeget;
mosd tisztára kezedet,
s ne riszáld a feneked!
Ezt kívánja teneked,
vershősöd, a Mehemed!

Török Sophie: Igyunk, Zsiga!

Zsiga! Mikor önök a Garda-tónál
Mihállyal jöttek-mentek össze-vissza,
ön nem volt több már egy borissza lónál,
ki a világ összes szeszét megissza.
Percek alatt kiürült a bödény.
Ön úgy vedelt, mint egy mohó gödény.

De látja: jó Mihályom, gyöngé férjem
elázott, mint a rongy. Ezért, Zsiga,
engedje meg, hogy hangsúlyozva kérjem,
ne legyen vállán népies iga!
Hagyja békén őt, ne itassa le!
Nem a szeszről szól az ő élete.

Nem a szeszről, de a szexről se. Sajna.
Aszexuális ő; én meg, szegény,
akit fürösztött hajdan tejbe'-vajba',
s az életünk egy kész verses regény:
nos, én, én elfajzottam, mégpedig:
nőket szerettem esttől reggelig.

Zsiga! Maga megért, hiszen magának
az Élet teljessége kell. Soha
ne híresztelje, kérem, fűnek-fának,
hogy *Szapphó* híve Tanner Ilona,
és hogy Mihály, jaj, ezzel kell beérjem:
csak a szépirodalomban a férjem...

Úgyhogy, Zsiga, most béna bánatomba
belésüppedve mélnázok magam.
Meghívom önt az árnyas Esztergomba:
jöjjön el, hogyha bátorsága van,
mert rólam mondják, tudja, Zsiga, kedves,
hogy én vagyok a *vészkaravó hitves*...

Nem vitatom, Zsigám, lehet, hogy így van:
nincs gyermekem, s ez tönkretesz nagyon.
Bevallom, rejtegetett álmaimban
régí szeretőmet verem agyon.
S most, hogy Zsiga, megtudta titkomat,
remélem, azért meg-meglátogat...

Ha ott lesz nálunk, írja fel nevét a
házunk falára, tudja jól, hova.
Hirdesse majd e bús magyar planéta,
hogy élt Babits és Tanner Ilona.
És akkor ott, miként a Garda-tónál,
igyon, Zsiga, folyjon az alkohol,
míg Mihály fuldoklik a kaptatónál,
s a tüdejét köpi ki valahol.

Igyunk, Zsiga! Az élet egy fabatkát
sem ér nekem, ha nincsen gyermekem!
Látja a teraszunkon azt a padkát?
Ne gajdoljon ott részegen nekem!
S maga – megkenve mindenféle hájjal –
ne találkozzon majd Babits Mihállyal.

Igyunk, Zsigám! Az élet elröpül,
és megöregszünk. És nincs kegyelem.
A testem mindegyik sejtje mögül
előnyomul a halálfélelem.
Igyunk! És mielőtt még juta szóhoz:
utazzunk *együtt* el a Garda-tóhoz!

KULIN BORBÁLA

Jegyzőkönyvi vallomás

mellyet Littkey Erzsébet tett 1939. augusztus 28-cadikán Karády őrnagynak a Móricz Zsigmondhoz fűződő nyomozás során

Két nő érkezett a házhoz, egyikük nadrágossan, hogy a Littkey kisasszonyt keresik. A szobalányt tetszenek-e érteni? Mer' az én volnék.

Behívtak engem a tisztaszobába, hogy néhány szót, ha tudnánk csendessen beszélni fontos ügyekről

Hogy tudom-e, hogy Mária asszony válni készül? Így az egyik. Nem tudtam. M. úr dolgaiból oly módlag lett elege, hogy a szabadúláson gondolkozik. De hogy a válás nem egyszerű dolog, főként, ha asszony kezdeményezi, földönfutóvá válhat, hát ebben tudnék én Mária asszonymnak segíteni. Én neki abban jó szívvel, mondtam. Erre a másik kezdett belé, hogy M. úrra miféle terhelő dologgal tudhatnék előállni, mert hogy kifelé tisztességes ember, nem csal, nem lop, arról meg lettek győződve, de talán hazudni csak hazudik, hiszen minden ember hazudik valamelyest. S kérdezgetni kezdtek, mit tudok én M. úr nőekkel való dolgairól, szokott-é hazahozni idegen asszonyokat, lányokat a házba. Mondottam én, itt még a Mária asszonyon s a leánygyermeken kívül más fehér népet nem láttam, pediglen három esztendeje vagyok itt alkalmazva. Ekkor látszatra tanácsalanságba estek, s akkor hozakodott elő a nadrágos asszony ezzel a mittu-doménmivel. Hogy halottam-e én arról, mi az a mittú. Mondtam, hogy nem én. S akkor magyarázni kezdte nekem, hogy kik mondják azt, hogy mittú, avagy, ahogy azt magyarul mondhatnók: én es. S kérdezget, hogy én egyet-érték-e azzal, hogy minden nőnek joga van a saját teste felett rendelkeznie. S mondja hozzá, nincsen forradalom anélkül, hogy szobrok porba ne dőljenek. Engemet kérdez? Na, majd M. úr jól megírja és szerte publikálja a világba az én sorsomat, az árvácskát, s akkor majd megtudja, kit kérdezett effélékről. Abban lett végül közöttünk egység, hogy ami a férfiakkal való érintkezést jelenti, én azzal egyetérték, ne csókolgasson s ne is simogasson senki nőt sem leányt senki férfi, s ne játszadozzék véle az ő igaz, legfelsőbb vágya ellenére. Tán, mondom nekik erre, ez ügyben nem éppen M. úr feleségének, Mária asszonymnak van-é problémája? De ezzel nem törődtek. Más tekintetben, hogy, ha én a testem felett rendelkezhetnék, kisdég tovább aludnék reggelente, mert rosszul bírom a korai kelést, vagy hogy mikor Mária asszony zsák krumplit hozat fel velem a pincéről, én azt a kérést biz' visszautasítanám, arról már nem jutottunk düllőre. Az alvás meg a krumpli ügye, azt mondták, más eszmei áramlatra tartozik.

Kérdezik akkor, mióta vagyok én M. úr szolgálatában. Mondom nekik, hogy épp most lett elmondva, hogy majd' 3 éve vagyok a háznál. S hogy M. úr, aki a női szépséget tudvalevőleg igencsak kedveli, nekem valaha afféle ajánlatokat nem-e tett. Miféle ajánlatokra gondolnak? Hogy ígért-é több fizetést a kelleténél valamilyen „el-

lenszolgáltatásért”, így mondták, cserébe. Akkor eszembe jutott, hogy egy ízben egy ötforintost nyomott M. úr a kezembe, hogy szaladjak ki neki dohányért, s ha ezt most azonnal megteszem, megtarthatom a visszajáróját. Erre sóhajtozásba meg összenézésekbe kezdtek. Akkor a nadrágos egy papirost vett elő, s mondotta, hogy, ha félszagségem miatt magam dolgaival előállni nincs is bátorságom, nekik az is elég, ha diplomatikus leszek. Kérdeztem, hogy hogyan legyen én nekik diplomatikus. Azt mondja a nadrágos erre, hogy, például ő állít valamit, példának okért mondjuk ezt: „Móricz úr minden csinos nőt elcsábít” s én erre csak mondjam azt, diplomatikusan, hogy „ezt én sem megerősíteni sem megcáfolni nem tudom.” S kérdezte, értem-e mi ebben az okos diplomácia.

Ekkor a másik vette át a szót, hogy volt-e rá valaha alkalom, hogy M. úr engem megérintett. Ó, mondom, nagy ritkán történik ilyen, mikor alkoholizál. Na, erre felkapták a fejüket. Hogy miféle férfiúi agresszió tör elő M. úrból részegsége idejében. Mondtam én erre, hogy M. úr, ha iszik, jámborabb, mint egy törött lábú őzgida, s belőle bizony semmiféle erőszak elő nem török. Napok hosszát csak bezárkózik a szobájába, s iszik, ételt is alig vesz magához majd' egy hétig. Azért, mondták, meséljem el, hogyan is esett meg az, hogy M. úr engem megfogdosott. Hát, mondtam nekik, hogy egy alkalommal, mikor rája néztem, mert ilyenkor egyedül én nyitok rája, hogy kis vizet vigyek neki, s hogy nézzem, él-e még, az asztalánál, a nagy karosszékében ült és odahívott közel magához. S megfogta a kezem. S azt mondta: *Bözsike, te kis csibe, az isten megáldjon téged.* S aztán? kérdezték. S aztán a kezemet elengedte, s kérte, térdeljek oda hozzá, a lába elibe. Na, erre a két nő nagy élénkséggel előre hajolt, s mondták, folytassam! Mit csinált aztán M. úr? M. úr akkor, mondtam nekik, hogy odatérdepeltem hozzá, az arcomat a két tenyerébe fogta, s megint csak azt mondta: *Bözsike!* Olyan gyengességgel, mint aki mindjárt utolsó lehet lehelli ki. *Bözsike,* mondta nekem M. úr, *szoktál-e te rosszakat álmodni?* Nagy ritkán, mondtam neki, s akkor általlában ijesztő tűz elől menekülök. *Bözsike,* mondotta erre megint, *s olyakat szoktál-e álmodni, hogy a föld s az égbolt kettéhasad?* Nem én, feleltem. *Igazi nő vagy te, kis csibém,* mondotta erre, *az isten áldjon meg téged.* *Igazi nő.* S ezt mire értette? - kérdezte a nadrágos. Azt mondta M. úr, igazi nő vagyok, mert, bár sok szörnyüséget láttam és éltem ezen a világon én, a Jóisten engem olyanra csinált meg, hogy az igazi rettenetet az én szemem elől még álmomban is eltakarja. Mert ha el nem takarná, attól a rettenettől bizony elapadna az én méhem és a mellem, soha gyermeket nem lennék szülni képes, s ha ilyen boldog vakságot az isten a nőknek nem teremtet volna, az emberiség biz' réges rég kipusztult volna a föld színéről. Mondott-e még valamit? - kérdezte tovább a másik. Mondani nem, csak kérdezett. S hát mit kérdezett? *Hogy láttad-e Bözsike, az éjszaka, ahogy az ördög gyerekfejekkel labdázik, s halottam-é ahogy nevet hozzá.* Nem láttam, nem hallottam én - feleltem neki. S akkor, akkor mit csinált még M. úr? - kérdezték sürgetőleg. Sírni kezdett - mondtam, sírni, mint egy gyermek.

A két nő erre összenézett. Menjünk, mondta a nadrágos. Menjünk, mondotta neki a másik.

KÜRTI LÁSZLÓ

bronzolaj

az öreg főszerék szalmakalapban,
kvarcórával a karjukon és nem veszik
le a kockás térdnadrágot, de bokáig
állnak a tengerben. karba tett kézzel
néznek a fiatal monokinikre, fürkészve a jövőt.
mellek, repülők, életek lebegő ereszkedését.
ragyogó nyári napjaink iszkolását, nyurguló
árnyékait a napernyőknek.

az öreg főszerék kvarcórával a karjukon
percre pontosan látják, melyik kartempóban
fullad ki majd az ifjúság, melyikben a házastársi
hűség. hol szakadnak vagy térnek vissza a kötelekek
megtartó zsibbadásába a viharverték. ismerik
a kamaszok viharos, kötelező útját. vaskosra
nevelt törzs, árnyas lombozat gyümölcsseinek
leválását, amihez többé már nem szólhatnak
ők sem. a munka elvégeztetett, az enyém
már az övé, a bárkié, az önmagáé.

csak állnak bokáig egy kockás térdnadrágban
és kvarcórájukra pillantanak, fényesen aszódnak
a napban. és mérik a napvédő kenőcsök felszívódásának
idejét. lesik az ifjú húsok ruganyosságát, izmok feszülését,
eközben ők múlhatatlanul csak ragyognak, meg ragyognak.

Nelégymá'

Ne légy má keserű, édes,
nemcsak á szárelem rémes.
Pucérán fekszünk az ágyon,
Kemény után csak két lágy rom.
Előbb még rugó á tested,
áztán meg szágolom, tesped.

Pedig még nem vágyunk vének,
szágra remegnek á térdek.
Hiába á széles terpesz,
mit kezdjek veled, há herpesz
nő ide, tőled á számra.
Ná, kivel jártál még ágyra?
Tudom á nagymakkú Pistá'
ákart, de ázt mondtad: nyistá.
Szidom áz ányád rekedten,
értelek volná csak tetten.
Elverem így is á szádát,
á segélyt, á zabipulyádát.
Á koszos falu csak bámul,
hogy hajtalak el á háztúl.
Jókora rendet csinállok,
s eztán a húgoddal hállok.

Parfüm legyél

Ne légy ma keserű, édes,
nemcsak a szerelem (k)rémés.
Meztelen fekszünk az ágyon,
illatköd elfedte vágyrom.
Fiatal ma is a tested,
édes mi illan, mi tesped.
Ugye még nem vagyunk vének,
(egy)mástól rognak a térdek.
Vágytalak már megölelni,
de (k)rémcsókhoz több kell: merni.
Ne légy hát keserű, kincsem,
illat- és ízbilincsem.
Nem csak a szerelem (k)rémés.
Édes a szag. Ugye értesz?
Nem lehet, hogy ha belőlünk
árad, mi mégse bőgünk.
Érteni kéne mos' már,
rab-e a test vagy foglár.
Kértelek már, nem is egyszer,
parfüm legyél, vegyi fegyver.
Én pedig parfümőröd,
Ködbe borítva a bőröd.

OLÁH ANDRÁS
Illyés Gyula
Egy mondat az asszonyi zsarnokságról

Hol zsarnokság van,
ott nő-ármány van,
nemcsak a házasság-pokolban,
nemcsak az eltorzult mosolyban,

nemcsak az állandó zaklatásban,
a kérdőre vont éjszakákban,
a kifogatott zsebekben,
a meglesett sms-ben,

nemcsak a szigorú arcvonásban,
a kedvezménymegvonásban,
nemcsak a torkodra keseredő sörben,
a meghunyászkodó ökölben,
a tiltásban, a vádban,
az állandó szabadsághiányban...

hol házasság van,
ott zsarnokság van,
nemcsak a kalapot viselő nőben,
nemcsak a fodros főkötőben,
de minden gúnymosolyban
minden villanásban,

szózuhatagban, indulatban,
fakanálba gyúrt haragban,
a sercegő zsírban,
a házasságsírban,
az elbarikádózott nászi ágyban,
a kihunyásra ítélt vágyban...

hol asszonytárs van,
ott zsarnokság van,

ott a házasság munkatábor,
s lehetsz bár kőből, lehetsz fából,
nincs már szív, mely összetákol,
nincs szerelem, mely veled számol,

hol házasság van,
ott zsarnokság van
minden asszonyi szeszélyben,
minden lobogó vádbeszédben,

megcsúfolt érényben,
széjjel dúlt reményben,
a színésznőkbe döfött törben,
a vérpiros Mária-kendőben,

hol zsarnokság van, ott minden hiába,
a hűség is csak szimpla álca,
az ágy is már csak kőpad,
mi a halálnak újabb színt ad,

és hiába kémlelődsz ki e körből,
ő néz rád mindenik tükörből,
figyel, hiába nyafognál
– fogoly vagy biz' a,
s egy nő a foglár.

Ady Endre Rózsafa-vonóként

*Rózsafa-vonóként mély zöngésű hírhez
Súrlódjék ez írás Móricz Zsigmond úrhoz.*
Ja, hogy ezt egyszer már elsütöttem volna?
Rá se ránts, ez csupán éberségi próba
– hogy figyelsz-e arra, amit írok néked,
s hogy kiengedd végre a behúzott féket...
Hagyd a munkát Zsigám, lazítsunk egy csöppet!
Igyunk kis vörösbort, az ihlet is több lesz!

Tudod, a versekben az ember nem kertel,
 ezért is kereslek őszinte reménnyel.
 Egy *boldog emberről* írskáltál a minap,
 tuti, nem magadról – hisz tudom, hogy ki vagy.
 Sorsod az árnyékból szabadítsd ki végre,
 s makacs szívedben is legyen végre béke!
 Kocsmázzunk, vigadjunk, hajtsunk fel kurvákat!
 Címlapon hoz – meglásd –, tucatnyi bulvárlap!

Dobjunk sutba nyomban minden komor terhet,
 a szatmári vidék vidámságra termett!
 Élj hát te is akként, mint atyáid éltek:
 szilvórium nélkül felkelni is vétek!
 Jó homoki borból tölts utána bőven,
 és ne csak a főztjét szeresd a nőben!
 Jöjj velem, elviszlek egy kalandos útra,
 pislogni fog tőle majd a Káma-szútra...

Bóklásszunk egy csöppet a Rákóczi téren,
 tudod, mostanában az maga az Éden.
 Kifinomult lelkek sorjáznak a placcon,
 olyat tudnak, amit nem tud Janka asszony...
 Gyere Zsigám, hallom, húzzák a nótánkat!
 Karinthy és Babits régóta gyantáznak.
 Koccintsunk hát hamar, s keressünk múzsákat
 – pusztuljon belőlünk keserv és búbánat.

Babits Mihály és Karinthy Frigyes négykezese Csécsei anzix

„Csécsén cseperedtél, Csibékkal csevegtél”
– ezt Frici fejéből fújta a menetszél –
ragaszkodott hozzá, hogy alliterálgak,
pedig már nem trendi – fintor rá a válasz.

Minap Csécsén jártam – a szülői házban –
csöpörgött az eső, kicsit el is áztam.
Kobakom bevertem a szemöldökfába,
dudor is nőtt rajta – nem mentem hiába.

Kiderült már rég, hogy mégsem itt születted,
olyan ez, mint az elvesztett szüzesség:
hiába reklamálsz miatta utólag,
hamarabb hiszik el, hogy talán ufó vagy.

Van hát egy ház, mi most már a tiéd lett,
szobor is készült – azt hitték, igényled.
Keresték sokáig a tüzesgépet is,
amivel atyád egy vagyont a mennybe vitt.

Nem lett meg, de gyűltek bútorok és képek,
pár régi újságcikk és néhány regényed.
Kerek fordulónak most is ünnepelnek,
– s születnek efféle emlékező versek.

Könyveid? Nem fogynak... Bár még tanítanak,
de a sok fiatal úgy néz rád, mint a vak.
Az mondják, tolmács kell, mert nem értik szavad
– Lakatos Levente mostanság a divat.

S tudd meg hát, barátom, nincsen már „Nyugat” sem,
kitörlődünk innen – nem kell hozzá sasszem.
De aki Csécsén jár, s betoppan a házba,
meghajtja a fejét... Hogy ne verje a fába...

VITÉZ FERENC

Áprily

Karádi Zsoltnak

Akarsz-e fényt, hogy betűzni
tudd a láthatatlan írást,
s ha megcsalna lábad, a fecskék, az őzek
vezessék tekinteted?

A ködbe hördülő magányba
permeteznek égi csírák –
s a tó partjára tévedt kagyló belsejében
az arcodat felismered.

(2019)

Weöres

A „tündérsípos” Kenyeres Zoltánnak

Távoli múltban, az égi jövőben
röpköd a szó. – S kacag itt, a zsebemben
két kicsi vers: ha az egyik a kőben
fénylehetőnyi varázs is – a másik
holdi madármenedéke a perc.

(2019)

Dömdödöm

Gerliczki Andrásnak

Ha elindulsz az égen madarat keresni,
vizsgáld meg magad, hogy fészeknek
jó vagy-e.
Ha kíváncsi vagy más hegyekre is,
vidd magaddal a virágok sóhajtását
a saját völgyeidből.

Ha az öröklétbe vágyakoznál,
számold össze minden percedet,
hogymennyit ért.

Ha átjárókat keresnél a világok között,
fontold meg jól, hogy tudnál-e ajtó
lenni – nyitva.

Ha mesélni szeretnél, tisztítsd meg jól
a szavakat, mert a sok kacattól
megrekednek.

Ha kimondanád – még ne tedd!
S ha kimondanád, mondd csak azt, hogy:
Benned...

(2019)

„Aranyos meg édes...”

Józsa János Nagy László-illusztrációjához

„Aranyos meg édes nyár van”,
fehéren égünk a lázban;
vérünk galambokra éhes,
taposunk az aranysárban.

Kapaszkodnak lábainkba,
megfeszül bennük az ikra,
kapaszkodnak, ravaszkodnak,
cselet szönek a titkainkba.

Úgy dohognak, mint a gépek,
szakad torkukban a gége,
szalonnát rágtak a lyukban,
s mézet festenek az égre.

Nem örülnek az örömnak,
horpadt lázban szembeköpnék.
„Aranyos meg édes nyár van” –
s szálka mind a tíz körömben.

(2019)

Természetráajz

Nagy Lajos után Mercs Istvánnak

Az ostobaság enciklopédiájához
nem árt néha kommentárt is fűzni,
mert sokan még komolyan veszik,
hogy bölcsességük fényes és határtalan.
Az emberek már csak ilyenek: mindig
ők a legokosabbak, és el sem képzelhetik,
hogy a képtelenségek okai ők maguk.

Persze a csillagokról mit se tudnak,
mert állandóan olajfoltos pocsolókban
ellenőrzik a sminkjüket és ruhatárukat.
Aztán elégedetten csettintenek, hogy szép
a látvány, és még a glória is látszik a fejük
fölött, egy égve felejtett utcalámpa fénye.

Néha elmennek az állatkertbe is, ahol
kinevetik a majmokat, és szeretnének
maguknak egy fókát az akváriumba,
meg bűvárhencsert, jó nagyot – tudnának
vele dicsekedni, hogy nekik olyan is van,
másoknak viszont csak kerti törpe jutott.

Pedig az ostobaság enciklopédiája
pontosan meghatározza, hogy az állatok
itt járnak közöttünk és autót vezetnek,
reggel fogat mosnak, munkába mennek,
sorban állnak, mosnak-főznek és söröznek,
boldogak, ha valamit végre megszereznek,
aztán kidobják, mert már akkor se kellett,
és leülnek tévét nézni este vagy bármikor.
Természetük szerint ugrálnak össze-vissza át
az alacsonyra húzott kerítéseken...

(2019)

SISKA PÉTER
Neküia

A régi ház előtt áll,
integet felém
a harminc évvel ezelőtti
nyárban, a fekete-
fehér, örök
napsütésben.
Mondani akar még
valamit, valami
fontosat,
mielőtt felébredek,
de a szavak
helyett már csak
harangszó
jön ki a száján.

Profán geometria

Még zárva az ajtó.

A mellettem ülő
öregasszony arcán
a megsemmisülés ábrái:
örvénylenek
a ráncok. Lassan.
Kérlelhetetlenül.

A nyári éjszaka forró levegőt
és rovarokat öklendezik.
Feltámadunk.

MATITS FERENC

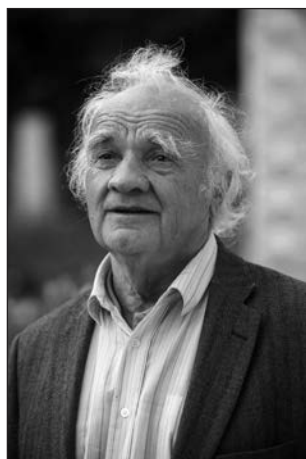
Megemlékezés Vincze László festőművész munkásságáról

Sok értékes, érdekes emberrel hozott össze a sors, de elmondhatom, hogy valamennyiük között különleges hely illeti meg az 1934. január 2-án Szamoskéren született és 2020. május 17-ről 18-ra virradóan a Kecskeméti Művésztelepen elhunyt Vincze László festőművészt.

A 86. életévet megélt Vincze mestert tiszteletet érdemlő művészi alkotóvágy tüntette ki, amely szinte kifogyhatatlan életkedvvel párosult. A fiatalokat megszegyenítő lendülettel dolgozó művész mintegy 8000 alkotással gazdagította minket, illetve a világmindenséget, hiszen a művész működése nem csupán Magyarországra korlátozódott. A környező országokon kívül Európa számos országában, sőt az Amerikai Egyesült Államokban és Ausztráliában is öregbítette hírnevünket. Utazásai alkalmával sem pihent, hanem az impressziók gyűjtésén, a világlátáson kívül lehetőség szerint művészetéből maga is mutatott valamit, ízelítőt adott. Külföldön festett műveiből gyakran haza is hozott, így itthoni kiállításain is megismerhettük például a mediterrán napsütést sugárzó tájképeit. Nehéz feladatra vállalkozik, aki a művész munkásságát bemutató albumot szándékozik összeállítani, mivel alkotásai nagy számban kerültek hazai és külföldi műértők és gyűjtők tulajdonába.

Fontos tekintetbe venni, hogy a művész nem akármilyen mesterektől tanult. Felfigyelt tehetségére, okította őt a debreceni Református Gimnáziumban a méltán híres Félégyházi László festőművész, később képezték őt a Magyar Képzőművészeti Főiskolán Kossuth-díjas professzorok, Bernáth Aurél, Barcsay Jenő, illetve az egri főiskolán Blaszkó János, Jakuba János és Bíró Lajos festőművészek egyaránt. Lehetősége adódott arra, hogy hat éven át a híres szentendrei festőművész Miháltz Pál magántanítványa legyen.

Galgahévízen, majd Esztergomban tevékenykedett művészpédagógusként, de tudását számos művésztelepen, alkotótáborban élete utolsó pillanatáig megosztotta a felnövekvő művésznemzedék tagjaival. Korábban dolgozott többek között a zsenyei, izzasági, kömörői, tokaji alkotótáborokban, újabban leginkább a vajai, a jelsai (Hvar-szi-

Vincze László

geti) és a kecskeméti művésztelepek gyakori vendége volt. Többen vallják magukat Vincze mester tanítványának. 1964 óta a Művészeti Alapnak, majd a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, valamint az Esztergomi Művészek Céhének tagja.

Festőművészete a portréktól, a csendéleteken és városi vedutákon át a tájképekig terjed. Utóbbiakat laza ecsetkezeléssel, oldott, könnyed színhasználattal valósítja meg. Az élet, a

Hegedűs csendélet (1998, o.v., 60x80 cm)

természet és a zene szerelmeseként természetelvű, a látványból kiinduló művészete a képzőművészet hagyományos vonulatát képviseli. Azonban, ha a téma úgy kívánja, absztrakt kompozíciókat is alkotott. Vérbeli festőként színekben gondolkodott. Frissen, érzékenyen figyelte a színek egymásra hatását, az átmeneteket, a fényviszonyok, levegő változásait, valamint a lélek rezdüléseit. Jellembrázoló képességéről számos avatott arckép tanúskodik. Élményeit leginkább vízfestéssel dolgozta fel, de jelentős számú műve olajfestéssel készült. Témáit leggyakrabban a természet, a települések hangulatát meghatározó házak, utcárszletek, mitológiai, bibliai történetek, csendéletek, aktok és portrék adták.

A szatmári parasztcsaládból származó művész a természet szeretetét környezetéből hozta magával. Galga-menti éveit követően, 1960-ban költözött Esztergomba, és ebben az évben rendezte első önálló bemutatóját Aszódon.

Esztergomban találkozott és figyelt fel művészetére két, a városban élő jelentős műgyűjtő Dévényi Iván (1929–1977) tanár, művészeti író és a Dorogon élő Zsembery Dezső orvos, műbarát. Dévényi Iván több alkalommal foglalkozott írásaiban Vincze László művészetével. Zsembery doktor, akinek gyűjteményében a művész több alkotása is felvételt nyert, szerepelteti ezeket a kollekciójából válogatott kiállításokon, illetve *Esztergom* című 1970-ben alkotott vízfestményét a Zsembery Gyűjteményt bemutató, 2008-ban megjelent albumba is bekerült.

Vincze László 1965-ben Olaszországban töltött néhány hónapot. 1973-ban pedig el látogatott az USA-ba, ahol festményei kiállításon is szerepeltek. A művésznek Svájcban 1983-ban volt önálló kiállítása. 2008-ban Ausztráliában dolgozott, ahol kiállított is.

Fontos hangsúlyozni, hogy habár sok időt töltött Esztergom és festői környékének, a Dunakanyarnak megörökítésével, tájképfestészetének ihletője nem csupán ez a vidék. Ha lehetősége nyílt rá, vissza-visszatért a Felső-Tisza kanyargó, vadregényes vidékére, a vajai alkotótáborba, ahol a hazai táj számos remekbeszabott festményének volt ihletője.

Külön egységet képez munkásságában a Dalmáciában készült műveinek sorozata. A dús vegetációjú mediterrán táj, a hangulatos tengeröblök, városrészletek, az Adria tenger azúrkék vize mind-mind olyan témák, amelyek a mester ecsete által ihletett módon kerültek megörökítésre. Barátja, Molnár Károly hívására, mintegy egy évtizeden át évről-évre rendszeresen visszatért Közép-Dalmácia legnagyobb szigetére, Hvarra, ahol Jelsa városában, illetve a környé-

Jándi Tisza-kanyar (O.V. 80 x 100 cm 2015.)

ken – mint megfigyelhettem – nagy szorgalommal, fáradhatatlanul készítette alkotásait. A szabadban dolgozott, ami munkái frissességének, színgazdagságnak forrása. Emlékeim szerint Jelsán a mester korán kelve, festőfelszerelésével együtt nap-nap után motívumkeresésre indult és csupán az étkezések alkalmával került elő, megmutatta alakuló képeit, és ekkor lehetett vele beszélgetni.

Több mint két évtizede figyeltem fel művészetére és azóta követtem érdeklődéssel, szimpátiával művészi ténykedését. A *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon* 3. kötetébe írt, netre is feltett Vincze László működését értékelő szócikkem, – mint tapasztalom – számtalan formában született újjá. A művész ismételt találkozásaink alkalmával tájékoztatott munkásságáról, tevékenységéről, zenei és egyéb élményeiről. Több alkalommal megnyithattam kiállítását, legutóbb Vaján és Mátészalkán.

A 86. életévében távozó mester nem csupán tiszteletet érdemlő, világosan gondolkodó, bölcs személyiségevel, műveltségével, hanem fáradtságot nem ismerő alkotói tevékenységének újabb és újabb eredményeivel hívta fel magára figyelmünket, vívta ki megbecsülésünket.

Szülőföldjével, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyével szoros kapcsolatot ápolt, és emiatt kapott lehetőséget arra, hogy 85. születésnapja alkalmából Vaján a Magyar Nemzeti Múzeum Vay Ádám Muzeális Gyűjteményében, Mátészalkán a Szatmári Múzeumban és Szamoskéren 2018-ben egyidejűleg három kiállítása nyílt, ahol 85 művét állíthatta ki.

A Krúdy-kultusz lokális erővonalai

Ötévente kettős jubileum ad alkalmat a Krúdy-kutatóknak arra, hogy közzé tegyék legújabb eredményeiket. 2003-ban az író születésének 125., halálának 70. évfordulójára emlékeztünk, ebben az évben jelent meg a Tóbiás Áron szerkesztette *Krúdy világa* c., hetedfél-száz oldalas breviárium. A szerkesztő külön csokorba szedte a költők tisztelését

(könyv a könyvben: in honorem és in memoriam antológia egyben), valamint nagyobb részt az író szövegei, műveinek részletei kerültek dialógusviszonyba a róla szóló kortársi és utókori méltatásokkal, a portrékkal, kritikákkal, vallomásokkal és emlékezésekkel. Tóbiás már 1976-ban (a *Könyvvilág* decemberi számában) összegezte röviden a Krúdy-recepció, pontosabban, a kiadástörténet állomásait, szavátéve, hogy halála után 1941-ig nem adták ki könyvét, aztán a „tallózva válogatott” kiadások után 1954-ig újra csönd fogadta az olvasót, míg Sőtér István „korszakos értékelése” megnyitotta az utat, hogy Krúdyt újra fölfedezzék.

1957-ben indult meg a Magvető és a Szépirodalmi kiadók közös vállalkozása (bő évtized alatt 32 Krúdy-kötet jelent meg), majd 1976-ban Barta András gondozásában debütált a Szépirodalmi Könyvkiadó *Krúdy Gyula Műveit* közre-

adó újabb, 1983-ig tervezett sorozata. Tóbiás akkor azt írta: úgy tűnik, hogy minden Krúdy „kevés” – az életében megjelent gyűjteményes sorozatokból vagy a későbbi válogatásokból nehéz összerakni a teljes és hiteles Krúdy-képet. Ugyancsak 2003-ban jelent meg a Nap Kiadó *In memoriam* sorozatában a Fábri Anna szerkesztette, szintén

dialogikus breviárium-jellegű kötet *Az élet álom* címmel (Fábri egyébként Barta és Sőtér – illetve Kozocsa Sándor, Fülöp László és mások – mellett szintén sokat tett a Krúdy-szerepek irodalomtudományi értelmezéséért, például az 1978-as *Ciprus és jegenye* c. kötetében).

Az újabb kettős jubileum 2008-ban volt – az ekkor és az ezt követő évben megjelent tanulmányokból kiemelhetjük Finta Gábor, Fleisz Katalin, Fried István, Gintli Tibor, Kelecsényi László, Kelemen Zoltán, Kemény Gábor, Pethő József írásait; *A Vörös Postakocsi* folyóirat *Krúdy Omázs* összeállítását; Váradi Ferenc doktori és Szikszainé Nagy Irma akadémiai doktori értekezését. 2014-ben megjelent egy konferenciakötet is (Fráter Zoltán és Gintli Tibor szerkesztésében) *Születésnap kalandok* címmel, mely az előző évi, 135. születésnap konferencia szerkesztett előadásait tartalmazta. Több mint

300 sűrű oldalon, hat fejezetben (Irányzatok és beszédmodok; Az imitáció poétikája; Színház és teatralitás; Regények; Novellák és ciklusok; Utóélet) összesen 26 tanulmány foglalkozott az életművel. A főntebb már említett kutatók, irodalomtörténészek mellett a posztmodern irodalomtudomány érdeklődését is fölkelte az oeuvre: a szerzők közt találjuk Angyalosi Gergely, Dobos István, Eisemann György és Szegedy-Maszák Mihály nevét, de az értelmezők közé sorakozott Bengi László, Kosztolánczy Tibor, Margócsy István vagy Tverdota György is.

2018 októberében (a 140. és a 85. évforduló tiszteletére) a Nyíregyházi Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, valamint a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei tagozata „*Ennek a városnak voltam az írója*” címmel rendezett tudományos konferenciát, melyen az ELTE, a Miskolci- és a Nyíregyházi Egyetem nyelvészei és irodalomtörténészei mutatták be legújabb kutatási eredményeiket. Az itt elhangzott tíz előadás szerkesztett változatát adta közre a Karádi Zsolt által szerkesztett Krúdy-tanulmányok kötet. S csupán már az is hozzáadta ennek az újabb vállalkozásnak, hogy Gintli, Kemény és Pethő mellett újra megszólalt Mínya Károly, aki a Krúdy-életmű stiliztikai vizsgálatáról már 2005-ben közölt tanulmányt; vagy Jánosi Zoltán, aki szintén 2005-ben írt Szindbád tükörképeiről (önálló könyvben is megjelentek „találkozásai” Krúdy Gyulával), s két német nyelvű publikációt is jegyzett. Karádi pedig az egyik újabb könyvében megidézt François Gachot („a Nyugat franciája”) Krúdy Zsuzsával folytatott levelezésének értékelése mel-

lett több Krúdy-tanulmányt és recenziót adott közre az elmúlt évtizedekben.

*

„Az a tény, hogy 1931-ben Krúdy repülőgépen – élete első és egyetlen légi útján – repülőgéppel tér majd haza Budapestről Nyíregyházára, mintegy összefogja s jelképezi is a város messzire és magasra – Krúdy teljes művészetére is – sugárzó, motiváló erejét és ebben a teremtő erőterben Krúdy lokális és egyetemes helyét. [...] Krúdy – és egyik legfontosabb önértelmezése, szabadság-szimbóluma, történelem-értelmezője, fikciója, exodus-modellje, de mindenekelőtt: önárcképe, Szindbád, azaz: *Syndbad Nyíregyháziensis* tehát ebből a városból indulva, ennek legszívósabb erővonalat magába integrálva, Nyíregyházáról tette zsebre Debrecent, Nagyváradot, majd Budapestet is. Nyíregyházáról emelkedett a monarchiában született másik két prózaíró óriás, a bécsi Robert Musil és a prágai Franz Kafka mellett (az *Ezerégyéjszaka meséit* szintén álmódóza forgató) párizsi Proust, a dublini Joyce európai írotársává.” – A konferenciakötetet indító Jánosi Zoltán tanulmány befejezéséből való a fenti két idézet rész, s néhány változtatástól eltekintve, a tanulmány olvasható volt a *Szemle* 2018/4. kötetében is, és Jánosi – Katona Béla és mások kutatásaira hivatkozva – a hajózva repülő nyíregyházi Krúdy-Szindbád portréját rajzolja meg, a tanulmány és a szépírói esszé stílusjegyeit ötvözve.

Pál Andrea tanulmánya (*Egy kultusz bölcsőjénél*) kitér az irodalmi kultusz kutatások történetére – kiemelve, hogy „a kultuszigény egyidős az emberi közösségszerveződéssel” –, foglalkozik továbbá az interdiszciplináris aspektusokkal (a kul-

tusz mintegy az irodalom „kommunikációja”), s így lépteti be a „kultikus hőst” a „kölcsonös egymásrautaltság” dialogikus kontextusába, elsősorban a *Nyírvidék* c. lap 1917–1933 közötti beszámolóit állítva a jelen-léte rögzítő és értelmező reflexív rendbe.

Gintli Tibor *Profán vezeklések (Szindbád megtérése)* címmel két Szindbád-novella (*A tetszhalott; Az életmentő kékfestő*) olykor részletekbe menő analízise és távlatos értelmezése révén mutatja be a *Szindbád megtérése* c. kötet elbeszélés-módjának sajátosságait. A Krúdy-beszédmód összetett hangoltságát a humor és a rezignáció mentén lehet a legjobban feltérképezni; s Gintli megállapítja: a kötet legösszetettebb darabjai azok – így a két kiválasztott elbeszélés is –, amelyekben „a két alkotóelem kiegyenlíti egymást”. Eképp az „íronia és komolyság egyensúlya a szemléletmódnak azt a meditatív tétovaságát viszi színre, amely annyira jellemző a Krúdy műveinek relativista szemléletmódjára”.

Sturm László *Álmok és kiutak* címmel értelmezte Krúdy *Palotai álmok* c. kisregényét, már az első mondatában utalva arra, hogy ez a mű „némileg zavarba ejti értelmezőit”, kérdezvén, hogy „elbírná-e Krúdy világa a boldog véget”? – ráadásul az sem biztos, hogy a fikció valóságosként vagy álomszerű képzelődésként akarja-e hitelesíteni önmagát. Van azonban egy fontos megállapítás a tanulmányban, miszerint: „a románc-hagyomány megidézésével Krúdy megeleveníti azt a ’lértelmező látomást’ [Nyilasy Balázs olvasatához igazodva], amely ellenszegül a modern regény válsághangulatának”. A konklúzió szerinti „kiérdemelt boldogságot” egyébként a *Palotai álmok* Előhangja hitelesíti. Az állomásfőnökkel

folytatott párbeszédben jegyzi meg az elbeszélő: míg a régi időkben „a harmadik városban is tudták, hogy ki szenved a szerelem kínjaitól [...] manapság egy jóraivaló leányszöktetésről sem hallani. [...] Ma már csak álmaikban bolondoznak az emberek.” – Úgy véljük, hogy leginkább az Előhang az, ami útmutatásként szolgálhat az egész műnek az értelmezéshez!

Karádi Zsolt Krúdy publicista indulásának – Gáspár Imre pártfogása alatt – kibontakozó, a *Debreceni Ellenőrben* megjelent színházi témájú írásait olvasta újra (e kevésbé ismert időszak értelmezését segítette a Kalligram Könyvkiadó Krúdy-életműsorozatban kiadott 2007-es publicisztikai kötete). Karádi (helyesen) elsősorban Krúdy előadáskritikáit szemlézi, s nem foglalkozik a debreceni színházról szóló hírekkel, a teátrum ügyes-bajos dolgait (gyakran a város és a lap kultúra-politikai szempontjait) követő cikkekkel. Példáiból jól érzékelhető, hogy színikritikussá (s tegyük hozzá: az „emberi színpadok” kulisszái mögé tekintő íróvá) érlelődésében meghatározó szerepe volt debreceni színikritikusi működésének – noha „a színház később sem vált számára sikeresen meghódítható világgá”.

Hamar Péter (*A Krúdy-művek közzegellenállása a mozgóképpé formálással szemben*) abból a tézisből indítja érvelését, hogy bár a Krúdy-szövegek gyakran „filmszerűek”, mégis kihívó feladat a megfilmesítésük. A filmes adaptáció narratív elvei szükségszerűen szembekerülnek a képben (szóképben) fogalmazó és stilizáló Krúdy-beszédmóddal – s a mintegy húsz televíziós alkotás helyett csak a Huszárik Zoltán-mozifilm (*Szindbád*) tudott megbirkózni a szöveg megfilmesítéssel szembeni ellenállásával (asszociációival, ikonikus halmazzaival, variációinak

tűnő, ám egzisztenciális szerelemfilozófiát valló képeivel). Olvasatunkban egy olyan filmes látomás született, mely valódi stílusgyakorlat – miként Márai *Szindbád hazamegy* c. regénye. S ezt az 1940-es Márai-regényt állítja középpontba Kemény Gábor tanulmánya is (*Krúdy kettős tükörben: pastiche és paródia*), illetve az azonosulást megteremtő stílusbravúr lehetőségeinek tükrében példalózik Jánosi Zoltán *Szindbád utolsó halála* „apokrif novellája” vagy Szappanos Gábor *Boldog Szindbád pokoljárásai* c. „utazóregénye” apropóján.

Pethő József „kognitív stilisztikai megközelítés”-t adott a Krúdy-próza poétikusságának kérdéséhez, kiemelve tanulmányában a stilizálás és irónia, a képiség, a nevek és a névadás, a retorizált szerkezetek, valamint a sajátos narrátori pozíció szerepét. Összegzéséből kiderül, hogy a gordonkabúgású Krúdy-próza nem a mélyhegedű egyhangúságát adja, hanem nyelvi esztétikumából, kivételesen gazdag szövegpartitúrájából „egy nagyon is összetett stílus- és jelentésstruktúra tárul fel, mindig újabb és újabb nyelvi-esztétikai és világértési tapasztalati rétegeket kínálva a befogadónak”.

Minya Károly Krúdy „párnovelláiról” (*A hírlapíró és a halál; Utolsó szivar az Arabszürkénél*) értekezett, rámutatva, hogy a pár- vagy ikernovella jóval több annál, minthogy ugyanazt a történetet más nézőpontból mesélné el a szerző. Ezek az ikernovellák akár egy novellaciklus darabjai is lehetnének (legalábbis ott van a ciklikusság lehetősége bennük), a visszatérő szereplő és szituáció (például az evés mozzanata és leírása) azonban más és más attitűdbeli sajátosságokat domborít ki. S tegyük hozzá: a „többszintű megfeleltetések”, az átváltozás és a misztikum

vagy a „gyomornovellák” toposzai mellett a kultikus mozzanatok és az időjátékok a Krúdy-szövegek mélylélektanába is betekintést engednek.

A kötet utolsó közleménye Bárány Erzsébet tanulmánya (*Krúdy Gyula, Bonkáló Sándor és a ruszinok*), mely Krúdy Kárpátaljához fűződő rokonszenvét, sőt „szenvédélyes vonzalmát” domborítja ki. Kulturális antropológus szemmel is olvashatók a „határszéli bolyongások” során a ruszinokról adott rajzai, a szokásokat, attitűdöket, vagy éppen a hitvilágot illetően is. Sejthető, hogy a földrajzi közelség mellett a fizikai valóságba ágyazottság és az álomigény sajátos találkozását látta meg Krúdy ebben a közösségben, mint ahogy maga is egyfajta álom-zarándokként járta be a vágyott és ismert helyeket, rezignált örömmel rögzítve a felismerést: álom és valóság tulajdonképpen nem különbözik egymástól.

„Ennek a városnak voltam az írója”. Krúdy-tanulmányok. Szerk. Karádi Zsolt. Nyíregyháza, 2019, Rik-u, 107 p.

VITÉZ FERENC

Egy nyíregyházi diáklány pusztulásra ítélt naplója (1940–1946) és újjászületései

Példaértékű és az utóbbi idők történelmi naplóirodalmában példátlan sorsú könyv bemutatóján vehetünk részt 2019. december 12-én a szabolcsi megyeházán.¹ A korabeli Nyíregyháza iskolaéletét, a háborús menekülés félelmét és a túlélés hitét is felvillantó, megrendítő és elgondolkodtató kiadvány, egy érettségi előtt álló diáklány reménytelen szerelmének dokumentuma, legfeljettebb, magának szánt önvallomása napról napra, hónapról hónapra és egy háborús trauma – ahogyan egy szovjet katona erőszakolja meg 1944 karácsonyán – feldolgozási, megértési kísérlete.

A példaértékű könyv – *„Belső várkastély”*. Bicskey Erzsébet, egy fiatal lány naplója 1940–1946 – négy szerző rendkívül precíz, gondos és közös munkájának eredménye, 477 lábjegyzettel és fejezetekre bomló, történeti, irodalomkritikai elemző tanulmánnyal, színes és fekete-fehér fényképekkel.

Példátlan sorsú ugyanakkor, mert a napló írása után 70 évvel (2008-ban) Budapesten, egy VII. kerületi idősek otthona mellett elhaladva, a lomtalanítás során utcára kikerülő kacetok között figyelt fel rá Szabó Piroska egyetemista (jelenleg az Országos Széchenyi Könyvtár könyvtárosa). A

„véletlen” pillanat, a szürke, a régi kockás füzetekre és a szép kézírásra való rácsodálkozás nélkül most nem írhatnánk róla. Nem lenne az akkori társadalom meghatározó részének, az ún. úri középosztálynak, a felfelé kapaszkodó kispolgárságnak és a fiatal lányoknak gondolkodásmódját, szellemiségét tükröző kordokumentumunk sem.

A könyv szerkesztői, szerzői Kántás Balázs, Kunt Gergely, Szabó Piroska, Szerényi Ildikó arra törekedtek, hogy a napló minden részlete szó szerint olvasható legyen, a jegyzetek, kísérő magyarázatok révén pedig „...a beleézés és a kritikai távolságtartás kettős lehetőségét” kínálják fel az olvasónak.

A naplóbejegyzéseket olvashatjuk napról napra, évről évre 1946-ig, majd azok átfogó társadalom- és politikatörténeti kontextusban történő elhelyezése következik: a napló története, Bicskey Erzsébet családi háttere, iskolája (az Angolkisasszonyok Nyíregyházi Női Felsőkereskedelmi Iskolája), ideáljának, Gencsy Tibor főhadnagy, háborús hős életútjának bemutatása, a kamasznaplóból világháborús krízisnaplóvá alakulás elemzése és végül a naplóíró és családja háború utáni sorsa (vagy legalábbis amit erről tudni lehet).

¹ A kötet első bemutatója a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltárában volt 2019. november 28-án. http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/belso_varkastely_konyvbemutato

A fejezetek tartalmából itt csak két fontos megállapítást kell kiemelni: a feljegyzések rendkívüli történeti források abból a szempontból – hogy a zsidóüldözésekkel nem is szembesülve – a társadalom többségének mentalitását és világképét dokumentálják. Ahogyan a különböző társadalmi rétegek egyaránt menekültté válnak, ahogyan a német katonák barátok, hősök, s a felszabadulás helyett történik Buda „elése”, ahogyan a naplóíró számára a kereszténységen belül is kiemelkedik a katolikus szellemiség (a reformátusokkal szemben).

A másik: különösen ritka, ahogyan a II. világháború női „áldozati perspektíváját” megismerhetjük. Egy vallásos, katolikus lány elmondhatatlan fájalmát és a trauma meghaladásának módját tudjuk nyomon követni egykorú feljegyzéseinek köszönhetően.²

Kiegészíti így ez a forrás a háborús női sorsokat megrázó erővel megjelenítő irodalmat: a későbbi visszaemlékezést, a máig nyolc nyelvre lefordított Polcz Alain *Asszony a fronton* c. könyvét (1991) és Kovács Judit oral history kutatási eredményeit, a huszonhárom személlyel készített közel száz órás anyagot magába sűrítő *Megtavadva* című regényt (2012). Valójában pontosítani kell: az irodalom igazi mélységében az élet, a „csodálatos/szörnyű” ember essenciája, s ezek az írások is nem egyszerűen olvasmányok. A legfontosabbakról szólnak: a múlttól való menekülés helyett a szembenézés bátorságáról, élet- és halálvágyról, a kimondhatatlan kimondásáról, a szenvedést megélő, megszenvedő és azt meghaladó Ember drámájáról és méltóságáról.

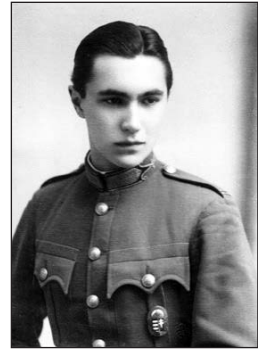
Nagy részletességgel köszönik meg a szerzők a kötet létrejöttében segédkezet

nyújtók munkáját, különösen Komiszár Dénes hozzájárulását, akinek személyes kötődése (anyai nagymamája révén) lehetővé tette, hogy a korszak nyíregyházi és iskolai képei gazdagon megjelenhessenek.

A kötet előszavát dr. Kovács Ferenc, Nyíregyháza polgármestere jegyezte. A könyvbemutatón Seszták Oszkár, a Megyei Közgyűlés elnöke és Felföldi László, általános püspöki helynök mondott köszöntőt, a szerzőkkel pedig e sorok írója beszélgethetett a népes, mintegy százfőnyi hallgatóság, közöttük nagy számban a naplóíró Bicskey Erzsébet egykori iskolájának, az Angolkisasszonyok intézményének részbeni utódja, a Nyíregyházi Zrínyi Ilona Gimnázium és Kollégium diákjai előtt.

A napló világa

Drámai és szentimentális naplót olvashatunk, egy 17 éves lány vágyakozását a tiszta szerelem, a női sors, a feleséggé és anyává válás útján. Motívóját, értelmét és célját is éppen a

napló címe adta, amelyet Bicskey Erzsébet maga választott, idézve Avilai Szent Teréz írását. „Belső várkastély” – az istenhez fűződő lelkiség menedéke, vára, amely csak beavatottak számára lehet nyitva s egyben a női sors szimbóluma és elképzelt kiteljesedése: erős, mint egy vár, s mégis kastély, csipke oromzatával, kecsességével és alatta azzal a hős, nemes, hazájáért halni kész tiszta tekintetű lo-

² A témát bővebben tárgyalja: KUNT GERGELY: *Kipontozva... – Nemi érzések második világháborús naplókból*. Budapest, 2019. Osiris.

val, aki ennek a várkastélynak lehet majdani ura és őre. Mikor s hogyan érkezik el? Bicskey Erzsébet, a Nyírbátorból nap mint nap Nyíregyházára utazó diák-lány számára 1940-ben: csupán egy pillantás volt a vonat fülkéje előtt elhaladó, ott épphogy megálló szép kiskatona szemébe nézve. Elegendő volt ez a rajongó szerelem a testiségéről semmit sem tudó lány számára, hogy ettől kezdve minden sorában, a napló csaknem egészében róla írjon. Az ő tiszta és reménytelen szerelméről. Hamarosan a nevét is megtudta, s ez a tudás a napló gondozói számára is érdekessé tette, kortörténeti dokumentummá emelte a poros kis füzeteket: az ideál Gencsy Tibor, a kislétai birtokos egyetlen fia, a kor egyik ünnepelt és legkiválóbb lovasa volt, a huszárfőhadnagy, aki a háború utolsó évében a szovjet csapatok oldalára állt.³

A katona családja révén kötődött Nyíregyházához és az Angolkisasszonyok nyíregyházi iskoláihoz is, hiszen a naplóíró iskolája, az Angolkisasszonyok elemije és felsőkereskedelmi iskolája eredetileg a Gencsy nagypapa által épített, a Széchenyi utcán álló ház volt – fényképét láthatjuk a „várkastélyt” idéző módon a kötet elején is.

Bicskey Erzsébet naplóját olvasóként – ezekkel a kitalált címekkel – tartalmi szempontból négy részre, belső üzenetre oszthatam: *A plátói szerelem*, *Közelebb a földhöz, A pokol* és a *Hogyan lehet (túl)élni?*.

Mindegyikben tükröződik kicsiben a legelső kezdő sor. Az 1940. szeptember 2-i indítás szerint: „Isten legszebb virága a földön a leány.” A virágmotívum még

több ízben visszatér a naplóban, mint a lilimos tisztaság, a szüzesség, majd a letört, megtaposott virág, a nemi erőszak áldozatiságának jelképe.

Az utolsó háborús (de itthon még békés) karácsony
– Bicskey Erzsébet szép kézírásával

A plátói szerelem

Ez az 1941. november 22-től 1942-ig, sőt 1943 végéig tartó korszak a plátói szerelem, a „kétévi meleget fakasztó boldogság” szentimentális leírása és a háború itthoni félelmeinek és reményeinek megörökítése – dicsőségről és győzelemről nincs szó, már a nyíregyházi katonák frontra való kivonulásának leírásában sem: „Elindult az ezred meghalni.” Itt olvashatunk szeretett iskolájáról, tanáráról és a tanulás nehézségeiről, elszörtan a külön élő anya és apa közötti hányódásáról. Itt fogalmazza meg – idézve a Máter Hatvani történelemóráján elhangzottakat – a nő hivatását is: „Nekünk feladatunk, hogy a szenvedésben eltorzult arcra mosolyt tudjunk varázsolni, és nekünk kell a pokollá vált földön mennyországot

³ Gencsy Tibor életrajza: BENE JÁNOS – SZABÓ PÉTER: A magyar honvéd huszár tisztikar 1938–1945. Nyíregyháza, Jósza András Múzeum, 2003. 96–97. Ifjúkori fényképe: https://www.geni.com/photo/view/6000000013101746955?album_type=photos_of_me&photo_id=6000000081962680369

teremteni.”⁴ A sor mögött nincs a kijózanító valóság már mai kételkedő hangja: lehetetlen, bukásra és kudarcra ítélt hősiesség vállalás!

Gondolatisága a magasba szárnyaló hit és akarat: szeretetet adni és kapni. Nem a munkában, nem is a világtól elzártan apácaként, hanem majd feleségként és anyaként élni. A teljesség képéhez a Szűzanya óvó alakja és a Haza megkérdőjelezhetetlen parancsszava, a férfi képéhez pedig a hős, bátor és megközelíthetetlen (mert ismeretlen) képe társul.

Egyetlen egyszer ülnek egymás mellett a vonaton (1942. december 20-án), de nem szólnak egymáshoz. „Nyugodtan ülttem, igazán kifogástalanul viselkedtem”. Csak két kar fekszik egymás mellett a könyöklőn. „Ilyen a szerelem, ilyen fehér, ragyogó mennyország?” – kérdezi.⁵ Platói, mennyországi magasságok – lehet-e tapasztalat nélkül e magasságokban, szellemvilágban élni?

Az első józanító mondatok utolsó lelki gyakorlati időszakában 1942. október 31-én Gausz Tibor jezsuita pátértől a lány szemében egy szent, földön járó embertől hangzanak el. Ő az első, akinek egy gyónás keretében Erzsébet egy kérdéssel megnyílik (addig sem családtagok, sem barátok, iskolatársak, sem tanár nem tudnak reménytelen vágyódásáról.): „Lehet-e szerelmes valaki anélkül, hogy ismerné azt, akibe szerelmes?” „Igen” – hangzott a válasz. A helyzet maga is bensőséges és a szóhasználat is az, amely vigasztal és közelebb hozza a valósághoz: „Mondja, édes, nagyon fáj?” – kérdezte a páter. Rendkívüli pillanat életében és valami összedől benne. „Ha akart volna

már régen bemutatkozhatott volna.” „Ne sírj, kedves én tudom, hogy ez egy kicsit nehéz lesz, az első szerelmet elfeledni, de annál boldogabb leszel majd később.” Erzsébet kitántorodik a gyóntatószékből...

Közelebb a földhöz

Az érettségi és annak izgalmi utáni topolyai (apjánál) és nyírbátori (anyjánál) napok a következő korszak az életében és a naplóban is.

A szerelemkapcsolat érzelmi örvényei kavarnak itt is, a munka, amely irodai – kezdetben – csak kényszerként van jelen. Van azonban három olyan mozzanat, amely az ideális, égi világot és a földi, sáros valóságot egymáshoz közelebb hozhatja és összeolvasztja!

Az egyik: elhatározása, hogy mindazt az idealizmust, azt a szépet és jót, amit az iskolából hozott, itthon is megtartja: „Háttérbe szorult a test és felragyogott a lélek.”⁶

A másik: az irodai munka, amely kezd gyógyír lenni beteg lelkére, s egy reménytelibb, bensőségebb kapcsolatot is hoz munkatársával, Pistával: „örömmel diktál nekem gépbe, mert akkor fejét a vállamra hajthatja...” „...tisza lelkiismeretű, egyenes jellem, talpig becsületes férfi, ha nem is olyan szép, mint az első, és nem is úgy szeretem, mint az örökre feledhetlent.”

A harmadik, a lelki változás, a szétszakított két világ találkozása egy álomban: egy erdőben egy nagy társasággal van, ő egy gyönyörű lepkét kerget, s sikerül hálójával megfogni. Aztán felülnek a vonatra, nagy zökkenés – ő Pista mellett ül. Lassít a vonat, majd leszállnak, a másik szorosan átfogja derekát egyik kezével.

⁴ 1942. október 13. Lásd i. m., 89.; 1942. október 20. Lásd i. m., 90.

⁵ 1942. december 21. Lásd i. m., 107.

⁶ 1943. augusztus 31. Lásd i. m., 140.

Erzsébet barátnője jön gratulálni, arcán kaján mosoly, de Erzsébet nem akarja észrevenni – boldog. A két fiatal egyedül marad egy erdei úton. A lány rózsás arca és a másiké (a fonnyadt, sápadt) majdnem összeér – ekkor felébred.

Erzsébet maga fejt meg az álmot: „Nem azért adott nekem Isten ennyi szépséget, jószágot, ilyen meleg szívet, hogy azzal azt tegyem boldoggá, aki hasonlókkel rendelkezik, hanem azért kaptam, hogy ezekből adjak annak, aki reám szorul. Engedelmesen meghajtom fejem a nagy Törvény előtt.” A mosoly pedig a rosszabbak lenézése, amely kíséri az apátlan, csúnya fiút és egy szép leányt, ha találkoznak.⁷ A szerelem, mint szánalom és részvét itt elnyeri a maga méltóságát.

Csak pár nappal később ír arról, hogy ekkor következik be egy nagy, de előre nem látható változás az országban is, aktívabb háborús részvétellel: „a német csapatok jöttek az országba, a kormány lemondott.” Ennyi.

A háborús menekülés és a megerősztololásának eseményeit már csak utóbb, 1945 nyarán tett naplóbejegyzéseiből tudjuk. A háború lehetetlenné tette a naplóírást, s a fájdalmas események leírására, feldolgozási kísérletére csak később kerül sor. Ekkor tudjuk meg, hogy Nyírbátort hogyan hagyta el. 1944. október 19-én verték fel őket: pakolni kell, itt vannak az oroszok. Az irodából hazaküldik, Pistától sem tud búcsúzni. Miskolcra Budapest felé tartanak egy teherautón, az ellenség a nyomukban, közben egy német katona, August támogatja, tartja erős karjaiban. „Ő is kék szemű és szeret.” Élete első csókját kapja és adja. Zokog s közben boldog. Félelme, vágyai

egy pillanatra eloszlanak: most mindenre figyelni kell. Egzisztenciális éberség ez, minden érzékszerv fokozottabb működésével és az élni akarás hajtóerejével. S itt is egyetlen találkozás, a menekülés izgalma elég ahhoz, hogy a katona megkérdezze a teherautó platóján: nem telepednek-e le Németországban?

A pokol

„Istenem mégsem lehettem az övé. Lettem egy orosz katonáé, akit szívem mélyéből utáltam.” 1944 karácsony éjszakáján a Pest melletti Bián (Biatorbágyon) erőszakolja meg egy orosz katona. Az ágy fölött a Szűzanya képe...

A trauma részleteit itt nem idézem – a könyvben/naplóban olvasható. Olvasói provokációnak is számom itt az üres lapokat és emlékeztetőnek is: naplója lapjai a valóságban is 1944. október 19. és 1945. június 24. között üresen maradtak.

Szinte lehetetlen vállalkozás erről írni, de éppen ez „szinte” a traumatizált ember számára elegendő: „...ki szépen kimondja a rettenetet, azzal föl is oldja” (Illyés Gyula: *Bartók*).

Hogyan lehet (túl)élni?

Egy emberi sors és négy ideáljának bukása ez az időszak: az ideális férfi, az ideálisan alakuló női élet (a szüzesség, a nászéjszaka, a gyermekvállalás), a haza és a hit próbája. Minden kaotikus. Gencsy Tibor a naplóíró szemében hazaáruló lett (Budapesten elszakadt alakulatától és jelentkezett az ún. Demokratikus Honvédségbe). Választott égi anyja, Szűz Mária sem jelenthet mintát, segítséget – „Ő, de

⁷ 1944. március 19. Lásd i. m., 183.

Istenem bocsáss meg, nem, ilyet a Te Szűz Máriád nem élt át.” Nem tudja engedelmesen meghajtani fejét, s közben mégis imádkozik, hogy hitét ne veszítse el.

Az utókor számára kiemelkedő, ahogyan a fájdalmas emlékek próbál megküzdeni. Ebben segítségére volt a Magyar Püspöki Kar körlevele, 1945. július 21-i és 28-i álláspontja: „Ha azonban erőszakot szenvedett valaki és abba belsőleg bele nem egyezett, nyugodt lehet, mert vétek nélkül van és Isten előtt szüzességének, vagy házasságának épségében ragyog.”

Feltűnő, hogy két olyan dátum kapcsolódik a véres emlékek első naplóbeli felidezéséhez, amelynek alakjai mintát és példát adnak a túlélésre és hitének megőrzésére: az egyik 1945. június 27., a lovagkirály Szent László napja – az igazi lovag alakja érinthetetlen lett legyen. Itt ír először röviden arról, hogy szenvedett némán, s hogy menekült meg csodásan húga, Idus. A következő bejegyzés július 25-én már egész nyersességében írja le a történeteket. Csak pár napja vagyunk Bűnbánó Mária Magdolna ünnepétől. Látja, hogy „csak az ártatlanok szenvednek” s már imádságos lélekkel mond – vagy próbál mondani – hálát Istennek.

A magyarázat, talán az identitás helyreállításának narratív kísérlete, az áldozatmotívum: „az ellened elkövetett vétkeknek én is elégtételül kerültem oltárodra.” Fogódzót jelentettek számára ismét az iskola, pontosabban Máter Hatvani szavai, amikor még annak idején „Hazánk fekete jövőjéről” beszélt. Isten az ártatlanokat sem kíméli, s az ő tiszta ártatlanságuk fogja megengesztelni az Úr haragját. A dátum most is vallásos: 1945.

augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján írja ezt.

A valóság is segítségére van, hogy fölülemelkedjen a lelki káoszon. Naplójából úgy tűnik, ismét kapcsolatba kerülhetett a nyírbátori munkatárssal és most már szabadon, „amit szüzlány korában soha-soha” nem gondol el, kendőzetlenül és direkt módon írja le szeretkezéseiket és a vágynak is: „Tudom, hogy gyermekem lesz Pistámtól, mert kell, hogy foganjak.”⁸

A napló valójában mindezek ellenére a megrognzott test és lélek képével ért véget. A napló sorsa is eredetileg ez lett volna: „Halál a harmadik és egyben végállomás.”

Az utolsó szó a könyvbemutatón Erzsébet szavaival és üzenetével együtt mégsem a halálé volt.

Ami a naplóból kimaradt – a feltámadás méltósága

A könyvbemutató hallgatói azzal is „vígasztalódhattak”, ahogyan a naplóbejegyzések Somos Zsuzsanna Sára, a Zrínyi Ilona Gimnázium és Kollégium 11. c osztályos tanulójának hangján átérzéssel, ha kellett vidáman és rajongva, ha kellett kétségbeesetten és fájdalmasan megszólaltak, és közelbe hozták a 17 éves szőke kislányból 22 évesé lett nő alakját és lelkiségét.

A bemutatón nem hagyhattuk a szenvedés mélységében a hallgatókat. Mert túlélve a háborút, „de profundis” felkiáltott Bicskey Erzsébet is, s csodásan megmaradt és feltámadt naplója is.

Az eriksoni pszichoszociális fejlődésmodell szerint a személyiség fejlődésében

⁸ 1945. október 14. Lásd i. m., 203.

a serdülőkor lényege az identitás megtalálásának időszaka, amit fiatal felnőttként a „Tudok szeretni?” egzisztenciális kérdésére való válaszadás követ. Bicskey Erzsébetnek pedig volt mibe kapaszkodnia. 1945. augusztus 5-én írja, s ez egyben vallomás szeretett városáról és iskolájáról is: „Jó apáca tanárim nem erre az éltre neveltek. De igen, erre neveltek, ha nem is mondták meg a nevét az élet százrétű ostorának. Az utat megmutatták és az eszközöket megadták nekem. Útirány a szeretet, az eszköz az imádság.”⁹

Egy napló indító sorai visszahangozzák az egész szellemiségét, ahogyan a születéskor tükröződnek az elkövetkező egész élet jegyei (genetika, környezet, kultúra). Éppígy mutatja azonban a megélt élet summáját annak vége és üzenete is.

A Szabó Piroska által a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárának ajándékozott naplófüzetekben lapuló későbbi bejegyzésekből, idézetekből, levelekből látjuk: a vég felől visszatekintve, mi maradt meg Erzsébet fiatalkori énjéből.

Ma sem tudjuk, hogy a naplótól Erzsébet maga vált-e meg 86 évesen (2010. október 24-én bekövetkezett halála előtt két évvel), vagy – ez utóbbit inkább valószínűsíthetjük – a lomtalanítás során egyszerűen mások kidobták. Így önmagában is csoda, hogy olvashattam azt a levelet, amely innen, a vég felől mutatja: a háborús trauma, a magában hordozott fájdalom, testi problémája, fájós lába, mint fátum, s szülei bűnnek gondolt házasság előtti testi kapcsolata, tisztaságának véres elvesztése nem lett erősebb, mint mind-

ezekkel szemben az azokon felülmelkedve hite és képessége a szerelemre és szeretetre. Testvéreinek, Idusnak, címzett sorai, s a dátum (2002 karácsonya) önmagában is bizonyíték: nem

Bicskey Erzsébet

volt, nem lehetett olyan gyalázat, amely a karácsony igazi fényét elvette volna. Ezért lett az alábbi idézet Bicskey Erzsébet alakjának utolsó felidézése a könyvbe mutatón. Ahogyan csak testi értelemben tűnt el névtelenül, hamvait szétszórva valamely budapesti köztemetőben és utód nélkül.

„A jó Isten segítségével – imádságos lélekkel – még 2002 Karácsony előtt ünnepekre küldtem a csomagot.”

A levélben ez az utolsó sor alá van húzva, a vonal hullámos, s áthúzza a szavakat, de mégis jól olvasható: „A jó Isten segítségével – imádságos lélekkel...”

A sors, a véletlen – Bicskey Erzsébet gondolkodásmódját megismerve – a gondviselés ajándéka az is, hogy Kántás Balázs és Szerényi Ildikó éppen most, e cikk írása idején találta meg személyi anyagát – köztük itt közölt fényképét – az Országos Levéltár óbudai épületében, a Magyar Nemzeti Bank fondjában.¹⁰

A kötet megjelenéséről örömmel értesültek bátyjának, Bicskey Istvánnak a gyermekei, s az egyik fényképet utólag ők küldték a könyvbe.

⁹ 1945. augusztus 5. Lásd i. m., 196.

¹⁰ Ezek szerint 1973-tól a Nemzeti Bankban dolgozott, általában gépirónőként, s feltehetőleg innen is ment nyugdíjba. Férje egy Gelencsér József nevű, gyöngyösi születésű rendőrtiszt, belügyi tisztviselő volt, de korán elváltak, s gyermekük nem született. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Z 1680 – 5890. tétel.

A napló és naplóíró története is ezzel a nappal és a bemutatóval – amelyre szintén karácsony előtt került sor – hazaérkezett, s közös történelmi identitásunk részévé vált. A kötet a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára Kiadványaként 500 példányban jelent meg. Legutóbb rangos elismerést is kapott: az „Év Levéltári Kiadványa 2019” díjat nyerte el.

Azon csak a „fiatal nemzedékek erkölcssein” búsongók álmélkodhatnak, hogy tanítványaim – a mostani Z generáció –

közül nem egy kérdezte: mikor olvashatjuk?

Azon pedig nem is lehetne csodálkoznunk, ha Erzsébet emberi, megrázó és igaz történetéből egyszer majd film és színdarab születik.

Belső várkastély. Bicskey Erzsébet, egy fiatal lány naplója 1940–1946. Szerk., a kísérőtanulmányokat írta, a szövegeket gondozta és magyarázatokkal ellátta: Kántás Balázs et al. Nyíregyháza, 2019. A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, 276 p.

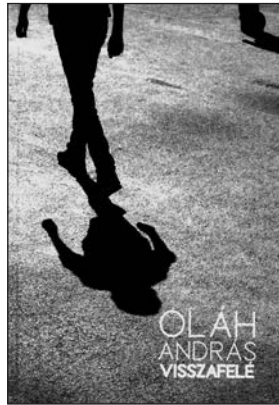
SZILÁGYI LÁSZLÓ

Meghitt hangú számvetés

Oláh András: Visszafelé (válogatott versek)

Válogatott verseinek kötetét különböző szempontok szerint állíthatja össze a költő. Törekedhet arra, hogy költészetének minden iránya, jellemző verstípusa megjelenjen a gyűjteményben, dönthet úgy, hogy iránytól, típustól függetlenül csak az általa legjobbnak vélt műveit teszi közzé, s válogathat azzal a szándékkal is, hogy költészetének fő vonulatát mutassa be (ebben az esetben úgy jár el, mint az a festő, aki önarcképén csak a legkarakteresebb, legjellemzőbb vonásait tünteti fel). *Visszafelé* című könyve alapján Oláh András a költők e harmadik körébe tartozik.

A szerző, aki az 1990-es évek eleje óta novelláskönyvet, történelmi drámákat

tartalmazó gyűjteményt és több mint tíz lírai kötetet publikált, ezúttal is igényes kiállítású könyvben kínálja írásait az olvasóknak. A mintegy három és fél évtized terméséből kiválasztott művek – néhány korai, boldog szerelmi együttlétre emlékezőt leszámítva – elégikus hangoltságúak (a múltat sokszor értékekben gazdagnak, a jelent értékhiányosnak festik), s a közvetlen (autoreprezentációs) lírának azt a változatát képviselik, melyre az érzések vallomásszerű szavakba foglalása jellemző. A versek szinte mind egyike valakihez szól, s megidézi az elhangzó monológ életrajzi körülményeit. Tipikus vershelyzet a kedveshez fordulás az éjszakai, hajnali együttlét alkalmával

az ágyban. Íme példaként a *hajnali töprengés* című alkotás:

alhatnál tovább:
válladba masszírozódnak
az apró kis grimaszok
legtöbbször nem szorulsz gyámolításra
ez is csak egy szokványos hétvége volt
séták a kiszáradt utcákon
csak úgy bele az őszbe
hogy onnan is elkíváncozz
– bárha feledhetné szomjúságotat
a közénk szorult múlt:
elengedsz és visszakönyörögsz
befeláradsz a sírásba
sebeimből vérzel
idegenül múlnak el a szürke hajnalok
kezem álmos bőrdhöz ér
s rájövök miért nem tudsz már félni se

Jellemző jegye továbbá az ilyen típusú, az én-te viszonyt s az intim helyzeteket felidéző költeményeknek az az itt is megfigyelhető jelenség, hogy a párkapcsolat válságából fakadó érzés egy általánosabb idegenségerzetbe, negatív korhangulatba ágyazódik. A versek szinte kivétel nélkül kedvetlen, lemondó gesztussal zárulnak (pl.: „eltűnök hát belőled mint homokórából a perc / s holnap már magam számára sem leszek elérhető” – *kényszer*; „mi magunk vagyunk a kérdés / egy rosszul összeállított rejtvényben / aminek nincs megfejtése” – *kérdések*; „s már nem szerettel rég csak maradtál / keserű falat – azóta hagyom elaludni / a reggelt a takaró alatt” – *kísértés*; „csak csömör és üresség... / az utolsó ultimátumot kaptuk: / múlt és jelen egyszerre fojtogat / lázadásunk már csak fikció / mellőlünk mindenki elmenekült / – s marad az örökös cserbenhagyás” – *ultimátum az élőknek*). Nem felejthető, persze, hogy a minden-

napi csalódások, vereségek s az általános magányérzet a lehetetlent ostromló embert (művészt) gyöttrik, aki nem tud belenyugodni az emberi kapcsolatok törékenységébe, a szerelem intenzitásának csökkenésébe, a mindentől óvó, otthonos menedék elérhetetlenségébe.

Az említett versekkel rokonságban állnak az önmegszólító alkotások, melyek szintén csalódásról („rongyos kifestőkönyv az élet” – *tested megbontott anyag*) és magányról („hogy szorult beléd ennyi magány” – *menetrend szerint*) tudósítanak, a rokon sorsúnak érzett kortárs alkotók verses portréi (*maradj közel; kiszámoló; a kitagadott*), valamint azok a művek, melyek a nemzeti fájdalomnak s a rendszerváltást követő kiábrándulásnak adnak hangot (lásd pl.: *szemlesütve; idegen test; nem mindegy; az alkalmatlanok provinciája*).

A lélektelen világban a szerelmen kívül kapaszkodóul kínálkozik a lírai szubjektum számára az Isten, a vallás. „Megyünk valami titkos terv szerint / miként sok bolygó a kozmoszban kering // Isten kihűlt szavak közt téfnifereg / kezét szorongatom – még meleg...” – zárul például a *holnaptól* című lírai kontempláció, a *bezárva* zárлата viszont Isten elérhetetlenségét panaszolja („s hiába hívjuk Istent: / csak az üzenet-rögzítő felel”), a kötet két utolsó művének (*az utolsó vacsora; finálé*) tanúsága szerint pedig ez a szféra sem mentes a nyugtalanító bizonytalanságoktól, az álságosságtól, s így igazi támaszul nem szolgálhat.

A kötet visszatekintő jellegű, hisz az elmúlt évtizedek terméséből ad válogatást, ám a címe – *Visszafelé* – egyben arra is utal, hogy az időben visszafelé haladva közli a költeményeket, a közelmúlt műveivel kezdődik tehát, s az 1980-as években írtakkal zárul.

Oláh András sok mitológiai tárgyú verse, a magyar történelem jelentős alakjait, eseményeit megidéző költeménye és számos játékos, erotikus műve helyet kaphatott volna még válogatott versei között. Ám a szerző ezúttal – néhány kivételtől eltekintve – azokat az alkotásait gyűjtötte csokorba, melyek talán a legjellemzőbbek rá: vallomásait a legfontosabb kötelékeiről. Időszembesítő költeményeknek, közérzetverseknek is nevezhe-

tőek e művészileg hiteles monológok, melyek megerősítenek mindannyiunkat abbéli hitünkben, hogy „egy másik kéz nélkül mindegyik kéz üres”, másként szólva: életünk értelme emberi kapcsolatainkban van.

OLÁH ANDRÁS: Visszafelé. Válogatott versek. Hungarovoxx Kiadó, 2019. 107 p.

ANTAL ATTILA

Szerzőink

- Antal Attila – főiskolai tanár, költő, Nyíregyháza
Béres Tamás – író, Nyíregyháza
Csabai László – író, Nyíregyháza
Gerliczki András – író, tanár, Nyíregyháza
Horváth Ciprián – régész, Budapest
Horváth Hilda – művészettörténész, Budapest
Karádi Zsolt – főiskolai tanár, Nyíregyháza
Kovács László – régész, Budapest
Kulin Borbála – irodalomtörténész, költő, szerkesztő, Debrecen
Kührner Éva – történész, könyvtárigazgató, Nyíregyháza
Kürti László – költő, Mátészalka
Máriás József – újságíró, Nyíregyháza
Marik Sándor – újságíró, Budapest
Matits Ferenc – művészettörténész, Budapest
N. Szabó József – történész, egyetemi tanár, Nyíregyháza
Nagy Evelin – gimnazista, Királyhelmecec
(Kráľovský Chlmec, Szlovákia)
Nagy Judit – gimnazista, Kulcsod (Kľúčovec, Szlovákia)
Oláh András – költő, Mátészalka
Reményik Sándor (1890–1941) – költő
Szilágyi László – történész, pszichológus, Nyíregyháza
Vitéz Ferenc – irodalomtörténész, költő, szerkesztő, Debrecen

1920. JÚNIUS 4.

Ezen a napon mondták ki a francia Trianonban, a versaillesi park csodaszép palotájában a magyar nemzet halálos ítéletét a győztes hatalmak, amelyet tizennyolc különböző nemzet fiataljai alá, azok, melyek a győztesekkel szövetségben állottak. Ezen a napon meg lőn pecsételve az ezeréves Magyarhaza sorsa —: de ezen a napon egyszersmind égő üszköt dobtak bele az európai béke könnyen lobbanó irattárába!

A felelőség azoknak a népeknek a lelkiismeretét terheli, kiknek fiai ezt a borzalmas katasztrófát földézték!

* * *

A magyar nemzetnek 282870 négyzetkilométernyi kiterjedésű területéből csak 32-2% marad meg a birtokában —: azaz 91114 négyzetkilométer.

Romániának egyedül több terület jut, mint a mekkora a nekünk hagyott csonka országrész. 73 vármegyéből maradt nekünk 14.

Romániának 36,4%, a Cseh-szlovák köziársaságnak 22,2%, a jugoszláv népeknek 7,4% és az osztrákoknak 1,8% jut a földarabolt Magyarországból. Flume és kerülete a maga 21 kilométernyi területével nem mint nagy terület, hanem mint kereskedelmiileg és közgazdaságilag fontos és pótolhatatlan veszteség szerepel a szomorú számok listáján.

A történelem legkegyetlenebb békéje elrabol a magyar nemzetből 10 millió és 785 ezer embert! Nekünk nem marad több, mint 7 millió 482 ezer. Ilyen vérlázító esetre a világ teremtése óta nem volt példa.

Ami felosztott a trianoni béke	Ausztria	Szerbia	Románia	Csehország
	javára a következő arányokban:			
Terület km ²	5055	20956	102787	62957
Népesség	392431	1499215	5265444	3575685
Erdő földekben	251926	205956	6289222	4100863
Legelő	51570	405551	2291883	1251007
Szántóföld földekben	409628	2508538	5959157	3883295
Szőlő földekben	11925	56235	80772	23756
Arany- és ezüstérc mm	—	—	2524006	252302
Barnaszén mm	653805	—	20526560	2394117
Bányászati term. arany K-ban	1209068	9008750	84248125	87629689
Fekete szén mm	—	6404146	2980478	—
Falpari termelés arany K-ban	1964145	7488880	89805057	45213025
Gyarak száma	132	301	927	817
Só mm	—	—	1862737	620734
Vas	—	—	1744957	913323
Vasérc mm	—	—	3044543	9370893
Vasipari termelés arany K-ban	2264587	755000	111180968	135194178
Vegyipari	2994761	7201848	41112393	43039118
Kisdévdvök	77	577	933	824
Élelmi iskolák	463	1163	6234	6233
Polgári	12	68	172	160
Vasutak hossza km	468	1834	5265	3834

RIGLER J. E. R.-T. BUDAPEST

EGY ISKOLAI FÜZET HÁTSÓ BORÍTÓJA (1920-AS ÉVEK)

20001 >

9 771216 092004